





# ÚJ NÉZŐPONT

---

VI. ÉVFOLYAM

1. SZÁM

TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, TÁRSADALOMTUDOMÁNY, HONISMERET

A Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni  
Honismereti Egyesület online folyóirata

VI. évfolyam 1. szám

Debrecen, 2019.

## Szerzőink

*Dr. Bibari-Horváth László PhD*, igazgató (Bocskai István Múzeum, Hajdúsoboszló), egykori gyűjteményvezető (Rozsnyai István Muzeális Gyűjtemény, Létavértes)  
*Emődi András*, levéltáros (Királyhágómelléki Református Egyházkerület Levéltára, Nagyvárad)  
*Kovács Evelin*, PhD-hallgató (ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola Társadalom- és Gazdaságtörténet Doktori Program)  
*Kővári Emese*, gyűjteményvezető (Rozsnyai István Muzeális Gyűjtemény, Létavértes)  
*Kutasi Imre*, MA-hallgató (DE Bölcsészettudományi Kar, Néprajzi Tanszék)  
*Dr. Lovas Enikő Amália PhD*, helyismereti szaktájékoztató-könyvtáros (Méliusz Könyvtár, Debrecen)

Főszerkesztő

*Dr. Brigováczy László PhD*

Szerkesztőség

*Dr. Papp Klára DSc, Szendiné dr. Orvos Erzsébet PhD,*  
*Dr. Szendrei Ákos PhD, Török Péter, Dr. Vajda Mária PhD*

Szerkesztőbizottság

*Dr. Gulyás László Szabolcs PhD, Kolozsvári István, Kujbusné dr. Mecsei Éva PhD,*  
*Dr. Seres István PhD, Dr. Szabadi István PhD, Szekeres Gyula, Székla Gergő,*  
*Dr. Szilágyi Ferenc PhD, Dr. Szilágyi Zsolt PhD, Tóth Aron*

Technikai szerkesztő

*Katona Péter*

Angol fordítások

*Brigováczy Éva*  
*Emődi András*  
*Kutasi Imre*

Lektorálás

*Dr. Gulyás László Szabolcs PhD*, főiskolai docens (Nyíregyházi Egyetem, Történettudományi és Filozófia Intézet)

### **Kiadói és szerkesztői elérhetőségek**

Kiadói székhely, szerkesztőségi postacím: 4032 Debrecen, Egyetem tér 1.  
Szerkesztőségi e-mail cím: [ujnezopont@gmail.com](mailto:ujnezopont@gmail.com)

ISSN 2064-7042

## Tartalom

### *Tanulmányok*

EMŐDI ANDRÁS: A legrégebbi fennmaradt bihari toronyóra története, avagy a belényesi óraper.....	5
KOVÁCS EVELIN: A debreceni lakatos céh inasságának származási hely szerinti összetétele.....	24
KUTASI IMRE: Határhasználat, tagosítás, tanyásodás – A téma percepciója a történeti szakirodalomban és a folyamatok bemutatása Hajdúnánás példáján .....	59
LOVAS ENIKŐ AMÁLIA: Debrecen „Arany Embere” – Steinfeld Mihály és családja .....	82

### *Ismertető*

BIHARI-HORVÁTH LÁSZLÓ – KŐVÁRI EMESE: Vértesi Református Egyházközség Rozsnyai István Muzeális Gyűjteménye.....	114
---	-----

### *Hírek*

Honismereti Pályázat 2019 .....	123
---------------------------------	-----

## Contents

### *Studies*

- ANDRÁS EMÓDI: The History of the Oldest Surviving Tower Clock in Bihar, or the Clock Lawsuit of Belényes (today Beiuș – Romania).....5
- EVELIN KOVÁCS: The Composition of the Apprentice Layer of the Locksmith Guild in Debrecen Based on Place of Origin.....24
- IMRE KUTASI: Border Use, Division, Farm-steading – Perception of the Topic in the Historical Literature and Presentation of the Processes through the Example of Hajdúnánás .....59
- ENIKŐ AMÁLIA LOVAS: The “Golden Man” of Debrecen – Mihály Steinfeld and His Family.....82

### *Guide*

- LÁSZLÓ BIHARI-HORVÁTH – EMESE KŐVÁRI: István Rozsnyai Museum Collection of the Reformed Parish of Vértes.....114

### *News*

- Home Knowledge Competition 2019.....123

## Emődi András

## A legrégebbi fennmaradt bihari toronyóra története, avagy a belényesi óraper

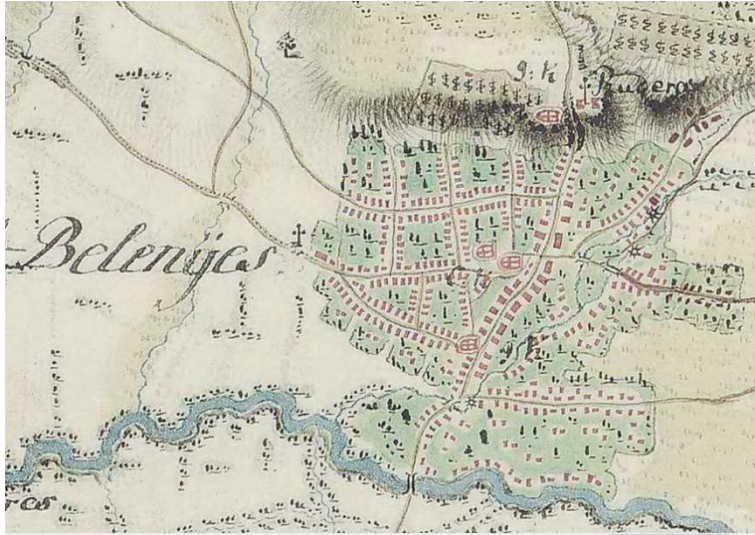
A Fekete-Körös felső völgyében – a Belényesi-medencében – ma is nyolc, középkori megülesű és magyarok által (is) lakott település található, közülük a legjelentősebb a már a 15. században városi rangra emelt Belényes. Mintegy három évszázad leforgása alatt, a 17. század végéig ezen ősi, a medence síkvidékén elhelyezkedő községek környezetébe jelentős román néptömeg telepedett le, így a 18. század elején a vidék már egészen román jelleget mutatott. A hódoltságot követően, a 17/18. századok fordulóján a Belényesi-uradalom ismét középkori urának, a váradi római katolikus püspökségnek a birtokába jutott, ám egy évszázad sem telt el, és 1777-ben a császárnői kegy az akkor megalakított nagyváradi székhelyű görög katolikus püspökségnek juttatta. Belényes görög katolikus uradalmi központtá, és a 19. század első harmadától kezdve a tágabb térség román művelődési centrumává is vált.

A vidék magyarsága a 16. század során teljes egészében reformátussá lett. A váradi, majd a debreceni református kollégiumok egyik jelentős partikulája, nem teljes, ún. csonka gimnáziuma működött Belényesen, mint a medencének – legalábbis a 18/19. századok fordulójáig – a legjelentősebb oktatási intézménye. Levéltári források és az egykori helyi kollektív emlékezet szerint is az 1680-as évekig Belényes lakossága teljes egészében kálvinista magyarokból állt. E tősgyökeres református népesség, parasztpolgárság száma állandóan 500 fő körüli volt a 18. század derekán, s majd az 1780–1840 közötti időszakban is. Csáky Imre római katolikus püspök 1712-ben alapított plébániát a beköltöző uradalmi tisztviselők számára. Az 1739. évi püspöki vizitáció mindösszesen 54 áldozóképes római katolikust talált a városban, számuk a század végére 3-400 főre emelkedett, s azon a szinten állapodott meg. A románság lassú beszivárgása a 18. század elején indult meg, az 1770-es évekre már a lakosság több mint harmadát tették ki. A II. József korában megejtett országos népszámlálások Belényesben mintegy 300 görög katolikus és 3-400 görög keleti románt jegyzékelték. A 19. század első felében a katolikus egyházi névtárak vonatkozó adatsorai ez utóbbi két felekezet híveit egyenként 4-500 főre tették, egyes években jóval többre. Számarányának fokozatos csökkenése ellenére is, iskolázottsága és beágyazottsága okán a városi előljáróság, a városi tanács tagjainak jelentős részét mindvégig a reformátusok adták, annak ellenére, hogy viszonylagos számbeli egyensúly alakult ki a négy felekezet között.<sup>1</sup> A közleményünk tárgyát képező toronyóra históriájának jobb megértéséhez szükségesnek ítéltük e történeti keret vázlatos bemutatását.

A 17. század végén épült régebbi, fatoronnyal ellátott református templom helyén a hívek 1780–1782 között emeltették fel kőtornyú új templomukat, a módosabb polgárok által lakott Magyar utcában. A görög keletieknek kicsiny fatemplomuk volt Belényesen, míg nem 1784–1790 között ugyanazon helyen, a városka felett emelkedő temetődomb peremén építettek egy impozáns kőtemplomot, a módos helyi aromán és görög kereskedőkolónia tagjainak anyagi segítségével. A görög katolikus uradalom a század legvégén épített nagyobb templomot a városka főterén, 1800-ban szentelték fel. Korábban a római katolikus plébániatemplom közvetlen szomszédságában volt egy szerényebb imaházuk.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Sipos 1883. 31–37., 47., 81–84.; Györffy 1986. 45–48.; MTH; RNL R.Kat.Püsp. 442. iratcsomó, fol.62.; Schematismus...

<sup>2</sup> Sipos 1883. 47–51.; Műemlékek; A templomok elhelyezkedését ld.: Kat. Felm. I.



1. kép. A település szerkezete a II. József-kori katonai felméréskor.



2. kép. Belényes egy 19. század végi képeslapon  
(az előtérben a görög katolikus templom, attól jobbra a római katolikusoké és távolban, a jobb szélén a reformátusok templomai).

Belényes első *szilárd és díszes templomá*<sup>3</sup> azonban a római katolikus uradalom, pontosabban Forgách Pál váradi püspök (1747–1757) építtette a piactér közepén 1752-ben, valószínűleg egy korábbi, kisebb épület helyén. Építéstörténete és elsősorban értékes berendezésének műleírása Bíró József művészettörténész tollából jelent meg 1935-ben.<sup>4</sup> Rokokó oltárainak és oltárszobrainak köszönhetően vélekedése szerint „[...] a belényesi templom pars pro toto maga is kítűnő példája annak, hogy hegyek közé eldugott városkák jelentéktelennek látszó templomai milyen becses adalékokkal járulhatnak a magyar művészet fejlődéstörténetéhez.”

<sup>3</sup> Sipos 1883. 48.

<sup>4</sup> Bíró 1935.

A magunk részéről ezúttal hozzátesszük, hogy e belényesi templom mind a mai napig a magyar technikátörténetnek is egy igen becses emlékét őrzi. Kitűnő írásának egy lábjegyzetében már Bíró is említette, hogy „...a toronyórát 1757-ben Forgách ajándékozta a templomnak [...] Az óra 1812-ben elromlott s csak nagynehezen javították ki 1826-ban.”<sup>5</sup> E toronyórával kapcsolatosan korábban már volt egy feltevésünk, melyet mostani levéltári kutatásaink igazoltak. Szűk évtizeddel korábban ugyanis, 1748-ban a nagyváradai plébániatemplom (akkor püspöki széktemplom is) számára ugyancsak Forgách Pál rendelt óraszerkezetet a térség vélhetően egyedüli toronyóra-készítő műhelyében, Debrecenben. Aszalai János és fia István 240 rajnai forintért készítették el Nagyvárad legelső templomi toronyóráját. Kézenfekvőnek tűnt feltételezni, hogy ugyanazon műhelyből került ki a belényesi szerkezet is.<sup>6</sup>



3. kép. A római katolikus plébániatemplom.

A plébániai levéltár kutatása nyomán sikerült rögzíteni az óraszerkezet rendhagyó sorának legfőbb mozzanatait. A gerincfelirata szerint 1752–1780 közötti *plébániai történeteket* tartalmazó vaskos kötet 13. lapján található bejegyzés szerint az órát 1757-ben szerezte be az egyházközség, július hó 13-án szerelték fel a plébániatemplom kicsiny tornyába. A szerkezetet Aszalai István debreceni kálvinista órászmester készítette Forgách Pál püspök megrendelésére és költségén. A bejegyzés szerint a megvalósításba száz vonás forint erejéig a városka is belefolyt („[...] *in quos sumptus influit etiam Civitas in flor. vonás 100 [...]*).<sup>7</sup>

---

<sup>5</sup> Uo. 144.

<sup>6</sup> Emódi 2018. 9–10.

<sup>7</sup> RNL Belényes R.Kat., 61. kötet.



Aszalai István (1720–1787) a váradi óraszerkezet készítésekor – apja oldalán – még csak 28 esztendő volt, a belényesi megrendelés teljesítésekor azonban vélhetően már egyedül működtette a megörökölt debreceni műhelyt.<sup>8</sup> Ahogy a váradi szerkezet esetében elmondhattuk, hogy az Aszalai-féle műhely legkorábbi ismert terméke, úgy ezúttal Aszalai István legkorábbi ismert és máig fennmaradt toronyóráját fedezhettük fel Belényesen. 1765-ben Biharpüspökiben már húsz esztendő József nevű fiával, a neves dinasztia következő tagjával készítettek közösen egy szerkezetet az ottani református harangtoronyba. Sokáig ez utóbbi volt a legkorábbinak tartott Aszalai-féle óramű.<sup>9</sup>

A belényesi óraszerkezet működésének első félévszázadából egyetlen adatot sem őrzött meg a kutatható iratanyag, az alább ismertetett peres eljárás során azonban kiderült, hogy a szerkezet a mindenkori harangozó gondozása alatt állt, egyetlen rövidke időszakban felügyelte azt egy helyi órásmester. A századforduló táján jelentkezhetnek a komolyabb meghibásodások, egy 1806. évi részletes leltárba már fel sem vették az órát, s az 1823. évi általános vizitációkor sem említették.<sup>10</sup> Eddigi kutatásaink azt sejtették, hogy általában egy-egy régebbi, 18. századi óraszerkezet mintegy fél évszázadnyi használat után nagyjavítást igényelt, sok esetben újabbra cserélték a már elavultnak tekintett szerkezeteket. Így történt ez Nagyváradon, Szalárdon és Mezőtelegden is.<sup>11</sup>



4–5. kép. A belényesi óraszerkezet 2019 januárjában.

1808. január 9-én az (akkor már görög katolikus) uradalom jegyzőkönyvébe a következő sorokat írták be: „*Tapasztaltván, hogy az [Római] Cath[olikus] Templomnál lévő óra*

<sup>8</sup> Takács 1991. 38.

<sup>9</sup> Emődi 2018. 10.

<sup>10</sup> RNL Belényes R.Kat., 3. és 68. iratcsomók.

<sup>11</sup> Emődi 2018. 9–11., 32., 46–48.

*annyira el romladozott, hogy a Publicum sem hasznát nem veheti, ugyan azért amíg jobb óra fog csináltatni, az óra felbúzóinak fizetése adattassék a Várostól az G[örög] Cath[olikus] Templombéli óra felbúzóinak /:mivel ez mindenképpen jobb:/ annyiban amennyiben volt eddig is fizetése a mostani Új Esztendőttől fogva kezdvén, mivel úgys a Publicum ennek veszi hasznát [...]*<sup>12</sup> A görög katolikusok századfordulón felszentelt, ugyanazon főtéren lévő templomának tornyában ekkor tehát már egy újabb óraszerkezet ketyegett. Az uradalom ezen felvetésével kapcsolatosan néhány nappal később, január 22-én a város szenátusa Patay József hites jegyző aláírása mellett azt a határozatot hozta, miszerint „[...] valamint eddig a Város az Órának fenn tartásán munkás volt, így annak megmaradásán ezután is igyekezni fog, s azt addig is még a Városnak újjat csináltatni módjában lészzen, ha romlani fog és valami hibája lészzen, reparáltatni ell nem mulattya, mely Óra a Városé lévén, tettzett a Város Elöljáróinak ez előtt, az azt felbúzó embernek fizetést rendelni, mely fizetést most is meg hadja annál, úgy, hogy midőn az Óra jární fog az Óra búzó a fizetést búzni fogja, midőn pedig meg áll, akkor a fizetés a Város Cassájában benn marad, a Város jótéteménye lévén azon fizetésnek ajánlása [...]”.

A város részéről ezután merülhetett fel első ízben annak gondolata, hogy az elromlott szerkezetet máshová (hihetőleg már ekkor a református templomtoronyba) helyezték át. Egyrészt objektív okból, a főtéren ugyanis volt egy másik toronyóra is, másrészt a kálvinista dominanciájú tanács vélhetően sokkal szívesebben áldozott volna a módos református polgárok által lakott Magyar utca végén lévő református toronyba áthelyezett szerkezet javítására és folyamatos fenntartására. Thezárovics János (1772–1838) azonban, ki 1806-tól volt belényesi plébános, majd alesperes és táblabíró is, 1812-ben világos és szigorú utasítást kapott Csáky László nagypréposttól, miszerint semmiféle eladásba vagy átadásba nem bocsátkozhat („[...] illud per Senatium vendi, aut et turri Ecclesiae suae aliorum transferri absolute non admittat [...]”). Ha a tények szintjén nézzük az eddigi történetet, adott volt egy óraszerkezet, melyet Forgách püspök költségén szereltek fel a római katolikus templom tornyába, s mint máshol – például Váradon a legkorábbi Aszalai-féle szerkezet –, úgy itt is a köztudatban az a város órája volt, s valóban 1757-ben a tanács is hozzájárult 100 forinttal a vételárhoz,<sup>13</sup> majd folyamatosan állta az órahúzó fizetését és a kisebb javítások költségeit is. Eddig feltárt adataink alapján ez számos más településen felállított toronyóra esetében is így volt, ám azon településeken a katolikus városvezetés, katolikus földesúr és a katolikus plébánia (Várad esete), illetve a református elöljáróságok és a református egyházközségek (pl. Biharpüspöki, Mezőtelegd esete) között olajozott volt az együttműködés, felekezeti nézeteltérések e profánnak tekinthető ügyben nem keletkeztek, az utóbbi esetekben némelykor az egyház gondnoka egyúttal a település főbírája is volt. Persze arra is találtunk példát, hogy egy vegyes felekezetű városvezetés minden fennakadás nélkül mindkét egyház templomában felszerelt toronyóra ilyen-olyan költségeit fedezte zokszó nélkül.<sup>14</sup> Belényesen azonban egy évtizedeken át tartó acsarkodás vette kezdetét az óraszerkezet elromlásával párhuzamosan, a plébános és a városi elöljáróság egymásnak feszülését őríszei, sőt vármegyei szintre jutó bírósági eljárás, per koronázta meg. Mindennek oka az volt, hogy az óra fenntartásának úzusa mindaddig a szokásjogon alapult, semmiféle írásos dokumentum nem szabályozta. 1808-ban a városi

---

<sup>12</sup> RNL Belényes R.Kat., 8. iratsomó (A 131 levelet tartalmazó iratsomóban található a toronyórára vonatkozó összes további adat, így azoknál már nem jeleztük a forrást!)

<sup>13</sup> A városi hozzájárulás a teljes vételár 30-40 százaléka lehetett. (Váradon 240, Biharpüspökiben 297 forintért állítottak órát Aszalaiék).

<sup>14</sup> Emödi 2015. 4–5., 8.

tanács a már fennebb idézet kötelezvényt jegyezte be protokollumába, s ez később vesztét hozta, hiszen Thezárovics ebbe kapaszkodott mindvégig.

A plébános első keresetének szövegét az 1820. május 28-án tartott úriszék jegyzőkönyve örökítette meg: „[...] mivel az R[ómai] Cath[olikus] Ecclesia Templom Tornyánál és abban lévő Óra ennek előtte 40 [70, sz. meg.] esztendőekkel ... oly meg hagyás alatt adattatott által a Városi Tanátsnak, hogy azt illendő, s jó karban tartani köteleztesen, azomban az rossz gondoskodása miatt azon Tanátsnak, már szinte 8 esztendőek óta az Óra nem tsak áll szünet nélkül, hanem már most tsak költséges Reparatióval hoztathatik helyre, melly eránt a Tisztelt elő adó Úr [Thezárovics J., sz. meg.] által több ízben meg szólítottak. Üres meintséggel, mind azonáltal ez ideig el mellőzték, mivel pedig azon Óra a Város közepében lévén, és a másik Toronybéli [görög katolikus] Órának kétséges járása miatt a foglalatoságok el rendelésére hasznát venni nem lehetne, kéri azon Városi Tanácsot arra szoríttatni, hogy azon Órát minden idő halasztás nélkül készíttesse el, mellyet ha továbbá is teljesíteni nem akarna, annak el készítésére nézve, a Malma, vagy Vásár Vámja jövedelméből legalább 300 Ft. sequestráltasson [...]”. A görög katolikus templom tornyában lévő óra pontatlan járására való hivatkozás visszatérő motívuma lesz Thezárovics érvelésének, mint ahogy ennek ellenkezője és annak hangoztatása, hogy a görögök tornya magasabb a latinokénál, és ezért amúgy is alkalmasabb toronyóra működtetésére, a városvezetésnek lesz a kedvelt hivatkozási pontja. E keresettel párhuzamosan plébánosa utasítására Killner Jakab harangozó egy Thezárovics által megszövegezett (fennmaradt az ő kézírásával készült piszkozata is) másik beadvánnyal fordult a tanácshoz s majd az úriszékhez is, melyben az eddigi úzus szerinti városi fizetés írásban történő rögzítését kéri. Ő maga is elismeri, hogy „[...] ámbár Törvény által meg nem határozottatott az, hogy Belényes Várossa a Római Catholikus Harangozónak, mint a toronybéli óra fell húzójának, öt köből Búzát adjon esztendőként fizetésül [...]”, mégis a hosszú ideje alkalmazott és számlákkal bizonyítható szokásjog ezt megkívánja. Ugyancsak hangsúlyozta, hogy a mindenkori órafelhúzó, aki nem a város szerződéses alkalmazottja, kötelező módon római katolikusnak kell lennie, s csak a plébános nevezheti ki, s teheti le, „[...] mivel a Templomon az óra fell húzás miatt más biten lévőnek keresztül való járása meg nem engedtetetik, mert könnyen valami illetlen, vagy veszedelmes eset történhetne [...]”. Erősen nehezményezte, hogy a város tanácsosai néhány évvel korábban (1817) a szűk esztendőkre való hivatkozással „[...] az óra fell húzó fizetését, mint képzelt Város tselédje Conventionátusát, rúttul megherélték [...]”, két köből búzára mérsékeltek. Az úriszék végül az 1808. évi vállalásra hivatkozva mindössze csak arra kötelezte a várost, hogy ezután is fizesse az órahúzót, akárki is legyen az, belátása szerinti összeggel. A történet folytatásában e kérdés háttérbe szorult, s az óraszerkezet mindenkori javítása körüli nézetkülönbségekre helyeződött a hangsúly.

A város úriszéknek küldött válaszát mindkét előbbi beadvány esetében ismerjük, ezeket teljes terjedelmükben közöljük, ugyanis a szenátus tagjai az elkövetkező másfél évtized során ugyanezen érveket állították ki a különböző szintereken:

„Tekintetes Nemes Úri Szék!

*Belényesi R[ómai] Cathol[ikus] Harangozó Kilner Jákob a Tekintetes Úri Székhez az Óra húzásért való fizetése eránt bé adott Kérésére tévszűk alázatos feleletünket:*

*Kilner Jákobnak az ezen dolog eránt Tanátsunkhoz bé adott Kérésére az a Végzés tétetett, hogy az Óra húzásért, és Estvéli Kilentz Órai harangozásért több fizetést mint a mennyit most ad, többet nem*

*fog adni, mint hogy arra soha semmi Törvény által nem köteleztetett, és ha ezen fizetésért azt ő véghez nem vinné, más ő nálla alkalmazosabb ember találkozáván, az Óra húzás annak fog adódni, mivel helytelenül állítatik ő általa az, hogy az Óra húzó a R[ómai] Cathol[ikus] Harangozón kívüül más nem lehetne, mert midőn Belényesbe Orás mester ember lakott, a fizetést az Óra húzásért egyenesen annak adta a Város, az estvéli Harangozás is pedig nem mindég a R[ómai] Cathol[ikus] Harangozó által tétetett, hanem más Ekklesiában lévő Harangozók is, mint erre máig is vagynak élő Tanúink, és ezen Kéréséből nem egyebet látunk mint sem azt, hogy erőszakosan kívánna magának fizetést szabni, midőn nem átallya azt kérni, hogy nékie a Harangozói fizetésről Város Petsétje alatt adódjon ki Örök Levél, melyre Városunkat semmi féle Törvény nem kötelezheti, a mint eddig sem kötelezte, és mivel maga is által láttya azt, hogy ő azért, hogy R[ómai] Cathol[ikus] Harangozó, tehát a Város nékie tartozzon annyi fizetést rendelni, a mennyit ő kíván, azt Tanácsunk sem tehetné, sőt azt sem teheti senki, hogy valaki a Városra Óra húzót úgy fogadjon a mint tettzik. Ha tehát a R[ómai] Cathol[ikus] Harangozó nem esméri meg, hogy mint Óra húzó, és estvéli óra harangozó, a városnak nem Conventionátus Cselédje, mi módon kívánhat olyat a mivel Városunk soha köteles nem volt, mert a mit ő az ·/· jegy alatt elő ad, az nem olyan Kötelező Levél, hogy azt éppen úgy minden esztendőben köteles lett volna a Város meg adni, a mint hogy mikor ő Óra húzó nem volt, az nékie nem is adatott, mint az ő Libellusa is meg mutattya. Itten tehát csak az Óra húzásról, és estvéli harangozásról lévén a szó, valamint más Ekklesiák magok fizetik a Harangozókat s egyházfijaikat, és azok alkuszák a mint nekik tettzik, a R[ómai] Cathol[ikus] Harangozót a Város nyakába senki sem fogadhat, s hogy annak kívánsága szerént való fizetést adasson Városunk Cassájából nem is teheti, mint ez az Instans bé adott kéréséből szembe tűnő képpen ki tettzik. A mit tehát a Város által az Óra húzásért és az estvéli harangozásért nékie most is ad, és fizet, ezt ennek utánna is, addig tudniillik míg Óra húzó leszén meg fogja adni, de többre magát nem kötelezi, és ha abból Ő nem élhet, folytassa asztalos mesterségét mint mester ember s ne ragaszkodjon bizonytalanhoz, ne ketsegetse magát azzal, hogy magának jobb fizetést a Várostól Perrel nyerhet. Melly alázatos felelet tételünk meg tétele mellett mélyly tisztelettel maradjunk. Belényes, die 16<sup>a</sup> Junij 1820.*

*alázatos szolgái Priv. Belényes Várossa Tanácsa.*

### *Tekintetes Nemes Úri Szék!*

*Belényesi R[ómai] Cathol[ikus] Plebánus Tisztelendő Thezárónits János Úr bé adott Kérésére méltóztatott a Tekintetes Úri Szék, a múlt Május holnap 18<sup>ik</sup> s következő napjain tartott végzésnél fogva felelet végett oly Kötelezéssel ki adni, hogy a mostan tartandó Tekintetes Úri Székre adjuk bé okát az Óra romlásának, és ily húzamos időköz való haszontalanul állásának, mellynél fogva alázatos feleletünket térszük eképpen:*

*Az adatik elő Tiszt. Plebánus Úr által, hogy a Kérdésben lévő Órát ez előtt 40 [70, sz. megj.] esztendőekkel bódolg emlékezetű Gróf Forgács Pál N.Váradi Püspök Úr Ő nagysága készítettén, Belényes Várossának csak azért adta által egyedül, hogy a midőn romlik igazítottassa és a R[ómai] Cathol[ikus] Harangozónak /:a kin kívüül soha más nem volt :/ 5 köből Búzáat fizessen; melyre az alázatos meg jegyzésünk hogy nem tudjuk, nem reményljük, de Tiszt. Plebánus Úr sem mutathatja meg azt semmiféle Írás beli kötelezéssel, hogy a Város azon Óra reparáltatására magát ajánlotta, annyival inkább kötelezte volna. Igaz ugyan, hogy midőn csak az az egy Óra volt Városunkban, a Publicumra nézve megtette azt a Város, hogy apróbb hibáit melyet könnyű móddal lehetett reparáltatni reparáltatta, de ezt soha kötelességéből, annyival inkább tartozásból nem tette; a midőn pedig az Órának nagyobb hibái történtek, annak reparáltatására az Lakosoktól kéretett segedelem, a mint hogy még most*

is vagynak élő Tanuink a kik azon Óra reparáltatására pénz béli segítséggel voltak. Az adatik továbbá Tiszt. Plebánus Úr által elő, hogy ezen Órára mindég a R[ómai] Cathol[ikus] Harangozónak /: a kin kívül más nem volt, értetődven Óra húzó és gondviselő :/ a Vároستól 5 köből Búza fizetődött, tehát bizonyosan azon Órára az Óra húzónak kellett gondoskodni, mivel ő azt másnak nem is engedte volna, a mint hogy azt nem is engedte, annyiban világos, hogy midőn az Óra utoljára meg bomlott, ő vitte aboz a Lakatos mester embereket a Város vagy Tanács minden híre nélkül, sőt midőn az Órát le szedette is a Toronyból, sem ő sem Tisztelendő Úr soha Tanácsunknak semmi jelentést arról nem tettek, noha az lett volna kötelességek ha tudták azt, hogy az Óra a Városnak által van adva, vagy hogy a Város annak reparáltatásával köteles volt, hogy a Város híre nélkül azon Órához ne nyúltak volna; de a Harangozó, hibető az Órát akkor midőn azon Toronyba az Nagy Harang fel tétetett, azt le szedette, a Tanács minden híre, tudta nélkül ide oda hirtzolta, sőt annak újjonnan való reparáltatásáról gondoskodott is, midőn e végre ismét a Városiaktól kért segedelmet, de látván, hogy a Lakosok ajánlásával nem boldogulhat, most midőn a Város minden híre nélkül, az Órának ide oda hirtzolásával az Órában esett sok hijánosságokat azoknak el veszett több darabokból álló részeit, mely mind a Harangozó miatt történtek a Város nyakába kívánnyá vetni, melyre valamint eddig soha magunkat nem köteleztük, úgy most sem kötelezhetjük, s annyival inkább sem kötelezzük, hogy minek utána a G[örög] Cathol[ikus] Toronyba is az Óra fel állítatott, mely szintén úgy a Város közepén vagyon mint a másik volt, és a Torony magasságához képpst sokkal jobban is használtatik, mint a másik használtott; Annak utánna egy ízbe a Reformata Ekklesia kérte azon Órát, tsupán azon czélből hogy a Városnak alsóbb részibe is hallattasson az Óra, hogy azt a maga Tornyába a maga költségén fogja használni, és ekkor is abban a Város semmit sem szólhatott, mint hogy azon Órához semmi jussa sem volt: már pedig ha a Város gondviselése alatt lett volna, vagy a Városnak által adatott volna, bizonyosan a Reformata Ekklesia Kérésének helyt adott volna, annyival is inkább, hogy már meg lévén a G[örög] Cathol[ikus] Toronyba az Óra, azt az Város felső része halya, és így a Város alsó részibe inkább illett volna, mint sem szinte egymás mellett állott volna. Hogy a Város az Óra Húzónak az Óra húzásért bizonyos fizetést ad, még abból nem lebet azt semmi módon következtetni, hogy tehát az Óra Reperáltatása a Vároست illesse, mivel most nem azon Órát húzza, még is nékie fizetést ad; Azomba az sem álbát meg, hogy az Órát mindég az R[ómai] Cathol[ikus] Harangozó húzta, mivel ez előtt mint egy két esztendővel Belényesbe Órás is lakván az Óra húzást ő tévén, Tanácsunk az Óra húzásért egyenesen annak fizetett. Ha az G[örög] Cathol[ikus] Toronybéli Óra hol előbb hol később jár, annak a mint Tiszt. Plebánus Úr által állítatik nem a Harang húzó gyermekek az okai, mint hogy azon Toronyba is zár alatt van az Óra, s aboz a gyermekek nem nyúlhatnak, hanem a Harangozó, a ki vagy aboz nem ért, vagy önként nem akarja jól jártni.

Mitsoda terbeltetési, s költségei légyenek Városunknak, vagy hova lesz a Város jövedelme, az a Város Gazdai számadásaiból nyilvánosságos, melyet Tiszt. Úr eleibe terjeszteni nem kötelességünk, mellynél fogva Tisztelendő Úrnak azon elő adására, hogy a Város Cassájába miért nints pénz, könnyű volna meg tázfolni, mi is könnyen meg felelbenénk, de hogy olyan dolog kívántasson tőlünk Tiszt. Úr által, a mivel soha sem tartoztunk s most sem tartozunk... kötelességünk soha sem volt, soha annak reparáltatására magunkat nem ajánlottuk, és mivel méltóztatik a Tekintetes Úri Széke által látni, hogy azon Óra miért romlott el, s miért állott ennyi ideig, tudniillik a R[ómai] Cathol[ikus] Harangozók vigyázatlanságok miatt, mint a melyre való vigyázást juss képpen magoknak fent akarnak tartani, nem látjuk által mi módon kívánhattya Tiszt. Úr hogy a Város Beneficiumaiból e végre oly summás pénz le tartóztatna: melyre nézve alázatosan instállyuk a Tekintetes Ns. Úri Széket, hogy ezen méltatlan pretensiótól menté tétessünk, mely tisztelettel maradunk Belényes 16<sup>a</sup> Junij 1820.

alázatos szolgái Priv. Belényes Várossa Tanácsa?

Az úriszék színe előtti pengeváltások a továbbiakban egyre elfajuló hangnemben zajlottak. Mindkét fél a másik állításainak kiforgatásán, az azokban fellelhető ellentmondások megragadásán dolgozott. Cinikus, kioktató, tudálékos, sokszor követhetetlen cirkalmasságú gondolatoktól a másik fél lehazudtolásáig mindenfélével találkozhatunk vonatkozó iratainkban. Thezárovics, aki e tekintetben bátrabb és magabiztosabb volt – mondhatni nyeregben érezte magát – hiszen megyei tisztséget viselt, befolyásos rokona az ekkor már-már idejét múlta harcos hittérítő munkákat papírra vető Thezárovics Gábor váradi plébános-kanonok volt, s nem utolsósorban „otthoni terepen”, hatalmas katolikus birtok kellős közepén munkálkodott, így fogalmaz: „[...] Több mint 40 esztendőke ólta a mit magára vállalt, azt most ortza pirulás, s gyaláztatásával sem vonhattya vissza [...]”, vagy: „[...] Ami pedig annyi esztendőke ell-folyása alatt erőltetés nélkül tettett, nem lehet már most tsakis azért nem tettzeni, hogy a R[ómai] Cathol[ikus] Harangozónak szájából ki vegye a kenyeret, és a Tanács egynebány Tagjainak a szájába adja [...]”, vagy: „[...] Hogy pedig, midőn az Óra végképpen meg romlott, sem én, sem a Harangozó a Tanátsnak hírt nem adtunk annak le szedetése eránt az igaz, mert maga az Óra nem a Tanátsé, hanem a R[ómai] Cathol[ikus] Templomé, tsak egyedül annak reparálatása és felbúzójának fizetésbeli terbe az övé, így tehát hírt sem tartoztunk adni a Városnak, hanem annak a ki azt tsináltatta és a R[ómai] Cathol[ikus] Templom számára valaha által adta, t.i. meg boldogult néhai Gróf Forgách Pál N. Váradi Püspök Ó nagyságának, úgy de ennek jelentést az Óranak le vételéről a más világra nem tehattünk [...]”, vagy: „[...] De hogyan is vetemedhetik a Tanáts azon gondolatra, hogy az Óra ide-oda hirtzoltatott, hiszen! Az Óra nem Medve, hogy hirtzoltasson, és elébb hírt adjon engedelem végett a Tanátsnak, mint a Medvét ide-oda hirtzoló Taliányoknak elébb kötelességek hírt adni, ha szabad e Medvéket ide s oda hirtzolni? [...]”, vagy: „[...] Jól gondolóra vették [a Lakosok, sz. megj.], hogy mennyit adtak már a Város Cassájába tízenkét ember [Szenátus, sz. megj.] vigyázattya alá, és mégis üres hát [a Kassza, sz. megj.] [...]”, vagy: „[...] Hogy pedig a Torony magosságához képest sokékal jobban is használtatik a G[örög] Catholica Templom tornyában lévő Óra, mint a R[ómai] Catholicumba, még azt a képzelt nagy külömbségű magosságot Ingenieur és Physicához értő személyek által nagy költséggel kellene a Tanátsnak bizonyítani [...]”, vagy: „[...] azon törekvés [folytán, sz. megj.], hogy az Óra a Református Templom tornyába tétessen, nem annyira a Város-béliek, hanem Fenes felé ki terjedő helységek hallották volna inkább annak ütését [...]”, vagy: „[...] Itt már akaratom ellen is a Tanátssal oskolai regula szerént kell okoskodnunk, hogy ki tettzetessen, ha megegyezik e az Oxenfordi a N. Váradi Academiának tanításával... én úgy gondolom nem úgy, a mint elé adta a Tanáts [...]”, vagy: „[...] tsak az hibeti el s mondhattya, a ki bolond gombát evett [...]”, végül: „[...] hogy hová lesz a város jövedelme, azt nékem ugyan hivatalból nem kell tudnom, de tsak ugyan füleimet bé nem dughatom, midőn a Belényesi adó fizető népet keservesen panaszkodni hallom... Nints mondom és mondják a Város Cassájába pénz, nints miért: a nyughatatlan bosszút állani kívánó, ajándékokat szomjúhozó Tanátsadók a Várost tanátsadásokkal vég nélkül való perlekedésnek gyűlöletes folytatására annyira unszolják, hogy a Dárius kintsével sem győznék végre bajtani, azt is, valamint kétséges nyertes vagy vesztes ki menetellel, úgy: a Ttes Ns. Vármegyének, s M.gos Földes Uraságnak leg nagyobb alkalmatlanságával [...]”

Thezárovics végül azt kérte az úriszéktől, hogy „[...] méltóztasson a Város Tanátsa nem helyes okoskodásának helyyt nem adni és őket tartozó kötelességekre szorítani [...]”

Nem úgy történt. Az úriszék nem hozott számára kedvező ítéletet az ügyben, s végül öt esztendő múlva Thezárovics János plébános – 1826. február 3-án – szerződést kötött Tébi János nagyváradi lakatos és toronyóra készítő mesterrel a megromlott óra igazíttatására. Tébi a javítást 200 rajnai forintért (Bétsi Bé Váltóban) vállalta el, s az óraszerkezetet 14<sup>ik</sup> Április napjától fogva, egész 19<sup>ik</sup> napjáig 1826. a Toronyba fel is állította. A szerződés közte s

Thezárovics között köttetett, a város ellenjegyzése nélkül. A plébániának további 65 forintnyi költsége keletkezett a járulékos munkálatok okán: 30 forintot fizetett a *Piktornak* a nyolc óramutató aranyozásáért, 7 forintot és 12 krajcárt a súlyokat függesztő kötelekért, 6 forintot egy szekeresnek az óraszerkezet kihozásáért (Tébi nagyváradai műhelyéből), 8 forintot az óraállítás új gerendáiért, 6 forintot és 14 krajcárt az óraház deszkaborításáért, 36 krajcárt lécszegekért, végül 7 forintot az asztalos munkabérébe.

Tébi János a szűkebben vett bihari térség és Nagyvárad egyedüli toronyóra készítő és javító mestere volt az 1810-es évek derekától az 1840-es évek elejéig.<sup>15</sup> A református lakatosmesternek Váradolasziban 1826. szeptember 26-án kelt és a görög katolikus püspökhöz illetve uradalmi kormányzójához mint illetékeshez írott panaszleveléből az derül ki, hogy az elvégzett és átadott munkálatokért egy krajcárt sem fizetett ki a plébános „[...] melly miatt illy pénzsűűkibe mind Mesterségem folytatásába, mind Szegény Házam Népe tartásába nagy fogyatkozást szenvedek.” Nem tudtuk ellenőrizni, hogy a város és Thezárovics között volt-e valamiféle előzetes egyezség a munkálatok kifizetésére vonatkozóan, tény azonban, hogy Tébi jussa nélkül maradt. Ugyancsak nem világos, hogy az 1826. évben az óra javítására indított és kevés pénzt eredményező, lényegében sikertelen városi gyűjtés (*collecta*) mennyire volt Thezárovics magánakciója, mennyire vett abban részt a városi tanács. A lajstromok tanúsága szerint egyébként maga Thezárovics mindössze 1 forintot ajánlott meg, ugyanannyit mint példának okáért Guttmann Antal zsidó, Frölich József mézeskalácsos, Bálint Sándor kovács, Klintzing György sánta szabó vagy Román János oláh szűcs, de kevesebbet, mint a két forintot befizető Gram Szilveszter serfőző... Thezárovics szegyenlistát is készített azon mintegy negyven katolikus családfőről, kik még nem ajánlottak semmit. Végül 129 fő ajánlott összesen 105 forintot, de abból sem fizettek be, csak mindösszesen 39 forintot!

Az uradalom Thezárovics unszolására 1826. november 7-én felszólította a városi tanácsot Tébi követelésének kifizetésére „[...] ne hogy a Város ki különben is az Órának maga veszi hasznát, a Méltóságos Uraság [által, sz. megj.] ezen kötelességének teljesítésére más módokkal kénszeríttessen, kénteleníttessen.” A korábbi meddő vita újraindult. Kié az óra? Kinek milyen kötelességei vannak? November 24-én válaszolt a tanács, ebben világosan azt írták, hogy „[...] ezen mostani reparatióért a város híre, tudta és meg kérdezése nélkül alkudott 200 forintokat semmi módon a Város köz Cassájából meg nem fizethettyük. Egyébb eránt, úgy tudjuk, és bizonyos is, hogy a Collectát is ezen 200 forint ki fizethetéséért nem a város, hanem maga tisztelendő Plébánus Úr kívánta tétetni és össze szedetni, és annak össze szedhetése végett egy Esküitnek kirendeltetése eránt Tanácsunkat már két ízben kereste meg. Ki is rendeltetett ... erre a végre ... Béki Ferentz ... [és] Szommer József, a kik az össze szedett pénzt nem a Városnak resignálták, hanem Tisztelendő Plébánus Úrnak adták által. Melly ebbéli tselekedete által, hogy tudni illik, mind a Collectát össze szedetni kérte, mind a bé szedett pénzt magához vette, meg bizonyította Tisztelendő Plébánus Úr, hogy az Órát nem a Város, hanem a R[ómai] Catholica Ekkklésia, mint tulajdona tartozik, és kívánja is conserválni.” A tanács olajat öntött a tűzre, amikor is ezzel folytatta: „[...] Mind e mellett is mindazon által, ha hogy ezen Óra városunk birtokába és dispositiója alá úgy adattatik által, hogy azt ... azon Hellyre tétethesse fel, a hol a közönséges célnak jobban megfelel, reméllük a Reformatum Templom Tornyába, úgy declaráljuk, hogy ezen Órának, mint léendő tulajdonának reparálásáért alkudott 200 forintokat ... készek leszünk megfizetni.” Mindezeket olvasván Thezárovics tájékozhatott, az úriszék elé terjesztett következő feliratában 1827 áprilisában kinyilatkozatta, hogy a tanács minden válaszmondata „[...] pusztá állítás, minden Próba nélkül”, esetenként „[...] a tanácsnak

<sup>15</sup> Tébiről bővebben ld.: Emődi 2018. 18–19.; Emődi 2019.

... ezen állítása szembetűnő és kézzel fogható /:sajnálva mondom magyarán:/ hazugság [...]”. A történet során első ízben azzal is vádolta a város református többségű vezetését, hogy ellentétben Forgách Pál néhai püspökkel, ki „a lelki tsendességet alattvalói közt gyarapítani igyekezvén, nem tett gyűlölt külömbiséget a külömb-féle vallásúak között, mint most fájdalom! tésznek a tolerátusok azok ellen kik Megváltó Üdvözítőnk által Hitek birtokában mái napig albatatosan meg maradtak [...]”. E gondolatmenetet folytatva az óraszerkezet esetleges áthelyezésével kapcsolatban Thezárovics így fakadt ki: „[...] Hol vette ezt a hatalmat a mostani Tanács? Talán onnan, hogy a Biró, Notárius és több Esküttek egy valláson lévőek? s így együtt tartván, a más Hiten lévőket ell-nyomjanak. Ez éppen annyit tésznek, mint a közmondás tartya: Adj szállást a Tótnak s ki kergeti magát a gazdát [...]”.

Egymás fricskázása azzal folytatódott, hogy a város nem vette át a plébános felvetéseit tartalmazó iratot az uradalmi számvevő kezéből azon indokkal, hogy éppen penitenciális hetet ülnek. Thezárovics ennek nyomán kipattanó saját gondolatait egy apró jegyzetlapon rögzítette április 2-án: „Tebát a Kálvinisták interstitiumot tartanak mintha Ország törvénye volna az és praescribálni akarnak a Római Catholicus praedominans Religiónak, s így az ügyes bajos más Religióbéli emberek dolgát hátráltatni ... Belényesben a 4 Religióbéli határozathatya meg, nem a Kálvinisták egyedül a poenitentiális napokat [...]”.

Nem ismerjük az ügy elkövetkező három esztendei folyásának menetét, végül 1829. október 9-én a városi tanács ülésén olyan végzést hoztak a szenátorok, hogy amennyiben Tébi János tételes számlát (*conto*) nyújtana be az elvégzett javítási munkálatokról, úgy hajlandó volna a tanács megfizetni a gyűjtésen felüli összeget (mintegy 160 forintot), mert a kiutalt összeggel csak így tudna szabályosan elszámolni. Tébi végül 1829. november 18-án Veress Mihály ügyvéden keresztül szólította fel Thezárovics Jánost tartozásának rendezésére, „[...] mivel az órának reparátója eránt nem a Pr[ivilegiált] Belényesi Tanátsal, hanem egyenesen Tisztelendő Plebánus Úrral lépett Eggyeségre, a Törvények világos Rendelése szerént a munkája bérét nem is mástól mint Tisztelendő Plebánus Úrtól kívánhattya, a megküldött Contót pedig tsak a miatt sem subscribálhattya, mivel az alku általyában tevődvn, most már nem is emlékezhetik világoson az általa reparált Darabok mennyiségére, és minéműségére, jó Lélekekkel tebat ollyat nem mondhat, sem nem írhat, a mit bizonyoson nem tud.”

Tébi János a vármegye elé vitte a dolgot, perbe idézte a belényesi plébániát elmaradt munkabére okán, s a pert meg is nyerte 1831 novemberében. Thezárovics plébánost a 200 forinton felüli perköltségek megfizetésére is utasította a *sedria*, ő azonban nem nyugodott bele a határozatba, s úgy vélekedett, hogy „[...] ezen terbes Ítéletet ... a Felsőges M. Cancellaria eleibe kell [vinni, sz. megj.] ... hogy Mandatum Cassatorium küldtessen, minek előtte 23<sup>a</sup> Julii a.c.[1832] az Executio meg történnyen.” Semmitő ítélet nem született, ugyanis a Thezárovics és Tébi közötti 1826. évi szerződés verzójára a következő tényállást jegyezte fel Szentiványi Lajos főszolgabíró 1832. augusztus 3-án: „Az ezen Contractusban érdekellet 200 ft. az Interessével és Perbeli Költségekkel együtt, mellyek az Executióról szóló jelentés szerént 432 ft. azaz négy száz harmintz két ft. 45 xr.[krajcár]-ra rúgott, Belényesi Tisztelendő Cath. Plebánus Thezárovich János Úr által előttünk effective le fiztetett, bizonyítjuk.”

Bár Thezárovics a fenti sorok tanúsága szerint lefizette a megítélt summát, ám már június 17-én *Sacratissima Majestatis!* címezzel felségfolyamodványt nyújtott be sérelmének orvoslása reményében, egyúttal ismételten gyűjtést szervezett az immáron jelentősen megnövekedő summa legalább részbeni fedezésére. A plébániai levéltár nem őrzött meg egyetlen iratot sem e felsőbb szintű ítélezés anyagából, ám a két esztendővel későbbi, 1834. évi iratanyag fordulatot mutat, Thezárovics végső győzelmét tükrözi. 1834.



december 3-án a plébános tételes jegyzéket állított össze a Belényes városától behajtandó, exequálandó *több rendű summákról*, a korábbi per során kifizetett 432 forinton felül az úriszék, a megyei törvényszék, az *exequens* tisztek és becsüsök díjaival mindösszesen 453 forintról és 45 krajcárról. Bár további bizonyítékok, új tények nem kerülhettek be a per anyagába, a vármegyei bíróság ezúttal Thezárovicsnak adott igazat.

Ha az olvasó azt gondolná, hogy itt véget ért ez a szerencsétlen történet, téved. Az úriszék mint megbízott fórum 453 forint értékben készült lefoglalni a város tulajdonába tartozó földbirtokokat. A tanács kijelölt egy szőlőt, majd néhány szántóföldet, az úriszéki kiküldöttek, becsüsök és az érdekelt felek meghatalmazottjai jelenlétében határjárásokat tartottak. Ennek menetével nem terheljük írásunkat, annyit azonban jeleznénk, hogy Thezárovics rendre megtámadta a határozatokat, a becsüsök város általi megvesztegetését kiáltotta, a szőlőbirtok esetén egyenesen azt állította, hogy az tulajdonképpen nem is a városé, a többiről pedig, hogy azok „[...] még temető helynek sem jók.” Újabb pert indított, mint mondta „[...] ne hogy vaktában ki játzattassam”, mely pernek azonban továbbra is Órapert volt a megnevezése és a beadványok preambulumát ugyanazon tényekkel kezdte, mint 1820-ban: *Forgách Pál püspök ennek előtte...*

1834–1838 között folyt a régi-új per, a plébános nem elégedett meg a kijelölt birtokokkal, pénzbeli kiigazításokat, majd 1837-től ismét az órára tett költségek kifizetését kérte a várostól. Belényes városának 1837. március 28-án kelt válaszából az derül ki, hogy végleg megelegette e vég nélküli eljárást: „[...] a Városnak négy vallású Lakossai lévén, azoknak pénze egy Tárba foly, és ezen Tár fizesse az Óra Pert négy százat felül haladó summával azért, mert nyoltzvan esztendőké előtt kedve volt a már meg boltaknak egy romlandó ajándékot teherül által venni, melly akkor azért volt szükséges, mivel más Óra nem volt, vagy azért, mivel Fő Tisztelendő Úrnak kedve volt egy szükségtelen Órát igazíttatni, mert éppen haszontalan azon helyen ahol van ezen Óra, s minden esetre vagy lételének meg kell szűnni, vagy pedig új Pátrónussának kell támadni, mivel a város akár miképpen értett Tulajdonába, semmi Törvénytelen bé avatkozás felett többé perelni nem akar, és nem fog, s mibelyt ezen Pernek vége szakad, el lesz határozva azon túl a Toronybeli Óranak egész sorsa is... Minden esetre pedig ki nyilatkoztatja ezen Város, mi szerént nekie ezen Óra Per annyira kellemetlen, hogy a Nagy Méltóságú Deák Szertartású Püspök Eö Excellentiájához járulni kéntelen [...]”.

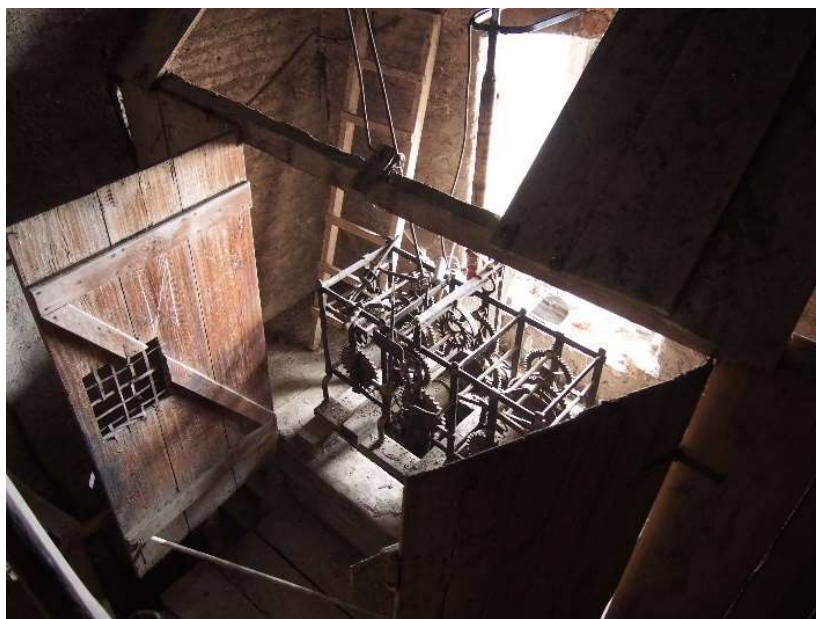
Nem állt módunkban utána eredni Belényes város Lajcsák Ferenc püspökhöz (1827–1842) írt esetleges folyamodványának, ám annak fogadtatása nem lehet kétséges, hiszen az Órapertnek immáron hangsúlyos felekezeti éle volt, s nevezett püspököt a vallási intolerancia egyik bajnokaként ismeri az egyháztörténet. A forrásaink szerint a reformátusokat zsigerből lenéző Thezárovics János belényesi plébános 1838. február 26-án hunyt el, vélhetően az elhúzódó perben résztvevő rátarti, nyakas kálvinista tanácsosok megkönynyebbülésére. Halálával úgy tűnik a pernek is vége szakadt, legalábbis forrásaink többet nem említették azt.

A toronyóra sorsát a polgári forradalom nyomán megváltozott viszonyok kedvezőtlenül alakíthatták, utoljára 1849. augusztus 14-én hallunk róla, mikor is Medve Eduárd helyi katolikus ötvösmester próbálta javígtatni. A várossal kötött szerződést, így sejtetően még nem zárult le a tulajdonjog és a kötelezettségek körüli vita. A kontraktus alábbi passzusa szépen érzékelteti a szándékok és félelmek továbbélését: „[...] kötelezem magam, hogy azt két hét alatt helyre állítom, ezennel kötelezem magam, hogy azt nem másbóra, hanem egyedül a kath[olikus] templom tornyába fogom felállítani, s ha ne talán az eránt kísérletek tétetnének, hogy az óra más toronyba tétessék, azt a helybéli plébános úrral korán tudatni köteles leendek [...]”.

A belényesi reformátusok végül is templomuk tornyába 1875-ben állítottak fel órát Szentendrei Károly pankotai mesterrel. Az 550 forintos költségeket a hívek adományaiból és az e célra rendezett bál jövedelméből fedezték. Aszalai István óraszerkezete nem került birtokukba, hiszen Thezárovics János egy jegyzetében már világosan jelezte, hogy „[...] azt csak akkor remélhetik, ha azon bitre vissza térnek, melytől el szakadtak.” A fennmaradt presbiteri jegyzőkönyvekben nem leltük annak nyomát, hogy a református atyafiak ezt valaha is remélték volna.<sup>16</sup>



6–7. kép. A belényesi Magyar utca a református templommal



...és az 1875-ben felállított toronyóra.

---

<sup>16</sup> Emődi 2018. 27.; Belényes Ref., 2. iratsomó (kötet).

Aszalai toronyórája egyre inkább elavulttá lett. A templomtornyok szinte mindenképpen a 19. század második felében, de a 20. század fordulóján már-már törvényszerűen új óraszerkezeteket állítottak fel, ám a belényesi római katolikus plébániatemplom tornyában az oly sok és meddő vita tárgya, az 1757-ben felállított szerkezet maradt, inkább mementóként, mintsem pontos időt mutató, közérdeket szolgáló óraként. A tárgyra vonatkozó levéltári kutatásainkat követően a helyszínen megbizonyosodhattunk arról, amit korábban nem reméltünk: Aszalai István óraszerkezete lényegében ép állapotban, ma is megtekinthető a torony és a hajó fedélszéke közötti átjáróban, tehát nem eredeti helyén.

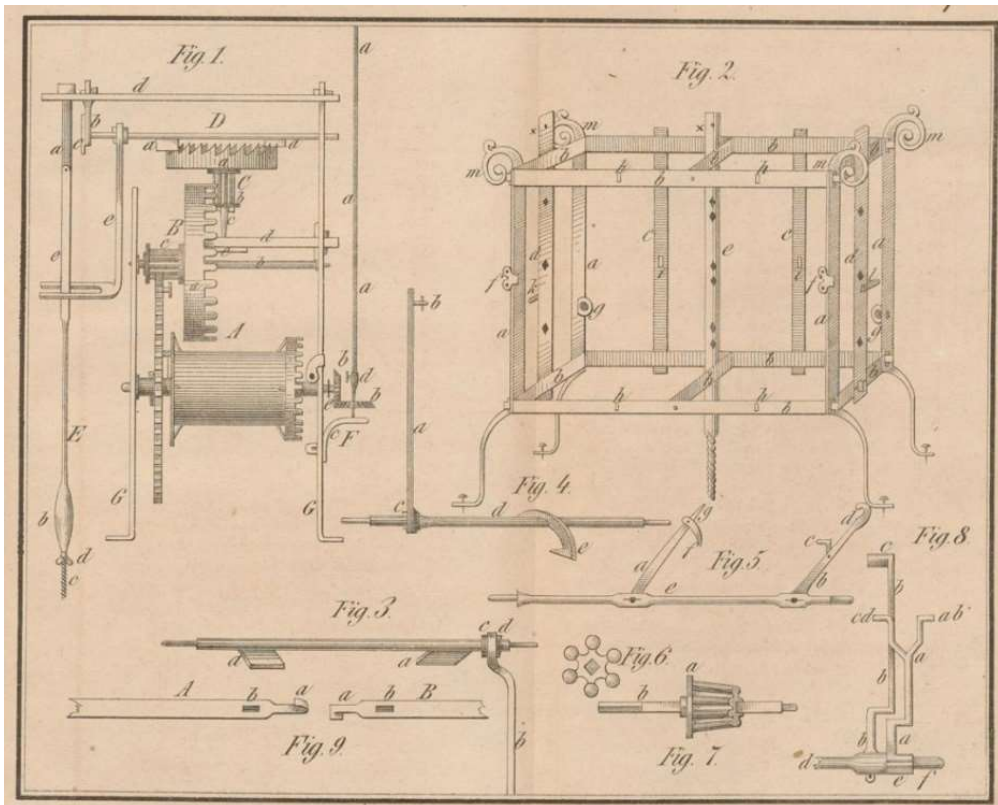


8–9. kép. Az áthelyezett szerkezet és ledeszkázott egykori állása.



10. kép. A toronyóra egykori állása alulnézetben, a súlyok és az inga ma már hiányoznak.

Vázszerkezete mívés kovácsoltvas elemekből készült, a függőleges pántvasak felső végei növényi indákat utánoznak. Szerkezeti elemei ékekkel rögzítettek. A három súly-henger (hiszen fertályos, azaz negyed és egész órákat is ütő szerkezetről van szó) és a többi tengely – a 18. század vége előtt készült régebbi példányokra jellemző módon – a váz hosszanti tengelyével párhuzamosak. A két szélfogó lapátpár ily módon a váz rövid oldalain helyezkedik el. E belényesi szerkezet különleges helyet foglal el a csekély számban fennmaradt régi, ingaszabályozós toronyórák között, hiszen Aszalai István orsójáratú (orsógátlású, *Spindelhemmung*) gátszerkezettel látta el, mely egyébként általános megoldás lehetett a század második felétől lassan teret nyerő horgonyjárat megjelenése előtt.<sup>17</sup>



11. kép. Egy 1846-ban megjelent, a toronyórák készítésével és javításával foglalkozó szakkönyv egyik mellékletén (a műszaki rajz bal oldalán) ingaszabályozós, orsógátlású órszerkezet látható.

<sup>17</sup> Működési elvét ld.: Seebaß 1846. Tafel II. (a kötet végén lévő mellékletek között).



12–13. kép. Az Aszalai István által készített toronyóra pántvasainak műves kivitelezése és orsójáratú gátszerkezete.

Terepmunkánk során a bihari és azzal szomszédos térségben e belényesi műtárgyon kívül egyetlen, máig fennmaradt orsójáratú szerkezetet találtunk, az egykori középszolnoki egyházmegye területén lévő Érszakácsi református templomának tornyában, melyet már egy 1809. évi összeírás is *romladozott* állapotúként jegyzékelt.<sup>18</sup>



14–15. kép. Érszakácsi református templomának 1760 után készült, megbomlott állapotú, ugyancsak orsóátlású óraszerkezete.

<sup>18</sup> A szakácsi templomot és tornyát 1760-ban építették, akkor, vagy a rákövetkező évek során helyezhették el az óraszerkezetet. Debrecen földrajzi közelsége okán van annak esélye, hogy akár az Aszalai-műhelyben készült volna. A helyben meglévő parókiális levéltár sajnálatunkra nem őrzött meg ezt pontosító adatot. Az egyházközség a 19. század végéig időnként próbálta javíttatni az ósdi, gyakorta meghibásodó szerkezetet, utoljára 1899-ben. Ma már az óra számlapjai sem léteznek, helyüket bevakolták, semmi sem utal arra, hogy a torony értékes, muzeális műtárgyat őrizne. A templomépítés körülményeit ld.: Salga 1926. 106–108.

**András Emődi**

**The History of the Oldest Surviving Tower Clock in Bihar, or the Clock Lawsuit of Belényes (today Beiuș – Romania)**

The paper discusses the history of the oldest surviving church tower clock of Bihar county. Installed in 1757, the clockwork is one of the earliest products of the Aszalai workshop of Debrecen. The specialty of its history stands in the fact that it used to be the subject of a decade of controversy, even law suit, surrounding the conflicts related to its repairs and maintenance between the Roman Catholic parish and the Calvinist-dominant city administration.

**Források***Levéltári és elektronikus források*

- Kat. Felm. I. Első Katonai Felmérés (1763–1787). Online: [https://ro.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:BiborSolnocCrasna\\_Josephinische\\_Landesaufnahme\\_pg27-23.jpg](https://ro.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:BiborSolnocCrasna_Josephinische_Landesaufnahme_pg27-23.jpg) (Utolsó letöltés: 2018. december 17.)
- Műemlékek Bihar megyei műemlékek hivatalos lajstroma. Online: [https://ro.wikipedia.org/wiki/Lista\\_monumentelor\\_istorice\\_din\\_jude%C8%9Bul\\_Bihor](https://ro.wikipedia.org/wiki/Lista_monumentelor_istorice_din_jude%C8%9Bul_Bihor) (Utolsó letöltés: 2018. december 17.)
- RNL Román Nemzeti Levéltár Bihar megyei Igazgatósága, Nagyvárad
- Belényes Ref. Belényesi Református Egyházközség Levéltára (fond: 271, lsz.: 300)
- Belényes R.Kat. Belényesi Római Katolikus Plébánia Levéltára (fond: 346, lsz.: 407)
- R.Kat.Püsp. Nagyvárad Római Katolikus Püspökség Egyházmegyei Levéltára (fond: 3, lsz.: 248)

**Szakirodalom**

- Biró 1935. Biró József: A belényesi róm. kath. templom. In: *Archaeologiai Értesítő* 1935. Bp., (1936). 143–156.
- Emődi 2015. Emődi András: Toronyóra felállítása Szilágysomlyón 1857-ben. In: *Historia Scientiarum* 13. Kolozsvár, (2015). 3–24.
- Emődi 2018. Emődi András: Régi templomi toronyórák Biharban és környékén. Kolozsvár–Nagyvárad, 2018.
- Emődi 2019. Emődi András: Tébi János nagyvárad lakatosmester toronyórái. In: *Isis. Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek* 19. 2019 (megjelenés előtt)
- Györffy 1986. Györffy István: A Fekete-Körös völgyi magyarság. Bp., 1986.
- MTH Magyarország történeti helységnévtára. Bihar megye és a Hajdúság (1773–1808). Szerk.: Major Zoltán, Radics Kálmán, Szasztkóné Sin Aranka. Bp., 1990.

- Salga 1926. Salga Zoltán: Az érszakácsii református egyházközség története. In: Szilágysági Református Naptár 1926. Zilah, 1926. 104–122.
- Schematismus... A nagyváradi római és görög katolikus püspökségek 19. századi névtárai (Schematismus venerabilis cleri ... Magno-Varadinensis ... pro anno ...)
- Seebaß 1846. Louis Alexander Seebaß: Praktische Anweisung zur Behandlung und Reparatur der Thurmuhren. Quedlinburg und Leipzig, 1846. Tafel II. (Online: [www.e-rara.ch](http://www.e-rara.ch))
- Sipos 1883. Sipos Imre (vállaji): A belényesi ev. reform. egyház története. Nagyvárad, 1883.
- Takács 1991. Takács József: Toronyórákészítők és -kezelők Debrecenben 1770–1830. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XVIII. Szerk.: Gazdag István. Debrecen, (1991). 37–50.



Kovács Evelin

## A debreceni lakatos céh inasságának származási hely szerinti összetétele

Tanulmányomban a Debrecenben tanuló lakatosinasok származási hely szerinti megoszlását és az inasok származási helye által kirajzolódó vonzáskörzetet<sup>1</sup> mutatom be.

Elemzésem elején röviden vizsgálom a migráció fogalmát és a vándorlás vizsgálatának lehetőségeit. A migráns lét helyváltoztatással jár együtt, vagyis „*az otthon hosszabb-rövidebb ideig való elhagyását*” jelenti,<sup>2</sup> a lakóhely-változtatás lehet tartós vagy ideiglenes.<sup>3</sup> A migráció azonban nemcsak térbeli mozgást jelöl, hiszen a földrajzi térben való elmozdulás „*egyúttal a gazdasági és társadalmi térben történő mozgás*” is előidézi.<sup>4</sup> A migráció egy meghatározott helyre való belépést (bevándorlás) vagy egy adott hely elhagyását jelenti (kivándorlás).<sup>5</sup> A jelenség mindig részét képezte az emberi létnek, globális méreteket azonban csak a modern társadalom létrejöttével együtt ért el.<sup>6</sup>

A migráció vizsgálatának leggyakoribb szempontjai: „*a vándorlás földrajzi jellegzetességeinek kérdése, iránya, a résztvevők száma, a kiváltó okok és a megtelepedés tartósága.*”<sup>7</sup> A migrációt vizsgáló tanulmányok megközelítését tekintve a szociológiai munkák a kortárs migrációt veszik górcső alá, elsősorban gazdasági és demográfiai szempontok szerint. A történészek az írástudó társadalmak migrációját elemzik az ókortól a 20. század elejéig, az antropológusok pedig az írástudatlan társadalmak migrációjával foglalkoznak, vizsgálataukhoz az etnológia, kulturális antropológia, régészet és nyelvészet eszköztárát is felhasználják.<sup>8</sup> A migráció történetével foglalkozó, statisztikai megközelítésű munkák viszont csak az újkortól napjainkig tartó időintervallumot vizsgálják, hiszen a középkortól rendelkezünk az elemzésekhez szükséges forrásadottságokkal.<sup>9</sup>

A migráció történetével foglalkozó szerzők szerint az *Ancien Régime* idején Európában zajló migráció a család túlélésének kulcsa volt, a vándorlás jellegét tekintve ciklikus volt és a legtöbb társadalmi rétegben megfigyelhető volt a jelenség, hiszen a kézművesek, katonák, papok és az egyetemek diáksága egyaránt részt vett a migrációban.<sup>10</sup> Az ipari forradalom hatására egyre többen kapcsolódtak be a kontinensen belüli migrációba, és a vándorlók által megtett távolság is egyre nőtt a 18–19. század folyamán. A 19. századi Európában a migráció elsődleges célpontjai az időszakban egyre növekvő nagyságú, metropoliszokká fejlődő városok lettek, vagyis a migráció résztvevőit tekintve elsődlegesen a vidék lakossága áramlott a városokba.<sup>11</sup> A nagyvárosok a számosabb

<sup>1</sup> A továbbiakban tehát a város „vonzáskörzete” kifejezést szűk értelemben használom, annak a területnek a jelölésére, ahonnan az inasok Debrecenbe szegődtek, rekrutálódtak.

<sup>2</sup> Wilhelm 2014. 24.

<sup>3</sup> Gulyás 2018. 364.

<sup>4</sup> Uo.

<sup>5</sup> Isaacs 2007. IX.

<sup>6</sup> Isaacs–Hálfdanarson 2007. VII.

<sup>7</sup> Gulyás 2018. 363.

<sup>8</sup> Lucassen–Lucassen–Manning 2010. 17.

<sup>9</sup> Gulyás 2018. 363.

<sup>10</sup> Corti 2015. 41.

<sup>11</sup> Fassmann 2009. 22.

munka- és tanulási lehetőség miatt vonzották a vándorló személyeket, de a faluból városba irányuló migráción túl faluból faluba és városból városba irányuló migrációt is megkülönböztethetünk.<sup>12</sup>

### A kézművesvándorlás kutatásának eredményei

A preindusztriális időszakban Magyarországon a városokba érkezőket három csoportba sorolhatjuk: a városokban ideiglenesen megtelepülő szakképzetlen munkaerőre; a szakképzett és vagyonos, „*a helyi polgárok és városvezetés számára kívánatos, könnyen befogadott*” csoportra,<sup>13</sup> illetve a „*várost szakképzettség elnyerése céljából ideiglenesen felkeresők*”<sup>14</sup> csoportjára. Tanulmányomban ez utóbbi csoportba tartozó inasokkal foglalkozom. A kézművesvándorlást (melyben elsődlegesen az inasok és mesterlegények vettek részt) munkamigrációnak tekinthetjük, amit Peter Teibenbacher így definiált: „*munkakeresés, munkavégzés és a munkahely elérése céljából végrehajtott regionális mobilitás.*”<sup>15</sup> Patrick Wallis, Cliff Webb és Chris Minns tanulmányukban kiemelik, hogy a fiatalok munkába állása az egyik, ha nem a legjelentősebb változás volt fiatalkorukban, hiszen munkaadójuktól és nem a családjuktól függték a továbbiakban.<sup>16</sup>

A céhben tanuló inasok származáshely-vizsgálatára a Kézművesipartörténeti Szimpóziumok során Bácskai Vera hívta fel a figyelmet: „*különös jelentősége lenne a céhkönyvek, és cébnyilvántartások statisztikai feldolgozásának, különös tekintettel a mesterek származásbelyére, helyi működési idejére, illetve a legények és inasok származásbelyére, alkalmaztatási idejére.*”<sup>17</sup> A szimpóziumok keretében, illetve a szimpóziumoktól függetlenül is számos vizsgálat zajlott, melyek a céhek kötelékében dolgozó mesterek, segédek térbeli mobilitását vizsgálták, röviden bemutatom a vizsgálatok eredményeit.

Az inasok származási helyét Bácskai Vera, Jeney-Tóth Annamária és Bodgál Ferenc vizsgálta. Bácskai a pesti német szabó, pesti lakatos és budai szabó céh inasszegődtetéseit elemezte 1830 és 1871 között és fontos fogalmat vont be a hazai vizsgálatokba: Peter Clark és David Souden alapján használta a „*karrier-migránsok*” kifejezést.<sup>18</sup> Tanulmányában összevetette a helyben született inasok számát a nem helybeli születésű inasokéval, és a nem helyben született inasok kapcsán a származási település Pesttől való távolságát is elemezte. Az inaskibocsátó területek időbeli változásait is figyelemmel kísér-

---

<sup>12</sup> Polyák 1996. 360.

<sup>13</sup> Bácskai 2006. 47.

<sup>14</sup> Bácskai 2007. 356.

<sup>15</sup> Teibenbacher 1988. 89.

<sup>16</sup> Wallis–Webb–Minns 2009. 377.

<sup>17</sup> Bácskai 1972. 17–19.

<sup>18</sup> Polyák Andrea szerint Peter Clark és David Souden a „*karrier-migránsok*” mellett több migránstípust is megkülönböztetett: „*local migrants*”, „*carrier-migrants*”, „*circular migrants*” csoportokat és „*chain migration*”-t. Polyák Andrea így interpretálta az egyes típusokat. Local migrants: „*A helyi vándorok [...] bizonyos földrajzi határok között mozognak munkahelykeresés miatt vagy mert házasságuk kizozdította őket szülőbelyükéről.*” Carrier migrants: „*Olyan személyek ők, akik mesterséget, új szakmát tanulni jöttek a városba, mint az inasok és a mesterlegények, vagy magasabb iskolákat akarnak végezni.*” Circular migrants: A „*viszterő vándor [...] bizonyos időt tölt el a szülőbelyén kívüli, majd visszatér oda. Ez történetet vagyonszerzés okán, de más is kizozdíthatja az egyént szülőbelyéről.*” Chain migration: „*Az egyik személy követi a másikat az új lakóhelyre. A hívó személy lehet rokon, de lehet egyszerűen falubeli ismerős is, például a cselédányok szívesen szolgáltak együtt falubeliekkel vagy ajánlottak be régi helyükre falubeli ismerőst.*” Polyák 1996. 360.

te, továbbá településtípusok szerint is csoportosította a kibocsátó helységeket. A források lehetővé tették az életkor és vallás szerinti összetétel elemzését is, illetve a felszabadult inasok arányának megállapítását, végül pedig a különböző adatok közti együttjárásokat is elemezte. A szerző a migráció motivációjának okaira is rávilágított elemzésében.<sup>19</sup> Jeney-Tóth térképeken ábrázolta a kádár- (1582–1665) és keresztesinások (1600–1642) származáshelyeit,<sup>20</sup> Bodgál pedig a mádi kovács-kerékgyártó céhről írt munkájában a cégbe 1819–1873 között beszegődött inasok származási helyeit egy felsorolásban vette számba.<sup>21</sup>

A cégbe érkező legények származási helyét Czeglédi Imre és Batári Ferenc elemezte. Czeglédi a gyulai kovács-kerékgyártó-bognár cég vándorlegény protokollumának 1803–1872 közti időszakát vizsgálva két vázlatos térképen ábrázolta, hogy honnan érkeztek mesterlegények a cégbe, és hogyan változott meg a cég vonzáskörzete a reformkort követően.<sup>22</sup> Batári az *Asztaloslegények Győrött a XVII. században* című tanulmányában a Győrben 1674–1699 között beszegődött asztaloslegények származási helyét térképezte fel, rámutatva, hogy ebben az időszakban Európa német nyelvterületeiről nagy számban érkeztek mesterlegények Magyarországra is.<sup>23</sup>

Kakucs Lajos *Céhek, manufaktúrák és gyárak a Bánságban 1716 és 1918 között* című könyvének két alfejezetében vette számba a településeket, ahonnan a Bánságban tanuló legények érkeztek, és ahova bánsági mesterlegények mentek vándorlásuk teljesítése végett.<sup>24</sup> Kakucs tehát nemcsak az érkező legények származási helyeit, hanem a cégben felszabadult, elvándorló legények célpontjait is összegyűjtötte.

A cégbe beállt, letelepült mesterek származáshelyének vizsgálatával szintén több szerző foglalkozott. T. Papp Zsófia a pécsi kovácsmesterek lakhelyeit és származáshelyeit elemezte (bár tanulmányában nem vált el, hogy filialista mestereket is vizsgált-e, vagy csak számba vette a megyében található településeken élő mestereket).<sup>25</sup> Katona Csaba: *A Hajdúságból származó debreceni polgárok 1733–1867 között* című munkájában a Debrecenben polgárjogot nyert kézműves mesterek származási megoszlását vizsgálta.<sup>26</sup> Bagi Gábor mesterségenként vette számba a Szolnokra a 19. században beköltöző és ott letelepült mestereket.<sup>27</sup>

A filialista mesterek<sup>28</sup> lakhelyeit Bodó Sándor vizsgálta: a szerző a miskolci kőművescéh vidéki mestereinek lakhelyeit vitte térképre az 1773–1818 közötti időintervallumban.<sup>29</sup>

<sup>19</sup> Bácskai 2007.

<sup>20</sup> Jeney-Tóth 2004. 245–247.

<sup>21</sup> Bodgál 1966. 288.

<sup>22</sup> Czeglédi 1973. 123–124. Bár kutatása fontos eredménye az 1849 utáni vonzáskörzet megváltozásának kimutatása, sajnálatos, hogy csak vonalak sejtetik a vonzáskörzet kiterjedtségét, annak pontos körvonalait nem ismerjük meg.

<sup>23</sup> Batári 1967.

<sup>24</sup> Az alfejezetek címe: A bánsági céhek idegen legényei, A bánsági céglegények vándorlásai. Kakucs 2016.

<sup>25</sup> T. Papp 2012. 220–222.

<sup>26</sup> Katona 2007. 14–18. Ugyanitt utalt hasonló jellegű vizsgálatára: Katona é.n.

<sup>27</sup> Bagi 2008. 429–434.

<sup>28</sup> A filialista mestereket a filialista mesterek inasfogadási jellemzőinek elemzésénél definiálom.

<sup>29</sup> Bodó 1975. 543–547.

Mіндеzen vizsgálatok kombinációjaként egyetlen mester életútját inaséveitől a céh-beállásáig és letelepedéséig (esetleges későbbi helyváltoztatásait is) figyelemmel kísérhetjük, megrajzolva így egy kézműves migrációs útvonalát.<sup>30</sup>

A szimpóziumok keretében külföldi kutatók is megismertették eredményeiket a hazai kézművesipar-történeti műhely tagjaival. Az iparosok származási helyének feltárását célzó három tanulmányban (Helga Schultz: *Honnan származtak a 18. századi berlini kézművesek?*, Reinhold Reith: *Az augsburgi munkaerőpiac struktúrája a 18. században* és Lars Edgren: *A svédországi Malmö városában 1820-ban és 1845-ben működő kézművesiparosok társadalmi és földrajzi eredete*) mindegyik szerző ugyanazt a jelenséget fedezte fel: az eltérő szakmákba különböző származási helyekről rekrutálódtak az inasok, vagyis összefüggést találtak a „*bizonyos területekről való származás és a bizonyos foglalkozási csoportok között.*”<sup>31</sup> Schultz tanulmányában a 18. században élt berlini kézművesek társadalmi és földrajzi eredetét vizsgálta, illetve a kézművesek Berlinbe történő bevándorlását a politikai és gazdasági változások talaján is elhelyezte. Tanulmányának módszertani tanulsága, hogy a kontingencia együtthatóval lehetséges rámutatni a földrajzi és társadalmi eredet, illetve a választott szakma közti összefüggés meglétére, továbbá a kontingencia együttható alkalmazása az összefüggés erősségét és irányát is meg tudja világítani.<sup>32</sup>

Reith vizsgálata során Augsburg 18. századi gazdasági jelentőségét két tényezővel magyarázta: az iparágaknak a helyi és „*helyi igényeken túlmutató jelentőségével*”, illetve azzal, hogy a város olyan fontos munkaerőpiac volt, mely az idegen legények bevándorlása miatt „*tartományokat átfogó munkaerőpiaccá lett*”. Tanulmányában a vándorlás területét határozta meg, illetve a vándorlás motivációira mutatott rá. (Utóbbiban olyan motívumot, az ajándékozás szokását jellemezte, melynek gazdasági funkcióját a magyarországi legények céhes munkaerőpiacon betöltött szerepének vizsgálata során a legényeknek a jobb bérezés ajánlásával a műhelybe való átcsábítás jelenségével lenne érdemes összevetni.) Reith vizsgálata egyrészt abból a szempontból nyújt útmutatást a magyarországi kutatásoknak, hogy munkaerőpiacként vizsgálja a települést, mely felszívta a vándorló legényeket, másrészt azáltal a megközelítés által, hogy a bevándorlási területet nemcsak a távolságok és a rekrutációt biztosító települések sűrűsödési pontjai alapján osztotta fel régiókra, hanem az egyes kézműves szakmáknak a munkaerőigénye és elterjedtsége miatt a bevándorlás területére gyakorolt hatása szerint is, így tehát újabb összefüggésekre világított rá.<sup>33</sup>

Edgren az 1820-ból és 1845-ből fennmaradt malmői kézművesiparos-felvételek alapján vizsgálta a Malmöbe érkező inasok és Malmöben élő mesterek földrajzi származását és „*szociális származását*”, eredményeinek egy részét más európai városok rendelkezésre álló kézművesipar-történeti kutatási eredményeivel vetette össze. Kutatása egyik követendő eleme, hogy a kézműveseket földrajzi és társadalmi származásuk alapján Börje Hanssen svéd etnográfus hipotéziséből kiindulva falusi és urbánus csoportokba sorolta. (Hanssen a két csoportot eltérő kulturális rendszerekként fogta fel.) A falusi és

---

<sup>30</sup> Az ilyen típusú vizsgálatokat a néhány éve elkészült Magyarországi Céhes Adatbázis segítheti elő, ugyanis az adatbázisban a „*kutató a keresőfelületen egyszerre látja a céheket és a hozzá tartozó tagokat*”, aminek köszönhetően végig követhetővé válik egy-egy személy pályáíve az inasévektől az utolsó céhig, ahol mesterként működött. Tuza–Kincses 2014. 279.

<sup>31</sup> Schultz 1984. 46.

<sup>32</sup> Schultz 1984.

<sup>33</sup> Reith 1988. 46–49.

urbánus kézműves csoportok vizsgálatán keresztül Edgren bizonyította, hogy az eltérő kulturális rendszerek meghatározták a kézműves szakmákat és megerősítették a köztük lévő különbségeket.<sup>34</sup>

### **Források, módszertan és kérdésfelvetés**

A céhek vonzaskörzet-vizsgálatának lehetőségeit a kutató kérdésfelvetésein túl a forrásadottságok határozzák meg. Bácskai Vera az inasszegődtetéseket elemző tanulmányában bemutatta, milyennek kellene lennie az ideális inasnyilvántartási dokumentumoknak: tartalmazniuk kellene a szegődő inas által bemutatott keresztlevel alapján az „*inas nevét, születési helyét, korát és vallását.*”<sup>35</sup> Azonban Bácskai ezeknek a pontosan vezetett dokumentumoknak a ritka előfordulását is hangsúlyozta: „*Még a legpontosabban vezetett nyilvántartásokban is sokszor koronként hiányosak az adatok. A szegődtetés bejegyzésekor gyakran utalnak a keresztlevel hiányára, a származáshelyet tehát gyakran csak bemondás alapján jegyezték be.*”<sup>36</sup>

Mivel a debreceni céhek közül a lakatos céh inasszegődtetési könyve<sup>37</sup> tartalmazott adatokat az inasok származáshelyére vonatkozóan a leghosszabb időszakra, amely egyben átfogja a céhek fokozatosan megvalósuló felszámolásának folyamatát is, illetve a céhek megszűnésén túlnyúlva az ipartársulati időszakra nézve is tartalmazott információkat, így a lakatosinasok származáshelyi összetételének elemzése mellett döntöttem.

A Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában a IX. 21. fondtörzsszám alatt található a lakatos céh iratai. Ezen belül a 4. kötet tartalmazza az inasszegődtetési bejegyzéseket. Az inasszegődésekre vonatkozó adatokat egy Excel-táblába rögzítettem, ezt követően végeztem el a származási települések azonosítását. A vonzaskörzet-elemzéshez felhasználható adatok megoszlását tekintve így jellemezhetjük a lakatos inasnyilvántartási dokumentumot: 1175 inasszegődést és 13 szabadítást rögzítettek a könyvbe. 81 esetben nem vették fel a szegődő inas származási helyét, de ezek közül 28 esetben a mester saját fiát szegődtette, így feltételezhető a debreceni származás, vagy hogy több éve élt Debrecenben a szegődő fiú, mint vidéki társai. Az 1175 bejegyzés közül 11 esetben volt olvashatatlán a rögzített településnév. 20 név esetében olvasható volt a bejegyzett település, ám azonosítása ennek ellenére is sikertelen volt. Az azonosítás során gondot okozott, hogy viszonylag ritkán jelölték meg a településnév mellett a vármegyét, és számos olyan települést találtam, melyekből több is létezett a Magyar Királyság különböző területein. Ezeknél két szempontot vettem figyelembe az azonosítás során: a Debrecen-től való távolságot, illetve a vármegyét, tehát amennyiben Fényes Elek három azonos települést sorolt fel, és a három közül egy esetében jelölte a Debrecen-től való távolságot, akkor azzal a településsel azonosítottam a helységet, melynél fel volt tüntetve ez az adat (5 ilyen település volt); illetve amennyiben egy adott településből Bihar és Somogy vármegyében is találtam két azonos elnevezésűt, akkor a Bihar vármegyei településsel azonosítottam a helységet. A települések azonosítását Fényes Elek 1851-ben kiadott *Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és puszta, betü-*

<sup>34</sup> Edgren 1988. 113–115.

<sup>35</sup> Bácskai 2007. 356.

<sup>36</sup> Uo.

<sup>37</sup> MNL HBML IX.21. 4.

*rendben körülményesen leiratik* című munkája alapján végeztem el. 22 település nevét nem találtam meg az említett könyvben, de ezek közül 12 település biztosan azonosítható volt a Vályi András által összeállított *Magyar országnak leírása*, illetve a Borovszky Samu szerkesztette *Magyarország vármegyéi és városai* alapján. Végeredményben 143 azonosított, lokalizált települést vizsgáltam (1. táblázat).

Mivel Bácskainak a pesti és budai céhek inasszegődtetési tendenciáival foglalkozó tanulmánya és az abban megfogalmazott kérdésfelvetései mintául szolgálnak a hasonló jellegű vizsgálatok számára, ezért tanulmányomban több ponton is kísérletet teszek a debreceni lakatosok inasszegődtetési tendenciáinak a pesti lakatosok inasszegődtetésével való összevetésére.

A Bácskai által vizsgált problémákon túl (helybeli és nem helybeli születésű inasok aránya, a származási hely távolsága, a kibocsátó települések típusa) a következő kérdéseket vizsgáltam a debreceni lakatos céhben történt inasszegődtetések kapcsán: milyen arányban szegődtettek inasokat a debreceni lakatos céhhez tartozó vidéki mesterek, hogyan változott meg az eltérő távolságról Debrecenbe érkezők aránya a vizsgált időszakban, valamint, hogy Debrecen piackörzete hogyan viszonyul az inasrekrutációt biztosító területéhez?

### **A lakatosmesterség termékei és elsajátítása iránti kereslet alakulása a céhkor-szak utolsó évszázadában**

Bácskai Vera szerint a lakatosmesterség a 19. században vált egyre keresettebbé, amit egyrészt a mesterség térbeli terjedése mutat: „*A lakatosmesterség sokkal inkább városhoz, méghezű a nagyobb városokhoz kötődött, képviselői csak a 19. század első felében kezdtek megjelenni a kisebb városokban és jelentősebb mezővárosokban*”.<sup>38</sup> Másrészt a lakatosságot elsajátítani kívánó szegődők számának növekedése is a keresettség növekedését támasztja alá: „*a század közepén (az összes szegődtetések<sup>39</sup> több mint háromnegyede az 1850–69-es két évtizedre esik) – még ha számolunk is a korábbi időszak alulregisztráltságával – kétségtelenül a szakma növekvő vonzását mutatja, és egyúttal cáfolja azt a közbehyszerű állítást, hogy a 19. század gazdasági folyamatai (a gyáripár kialakulása,<sup>40</sup> a külföldi iparcikkek versenye) a kézművesség hanyatlását idézték elő. A lakatosmesterség növekvő vonzása nyilván a kereslet növekedésével, részben a korszerű technikák alapján szolgáló mesterségbeli tudás megszerzésével magyarázható, azaz az egyes szakmák szelektíven alkalmazkodtak az új körülményekhez*”.<sup>41</sup> Bácskai emellett kiemeli, hogy a lakatosság a jövedelmezőbb mesterségek közé tartozott. A magasabb jövedelem révén a lakatosok nagyobb adóösszeget fizettek, azaz a lakatosmesterség egy alapvetően magas presztízsű szakma volt. Az ipari forradalom hatására differenciálódó szakmák sorában azok közé

---

<sup>38</sup> Bácskai 2007. 357–358.

<sup>39</sup> Pesten 1830 és 1871 között 1707 lakatosinas szegődött a céhbe. Bácskai 2007. 357–358.

<sup>40</sup> Dóka Klára adatai alapján ugyanakkor láthatjuk, hogy az átmenet a céhes iparból a gyáripárba a pesti lakatosok esetében sem volt zökkenőmentes. A céhes lakatosoknak a Hengermalommal folytatott harcáról így ír a szerző: „1841-ben pl. eltöltötték a Hengermalmot a lakatos- és bogárn munkák készítésétől, de a szerkovácsok hasonló jellegű kérését 1844-ben már elutasították.” Dóka 1979. 129.

<sup>41</sup> Bácskai 2007. 357–358.

tartozott, melyek a modern gyáripár keretein belülre kerülhettek, ugyanis a lakatosok közül emelkedtek ki a későbbi gépészek.<sup>42</sup>

Azonban míg Pesten a 19. század folyamán egyre többen szegődtek lakatosinasnak, addig Debrecenben a század végére a fokozatos csökkenés eredményeképpen ötödére esett vissza a lakatosmesterséget tanulók száma: a század elején egy tízéves periódus alatt akár 179 inas is elszegődhetett a debreceni céhbe, 1880–1884 között az ipartársulattá szerveződött testületbe beállók száma viszont már a 20 főt sem érte el (1. diagram). Nagyobb bontásban tekintve a drasztikus csökkenést: az 1780–1884 közti időintervallum első 50 évében több mint 700 inas szegődött a céhbe, a következő 55 évben viszont 300 fővel kevesebb.<sup>43</sup> Ráadásul jóval nagyobb számban szegődtek Pesten lakatosinasnak, mint Debrecenben, hiszen a debreceni lakatos céhbe, majd ipartársulatba 1780 és 1884 között csak 1175 inast szegődttettek be, míg Pesten 1830 és 1871 között ugyanez a létszám 1707 főt tett ki. Varga Gyula szerint azonban a háttérben a teljes debreceni iparostársadalmat érintő változás zajlik: „Debrecenben a XVIII. századtól az ipari termelés súlya, jelentősége fokozatos csökkenő tendenciát mutat. Az ipart úszók száma ugyan a 19. század elejéig még abszolút számokban növekedik, de a társadalom rétegződése nem az ipari társadalom erősödését mutatja. Mint láttuk nem csökkent az iparosok érdeklődése a mezőgazdasági termelés iránt, ugyanakkor főként 1820 után rohamosan csökkent az iparosok száma, csökkent az iparosok által fizetett adók összege.”<sup>44</sup>

Bácskai eredményeit érdemes összevetnünk Spóner Péternek az északkelet-magyarországi lakatos céhek elemzése során kimutatott eredményeivel is. Spóner ugyanis a lakatosmunkák iránti kereslet 19. századi alakulását vizsgálva a Bácskai által ábrázolt folyamattal ellentétes jelenséget fedezett fel. Szerinte a lakatosmesterség iránti kereslet alakulásának változását a termékszerkezetben a 18. században bekövetkezett változások magyarázzák. Az 1748-as és 1770-es északkelet-magyarországi árszabásokat vizsgálva megállapítja, hogy a 18. század közepétől, második felétől a lakatosok fő profilja a „különböző lószerszámok, zablá, kengyelvas, lóvakaró készítése és a lakatok, kulcsok, zárak gyártása”<sup>45</sup> lett, vagyis a mindennapi tárgyak előállítása került előtérbe a fegyvergyártás helyett. Továbbá a csizmapatkolás is egyre hangsúlyosabban jelent meg a szakma által nyújtott szolgáltatások közt, amit azért fontos kiemelni, mert ez a Bácskai által feltárt folyamatba, a kézművesipar funkcióváltozásába illeszkedik.<sup>46</sup> Ellentétben Bácskai adataival, az északkelet-magyarországi lakatosok esetében Spóner a mesterek helyzetének romlásáról számol be a piac beszűkülése miatt és ennek okaként a vasgyár közelségét, a vaskeres-

<sup>42</sup> Uo.

<sup>43</sup> Az inasszám közvetlen hatással volt az inasok foglalkoztatására is, ezt a szegődések időtartamának hosszában figyelhetjük meg. 1810-ig a 3–3,5 évre való szegődés dominált, azonban az 1810-ben elkezdődő csökkenéssel párhuzamosan a 4–4,5 éves került előtérbe. Az inasok számának 1830-as évekbeli még erőteljesebb csökkenésével hirtelen az 5–5,5 évre szóló egyezségeket szaporodtak el, illetve kis számban a korábban nem észlelhető 6 évig tartók is elkezdtek feltűnni. Az 1840-es években ismét enyhén növekedett a beszegődő inasok száma, ezzel együtt az évtized végén újra a 3–3,5, illetve 4–4,5 éves szolgálat jutott túlsúlyba.

<sup>44</sup> Varga 1984. 112.

<sup>45</sup> Spóner 2009. 152.

<sup>46</sup> „A gyáripár térbővítésével azonban a mindinkább szolgáltató jellegű, csak szűkebb helyi szükségleteket kielégíteni, vagy részben fedezni képes kézművesipar lokális funkcióvá, a gazdaság mindenütt jelenlévő ágazatává szűkül. [...] A szolgáltató jellegű tevékenység térbővítését jelzi, hogy számos, korábban készáru előállító kézművesmester tevékenységének egyre nagyobb részét tették ki a javítási munkák, s mind gyakoribb, hogy saját termékeik mellett, vagy helyett idegen árucikkeikkel kereskednek.” Bácskai 1984. 89–91.

kedések számának növekedését nevezi meg, tünetként pedig a lakatosok munkakörének teljes átalakulását emeli ki: a mesterek munkái fokozatosan „*a javító feladatok ellátására korlátozódtak, illetve a gyárilag készített lakatok felszerelésére.*”<sup>47</sup> Tehát míg Pesten a gyáripar a mesterségbeli szaktudás újfajta alkalmazási módját nyitotta meg, addig az északkelet-magyarországi régióban a tudás degradálódásához vezetett a vasgyár megjelenése.

### Debreceni és vidéki származású inasok a lakatos céhben

A debreceni és vidéki származású inasok számának változásait tekintve láthatjuk, hogy a vidéki módosulások szinte pontosan követték a teljes változást 1820-ig, illetve eddig az időpontig csak néhány évben és akkor is csak minimálisan haladta meg a debreceni inasok száma a vidékiekét (2. *diagram*). A század első felében tehát végig nagy mértékben, a debrecenieket jelentősen felülmúlva voltak jelen a vidéki inasok a céhben. 1846-ban drasztikusan megemelkedett a debreceniek aránya (1849-ben történt meg először, hogy egyáltalán nem szegődtek vidéki inasok a debreceni lakatos céhbe). 1866-tól 10 évig 80% körül alakul a debreceni inasok aránya a céhben, majd az ipartársulat megszűntéig ismét 50% körülire csökkent.

Összevetve Bácskai Vera adataival, láthatjuk, hogy míg az ismert származási helyű, Pesten tanuló lakatosinasok „*46%-a pesti, 5%-a budai, 4,5%-a óbudai születésű volt*”,<sup>48</sup> tehát a helyben születettek száma szinte megegyezett a vidéki inasok számával, addig Debrecenben az ismert származási helyű lakatosinasok közt a vidékiek (695 fő) száma több mint másfélszerese volt a debrecenieknek (395 fő).

Az inasok szinte 100%-ban falvakból és mezővárosokból érkeztek, de kétszer annyi inas jött a mezővárosokból, mint a falvakból. A legkevesebb inast a szabad királyi városok adták. Ennek hátterében egyértelműen fejlett iparuk állhatott (3–5. *diagram*).

A vidéki inasok származási helyeit tekintve a kibocsátó települések között legnagyobb arányban, nem meglepő módon, falvak találhatóak, de ugyanabból a faluból jellemzően csak néhány lakatosinas került Debrecenbe. Kivételt jelent ugyanakkor a Debrecenről mindössze 13 km-es távolságra található Sámson falu, amely feltehetőleg az elhelyezkedése miatt 21 inast adott a debreceni lakatos céhnek a 19. század folyamán. A 10–20 főt kibocsátó települések közt elszórtan még megjelennek falvak, de a 20 inasnál többet adók (Sámson kivételével) mezővárosi jogállásúak voltak. Annak ellenére azonban, hogy egyes mezővárosokból nagyszámú inas jött Debrecenbe, valójában a kibocsátásukban szerepet játszó mezővárosok 71,9%-ából mindössze egy érkezett. Jellemzőeknek tekinthetők emellett a mezővárosok 6–10 és 25 fő feletti inast kibocsátó kategóriái, 12,2%-uk az előbbi, 8,7%-uk az utóbbi csoportba sorolható.

Bár az inaskibocsátásban nagy szerepük volt a mezővárosoknak, azonban ezek felében nem működtek céhek, és kevés volt köztük az alközponti, piacközponti funkcióval bíró település is, vagyis az inasok többsége kevésbé városiasodott településekről érkezett Debrecenbe.

---

<sup>47</sup> Spóner 2009. 152.

<sup>48</sup> Bácskai 2007. 358.



A vidéki inasok debreceni jelenlétét érdemes abból az aspektusból is megvizsgálnunk, hogy az azonos származási hellyel rendelkezők kapcsolatban állhattak-e egymással Debrecenbe kerülésüket megelőzően, és ez vajon szerepet játszhatott-e a lakatos céhbe való szegődésükben.

1803-ban és 1805-ben két földesi fiú szegődött inasnak Szőke Jánoshoz: Héti József és Hétt János. A szegődők névhasznossága és az azonos szegődtető mester alapján feltehető, hogy a földesi fiúk rokoni kapcsolatban voltak. A nádudvari Huri Sándor, Hori Gábor és Hári András esetében szintén felmerülhet, hogy rokoni kapcsolat lehetett közöttük, Sándor 1827-ben szegődött a céhbe, Gábor és András pedig 1832-ben érkeztek Nádudvarról öt hónapos eltéréssel, ők azonban más-más mesterek műhelyeibe kerültek. A sámsoni inasoknál szintén az esetleges rokoni kapcsolatok játszhattak szerepet abban, hogy Fekete Ferenc és Fekete Mihály ugyanabban az évben néhány hónapos eltéréssel szegődtek be Veszprémi Pál debreceni mesterhez, Fekete Mihály és Fekete József pedig két év eltéréssel kerültek Szentjóni Andrásához. Az 1783-ban szegődött karcagi inasok esetében ugyancsak felvetődhet, hogy rokoni viszonyban álltak: Dobrai Gábor és Dobrai Péter neve a szegődtetési könyvben közel azonos időpontban kerülhetett bejegyzésre.

A rokoni kapcsolaton túl a kisebb településekről érkezők közt is működhetett egyfajta kapcsolattartás, hiszen nem lehet véletlen, hogy az 1824 és 1835 között Székelyhídról érkezett három fiú (Sipos János, Szamos Ferenc, Frisaufr Károly) mindannyian Bauer Antal műhelyébe kerültek.

### A filialista mesterek inaszegődtetési lehetőségei

Kemecsi Lajos szerint azokat a vidéki mestereket vették fel filiálisként a városi céhekbe, akik olyan településen éltek, ahol nem működött céh. Adatai szerint a 19. század elején még drágább volt a vidéki céhtagoknak a céhbe lépés, a céhek megszűntetése előtti időszakban azonban a filiális mestereknek a belépésért már csak „*féltaksát kellett fizetni*”.<sup>49</sup> Vida Gabriella kutatása alapján a vidéki mesterek nagy száma a kontárok jelenlétével együtt a miskolci fazekascéh provinciális jellegének, alacsony fejlettségi szintjének tartóssá válásához járult hozzá. A szerző a vidéki mestereket *landmajszterek*ként nevezi meg.<sup>50</sup> A források szerint a miskolci céhen kívüli csizmadiák a „*Mester Stück*” készítése elől mentek idegen helységbe, hogy ott elcsalják a helybeli mesterek legényeit és kijátsszák a céhes szabályokat.<sup>51</sup> Eperjessy Géza az iparúzés kevésbé hatékony formájának tekinti a filialista mesterek működését, ezért a vidéki céhek létrehozása révén a filiális kapcsolatok megszakítását pozitív eredményként értékeli.<sup>52</sup> Bodó Sándor adatai alapján a 19. század elején a landmajsztereket, vagyis a falusi kézműveseket a céhes mesterek kontároként kezelték, függetlenül attól, hogy mesterségüket céhes vagy céhen kívüli keretek közt sajátították el. Elsősorban a céh 60 km-es vonzáskörzetén belül éltek a landmajszterek és mindössze évi egy alkalommal kellett megjelenniük a céhgyűléseken.<sup>53</sup>

<sup>49</sup> Kemecsi 1999. 367.

<sup>50</sup> Vida 1999. 103.

<sup>51</sup> Vida 2016. 161.

<sup>52</sup> Eperjessy 1963. 962.

<sup>53</sup> Bodó 1975. 542.

A filialisták inas- és legényszegődtetéseit tekintve Bodó szerint a miskolci varga céh landmajstereinek nem volt kötelező bejelenteniük az inas- és legényfogadást, Vida adatai alapján viszont a miskolci fazekascéh vidéki mesterei rendszeresen bejelentették inasikat.<sup>54</sup> A fenti adatok szerint tehát egy városon belül, akár céhenként is változhatott a landmajsterek megítélése.

Érdeemes egy további, külföldi szakirodalmi példával is rávilágítani a vidéki és városi mesterek kapcsolatára, ugyanis a vidéki és városi mesterek kapcsolatának elemzése egy terület iparosodottságának mértékére is rámutathat Josef Ehmer vizsgálatai alapján. Ehmer a 18–19. századi közép-európai céheket vizsgálva megállapította, hogy a vidéki kézművesek megjelenése a korai modern időszakban meginduló urbanizációs folyamatok, társadalmi és gazdasági változások egyik lecsapódása volt és a vidéki kézművesek azokon a területeken jelentek meg nagy számban, ahol a protoindusztrializációs folyamatok hatása dominánsan kimutatható volt. Ehmer a vidéki céhek és kézművesek terjeszkedésének vizsgálatát azzal összegezte, hogy az *Anciem régime* végére Közép-Európa déli részén már olyan sűrű céhrendszer alakult ki, mely a városi és vidéki területeket egyaránt magába foglalta és így a legtöbb kézműves is ez alá a céhrendszer alá tartozott. Vizsgálatában kimutatta, hogy Közép-Európában a vidéki és a városi céhek kapcsolata felemás volt. Ez a jelenség abban nyilvánult meg, hogy folyamatos konkurenciaharc volt a vidéki és városi mesterek között. A városi kézművesek korlátozni igyekeztek a vidéki kézművesek működését, a vidéki mesterek pedig az önállósulásra törekedtek. A konkurenciaharc mellett viszont a vidéki és városi céhek összefonódására is talált példát a kutató egyes céhek esetében, ahol a rokoni kapcsolatok összekötötték a vidéki és városi mestereket és a szakma terjeszkedését a területi különbségeken átívelő családi kapcsolatok biztosították.<sup>55</sup>

A debreceni filialista lakatosokkal kapcsolatban nem maradt fenn olyan forrás, mely működésük feltételeit élesen tükrözné, így arra csak az inaszegődtetéseik vizsgálatából következtethetünk (6. *diagram*). 1790-ig nem találunk adatokat filialista mesterek általi szegődtetésre. 1790-től kezdenek vidékiek inast foglalkoztatni, és 1840-ig szinte folyamatosan kerültek hozzájuk is inasok. 1791-től 1830-ig a debreceni mesterek által szegődtetett vidéki tanulók száma szinte végig 5–15 fő között ingadozott, a debreceni mesterek által felvett debrecenieké ebben az időszakban 2–7 fő közötti volt, a filialisták pedig 1–3 embert tudtak felfogadni egy évben. 1795-ben drasztikusan lecsökkent a Debrecenbe szerződött vidéki inasok száma, ugyanakkor több vidéki mester tudott ebben az évben is szegődtetni. Az inasok számának 1816-ban kezdődő csökkenése szintén kevésbé volt hatással a vidéki mesterek szegődtetési lehetőségeire, ugyanis a korábbi számokhoz képest nem csökkent olyan drasztikusan<sup>56</sup> az általuk befogadott inasok száma, mint amilyen hirtelen indult csökkenésnek a debreceni mesterek által felvetté. Viszont az 1841-től a vidéki mesterek kapcsán megfigyelhető folyamat – a szegődtetésből való kimaradásuk – összefüggésben állhat az inasok számának 1838-as jelentős megcsappanásával. Ez alapján úgy tűnik, a vidéki mesterek szegődtetési lehetőségei nem voltak alárendelve a debreceni mesterekének mindaddig a pontig, míg nem következett be a céh utánpótlását veszélyeztető inaszám-csökkenés.

---

<sup>54</sup> Bodó 1975. 546.; Vida 2016. 161.

<sup>55</sup> Ehmer 2008.

<sup>56</sup> A csökkenést valójában ebben az esetben a kisszámú inaszegődtetési lehetőségeik miatt egyenlőnek vehetjük a szegődtetés megszűntével.

A debreceni lakatos céh inasszegődtetési könyvébe 53 vidéki mester általi szegődési alkalmat jegyeztek fel, melyből 3 esetben nem ismerjük a szegődtető mester, 3 esetben pedig az inas lakhelyét. A filialista és a szegődtetett inas lakhelye közti összefüggést vizsgálva megállapíthatjuk, hogy 30 alkalommal a filialista lakóhelyéről származott az inas is, 16 esetben viszont különbözött a filialista és az inas lakóhelye, tehát nem egyértelműen volt előfeltétele a vidéki mesterhez való szegődés esetében az inasnak a vidéki mesterrel való azonos származási helye.

Megfigyelhetjük továbbá, hogy egy filialista mester vidéken való feltűnése megélénkíthette a mesterség elsajátítása iránti keresletet az adott településen. Mint említettem, Székelyhídról 1824-ben, 1832-ben és 1835-ben is érkezett egy-egy inas Debrecenbe, s miután Kis Józsefet 1838-ban bejegyezték a debreceni lakatosmesterek közé, mint Székelyhídon élő filialistát, négy székelyhídi fiú döntött a lakatosmesterség elsajátítása mellett. 1839. január 13-án szegődtt Kis József Beregszászi Imrét és Pallagi Dánielt, majd 1840. augusztus 9-én Tőkés Józsefet és Nagy Bálintot. A székelyhídi filialista a későbbiekben azonban nem fogadott inast, aminek okát nem ismerjük, ezzel együtt viszont a székelyhídi származású inasok is eltűntek a debreceni lakatos céh szegődtetési könyvéből. A székelyhídi Kis József működése azonban más szempontból is érdekes, ugyanis nem ő volt az egyetlen székelyhídi lakosként bejegyzett lakatos filialista. Tóth Péter és Oláh Péter is Székelyhídról került be a mesterlajstromba, viszont Tóth Péter egyáltalán nem szegődtetett inasokat, Oláh Péter pedig 1825-ben, mint diószegi filialista szegődtt a nagylétai Erdélyi Józsefet és az ismeretlen származási helyről érkező Geleon Jákobot.<sup>57</sup> 1831-es és 1833-as szegődtetései alkalmával már székelyhídként jelölték, de előbb egy diószegi, majd egy csokai (ma: Csokaly) inast szegődtetett. Ezt követően Oláh Péter szegődtetéseiről sem tudunk semmit.

### A vonzáskörzet területének bemutatása

Az egy és két inast kibocsátó vármegyék (Szilágy, Krassó, Kishont, Tolna, Baranya, Fejér, Máramaros, Szepes, Bars, Zemplén, Külső-Szolnok) egyike sem volt határos Bihar vármegyével. A 3–10 inast adó vármegyék (Pest-Pilis-Solt, Heves, Borsod, Bereg, Békés) közül egyedül Békés vármegye volt szomszédos Biharral, Bereg vármegyéből pedig a nagyobb távolság ellenére is jelentős számú inas érkezett Debrecenbe (*1. térkép*). A Jász-Kun kerülethez tartozó városok pozíciójukat tekintve szintén a Debrecentől távolabb eső települések közé sorolhatóak, ennek ellenére a szomszédos Szatmár vármegyét (17 inas) is megelőzve 28 inas érkezett innen a század folyamán. A Jász-Kun kerület jelentős inaskibocsátása láttán felvetődhet, hogy a személyében szabad népesség a térbeli mobilitásban aktívabban tudott részt venni, de ennek az összefüggésnek a tisztázása még további kutatásokat igényel.

A szomszédos vármegyék közül Szabolcs már magasan kiemelkedett inaskibocsátását tekintve (97 fő), vagyis innen több mint négyszer annyi inas érkezett, mint Szatmár vármegyéből. A szomszédos Hajdú kerületből, a későbbi Hajdú vármegyéből pedig közel kétszer annyian érkeztek, mint Szabolcs vármegyéből (174 fő). A legtöbb inas azonban Debrecen közvetlen környékéről, Bihar vármegyéből vándorolt be a városba a

<sup>57</sup> Mettzentorra valóként jegyezték be, Mecenzéf települést sejtethetjük egy esetleges elírás mögött.

mesterség tanulása végett, 276 fő. A vidékiek mellett a század folyamán 396 debreceni származású inas állt be a céhbe.<sup>58</sup>

A Bihar vármegyében és a szomszédos vármegyékben működő lakatos céhek számát a céhkasztér és Trostovszky Gabriella adatai alapján határozhatjuk meg. A céhkasztér adatai alapján Bihar vármegyében csak Debrecenben működött a 19. század folyamán lakatos céh, a közvetlenül szomszédos vármegyéket tekintve pedig Szabolcsban Nyíregyházán, Szatmárban Szatmárnémetiben, Arad vármegyében Aradon, Békés vármegyében Békésen és Gyulán, a Hajdú kerületben Böszörményben. A Hajdú kerületben Nánáson egy társas céh működött, melynek tagjai a lakatosok mellett a kovácsok és asztalosok voltak.<sup>59</sup>

Trostovszky Gabriella adatai szerint a fent felsorolt céheken kívül Bihar vármegyében Margittán, Nagyváradon (Nagyváradon belül pedig három városrészben, Várad-Váralján, Váradolaszin és Váradvelencén is) működött lakatos vagy lakatosokat is tömörítő társas céh, Szatmár vármegyében Csengeren, Fehérgyarmaton, Felsőbányán, Mátészalkán, Nagybányán, Nagykárolyban, Arad vármegyében Gyorokon, Kisjenőn, Magyarpécskán, Pankotán, Újszentannán, Békés vármegyében Békéscsabán, Gyomaendrődön, Mezőberényben, a Hajdú kerületben Hajdúdorogon, Hajdúszoboszlón is voltak lakatosokat tömörítő céhek.<sup>60</sup> A felsorolt céhek jelentős része 1815 után jött létre, így feltételezhető, hogy csak az 1772-es alapítású nagyváradi céh lehetett a debrecenivel vetekedő lakatosképző központ.

Összevetve Debrecent és Pestet a városok közvetlen környékéről, az őket kebelükbe fogadó vármegyék és az azokkal szomszédosak területéről, valamint a külföldről érkező lakatosinasok aránya szerint, néhány érdekes vonást figyelhetünk meg. Míg a pesti inasok mindössze 13%-a származott Pest és Fejér vármegyékből, 11%-a a Jász-Kun kerületből,<sup>61</sup> addig a Debrecenben tanuló vidéki lakatosok 49,5%-a származott Biharból, Szabolcsból, illetve a Hajdú kerületből, viszont alig 2%-uk érkezett a szintén szomszédos Szatmárból és Békésből, illetve 2,5%-uk a szabad jogállású Jász-Kun kerületi mezővárosokból. A Debrecenbe szegődő inasság származáshelye által kirajzolódó vonzáskörzet Lengyelorszáig terjed, ugyanis 1784-ben érkezett két „lengyel fi” megjelölésű inas is, majd 1785-ben szintén érkezett egy „Lengyel Országba” jelölésű inas.<sup>62</sup> A külföldiek aránya azonban elenyésző volt a debreceni lakatos céhben. A pesti lakatosinasok összetételével összevetve láthatjuk, hogy Pesten a lakatosinasoknak több, mint 7%-át alkották külföldi születésűek.<sup>63</sup>

---

<sup>58</sup> Összevetve az adatokat Bagdi Róbert és Demeter Gábor vizsgálatának eredményeivel, megállapítható, hogy a 20. század elején is erős kapcsolat volt (a városi központok és megyék kapcsolatát tekintve) „*Debrecen és Bihar, valamint Debrecen és Szatmár között,*” illetve Hajdú megyéből is nagyarányú volt a Debrecenbe irányuló kivándorlás. (A vizsgálatba a szerzők nem vonták be Szabolcs megyét.) Bagdi–Demeter 2009. 25.

<sup>59</sup> Éri–Nagy–Nagybákay 1976.

<sup>60</sup> Trostovszky 1996. 205–221.

<sup>61</sup> Bácskai 2007. 358.

<sup>62</sup> Szalotzki József, Votutski Simon, Csajkótzki János

<sup>63</sup> Mivel a külföldi megnevezés akár megtévesztő is lehet, ezért érdemes megjelölni a területeket, ahonnan az inasok érkeztek: Cseh-Morvaországból 66, az osztrák tartományokból 37, Sziléziából 8, Galíciából 7, Szerbiából 5, Poroszországból 3, a Badeni Hercegségből 2, Bajorországból 2, Triesztből 2, a Német Birodalomból 1, Hollandiából 1, Moldvából 1, Szászországból 1, Tübingiából 1 fő. Bácskai 2007. 359., 365.

A távolságot tekintve az inasok csoportjának összetétele az 1780-as években volt a leginkább heterogénnek tekinthető, ebben az időszakban a vonzáskörzet súlypontja a 71–100 km távolságra lévő településeken élő inasokra esett (7–9. *diagram*). A következő periódusra a kép már erőteljesen megváltozott, és az 1790-es években a Debrecentől 30 km-re található települések képezték a vonzáskörzet legsűrűbb területét. A 19. század első évtizedében ismét megnőtt Debrecen lakatosinasokra ható vonzáskörzetének kiterjedése, és annak súlypontja az 50 km-es távolságig tolódott el, de a 100 km-nél távolabbi területről származó inasokat is erőteljesebben vonzotta a város ebben az időszakban. Ezt követően már csak egy periódus erejéig nő meg Debrecen kézművesiparának vonzáskörzete: 1811–1820 közt megemelkedett az 51–70 km-re található települések inaskibocsátása, az 1820-as évektől viszont a csökkenő inaszám nagy részét már egy leszűkültebb vonzáskörzet biztosította, bár a század folyamán az 1860-as évekig végig jelen voltak kis számban a Debrecentől maximum 100 km-ről érkező inasok is.

Az évszázad során legnagyobb arányban (22,4%) a 21–30 km közti távolságban fekvő lakóhelyekről érkeztek az inasok, legkisebb arányban a 151 km-től messzebről érkezők (3,3%) voltak a szegődők közt, de a 100 km-nél nagyobb távolságról érkezők is csak kis számban fordultak elő (6,2%). Nagyobb övezeteket vizsgálva megállapítható, hogy a század folyamán végig a 11–30, illetve 30–50 km-ről érkező inasok domináltak, vagyis a vidéki inasok többsége Debrecen 50 km-es vonzáskörzetéből került ki.

### **Debrecen piackörzetének jellemzése és összevetése a lakatosinas-kibocsátó települések elhelyezkedésével**

Debrecen tiszta vonzáskörzete a település iparosodottságával összevetve kis területet fedett le, a Nagyváradra és Nyíregyházával közös vonzásterületek Bácskai Vera és Nagy Lajos piackörzetekről készített térképe alapján szinte Debrecen közvetlen közeléig nyúltak. Sajnos a mellékelt térképen méretarányt nem rögzítettek a szerzők, így az egyes településekről nem tudjuk, hogy azok tiszta vagy megosztott körzetbe tartoztak-e, de mindezek alapján Debrecen tiszta vonzáskörzete a 19. század elején már csak Debrecen határára és néhány hajdúvárosra korlátozódott. A korábbi nagyobb vonzáskörzet csökkenését Nyíregyháza nagy vonzáskörzetének kialakulása és a pesti és nagyváradra vonzáskörzetek növekedése idézte elő. A tiszta vonzáskörzet mellett Debrecen megosztott vonzáskörzete is lecsökkent, főleg északon és keleten szorult vissza, illetve délnyugatra tolódott, de a szerzők kiemelik, hogy az még így is jelentős maradt.<sup>64</sup>

A *Debrecen története 1693–1849* című könyvben Gyimesi Sándor foglalkozott a debreceni vásárokkal a *Kereskedelem, közlekedés, hitelszervezet és társadalmi problémái* című fejezetben, melyben az árucseré vizsgálatának keretében készített egy térképet Debrecen piaci, vásári vonzáskörzetéről a 19. század első felében.<sup>65</sup> Gyimesi Sándor három csoportra osztotta fel a Debrecennel piaci kapcsolatban álló településeket. Az első csoportba azokat sorolta, melyeknek lakosai a hétköznapokon jelen voltak a debreceni piacon (bár ezt

<sup>64</sup> Bácskai–Nagy 1984. 85. Demeter Gábor és Bagdi Róbert az 1910-es népszámlálást vizsgálva arra mutatott rá, hogy Debrecennek, mint regionális centrumnak a szerepe a 20. század elejére még tovább csökkent, ugyanis a Szatmárnémetibe, Kolozsvárra és Nagyváradra irányuló migráció arányait összevetve „*Debrecen bizonyult a legkevésbé vonzónak a regionális centrumok közötti migráció tekintetében.*” Bagdi–Demeter 2009. 24.

<sup>65</sup> Sajnos a szerző nem hivatkozza az adatokat, melyek a térkép elkészítéséhez rendelkezésére álltak.

valójában a boltos kereskedelemmel azonosíthatjuk), a második csoportba azokat, ahonnan csak a debreceni heti vásárookra érkeztek (ezekre kedden és szombaton került sor), a harmadik csoportba pedig azokat, melyek lakói kizárólag az országos debreceni vásárokon jelentek meg (ezeknek korlátozott lokális funkciója volt, az országos vásárok a távolsági kereskedelemben játszottak szerepet).<sup>66</sup>

Az első csoportba 16 település tartozott, ezek közül felsorolom azokat, melyek egyúttal a debreceni lakatos céh inaskibocsátó települései közé is beilleszthetők (a felsorolásban zárójelben tüntetem fel a kibocsátott inasok számát): Mikepércs falu (9 fő), Sámson falu (21 fő), Derecske mezőváros (22 fő), Sáránd falu (2 fő), Bagamér falu (5 fő), Balmazújváros mezőváros (6 fő), Böszörmény mezőváros (31 fő), Szoboszló mezőváros (85 fő), Hadház mezőváros (26 fő), Bagos falu (7 fő), Vértes falu (3 fő), Nagyléta falu (12 fő), Mihályfalva mezőváros (3 fő), Szovát falu (3 fő) és Monostorpályi falu (3 fő). A napi piaci vonzáskörzetbe tartozó települések közül egyedül Hosszúpályiról nem szegődtek inasok Debrecenbe, és a 15 település közt 9 település jogállását tekintve falu volt.

A heti piacokon a következő, inaskibocsátó települések lakosai vettek részt: Nádudvar mezőváros (17 fő), Kaba mezőváros (40 fő), Földes falu (15 fő), Téglás mezőváros (2 fő) és Nánás mezőváros (52 fő). Jászládány, Tépe és Újfehértó lakosai közül nem szegődtek inasok Debrecenbe (10. *diagram*).

Az országos vásárok alkalmával a következő inaskibocsátó településekről érkeztek lakosok Debrecenbe: Máramarossziget mezőváros (1 fő), Nagyvárad mezőváros (5 fő), Nagykároly mezőváros (3 fő), Szatmár szabad királyi város (1 fő), Nagykálló mezőváros (15 fő), Nyírbátor mezőváros (3 fő), Tokaj mezőváros (1 fő), Miskolc mezőváros (4 fő), Sarkad mezőváros (3 fő), Békés mezőváros (2 fő), Berettyóújfalu mezőváros (8 fő), Kunmadaras mezőváros (9 fő), Túrkeve mezőváros (1 fő), Nagykőrös mezőváros (1 fő), Karcag mezőváros (19 fő), Törökszentmiklós mezőváros (1 fő), Pest szabad királyi város (1 fő). A debreceni országos vásárookra Gyimesi Sándor adatai alapján összesen 45 településről érkeztek lakosok, ezek közt viszont csak 17 olyan települést találunk, melyekről inasok is jelentkeztek a debreceni lakatos céhbe. A 17 inaskibocsátó és Debrecen országos vásári körzetébe tartozó település közül 16 mezővárosi jogállású volt, Pest egyedülként szabad királyi város. A 17 település közül 11 a Tiszántúlon vagy a Tisza mentén helyezkedett el, ezen a szűkebb vonzáskörzeten Pest, Nagykőrös, Miskolc, Máramarossziget, Szatmár és Nagykároly estek kívül.

A debreceni lakatos céhbe 143 településről, illetve Debrecenből érkeztek inasok. A 143 település közt 77 falu volt, 61 mezőváros és 5 szabad királyi város. Debrecen piac-körzetébe 69 település tartozott a 19. század elején, ezek közt 12 falu, 44 mezőváros és 13 szabad királyi város volt.

A debreceni inas-rekrutációs körzetbe eső településeket a kapcsolat erőssége (a küldött inasok száma) szempontjából három típusba sorolhatjuk: az 1–5, 6–10 és 10-nél több inast küldők közé. Az első csoportba 116 települést (79,4%) sorolhatunk. A 6–10 inast kibocsátók közé 12 helység (8,2%), a 10-nél többet adókhöz pedig 13 helység tartozott (8,9%).

---

<sup>66</sup> Gyimesi 1981. 367. A zárójelcs megjegyzésekhez l.: Mazsu 2012. 57.

A Debrecen piackörzetébe tartozó településeket a Debrecennel való kapcsolatuk erőssége alapján szintén három csoportba sorolhatjuk Gyimesi Sándor kutatása nyomán.<sup>67</sup> Az országos vásári körzetbe 45 település esett (65,2%), a heti vásári körzetbe 8 helység tartozott (11,5%), a napi piaci körzetbe pedig 16 (23,1%).

A 143 inaskibocsátó településből 37 tartozott Debrecen piaci körzetébe, vagyis ez a vonzaskörzetnek csak a 25,3%-át fedte le. A piacövbe tartozó 69 település közt található 37 inast küldő helység viszont az öv 53,6%-ával egybeesett.

A legnagyobb kibocsátó településeket a piackörzetben elhelyezve megállapíthatjuk, hogy az első 12 közül 10 egyúttal heti piaci vagy napi piaci kapcsolatban is állt Debrecennel. Az országos vásároknak részt vevő, összesen 17 település közül 13 helységből legfeljebb 5, vagy annál kevesebb inas érkezett a vizsgált időszakban a debreceni lakatos céhbe, ez tehát a lazább piaci kapcsolatoknak a vonzaskörzet szűkülésével való egyirányú mozgására hívja fel a figyelmet.

A fenti adatok alapján megállapíthatjuk, hogy mind a piackörzet, mind az inasok származási helyeinek mentén kirajzolódó vonzaskörzet alapján Debrecen nagyszámú településsel állt kapcsolatban, azonban ezeknek a kapcsolatoknak legalább a kétharmada nem volt szoros. A kapcsolatok körülbelül egytizede már közepesen szorosnak tekinthető, eltérést jelent viszont az inaskibocsátó körzet és a piackörzet között, hogy a sok inast adó települések száma kisebb volt, mint a Debrecennel napi piaci kapcsolatban álló települések száma. Felmerülhet ugyanakkor az a nézőpont is, hogy a kevesebb településsel kialakított kapcsolat erősebb kötődést feltételez, mint a nagyobb számú településsel való kapcsolat.

Összevetve Gyimesi Sándor kutatásainak eredményével a lakatosinasok rekrutációs körzetét, megállapíthatjuk, hogy Debrecennek feleannyi településsel volt piaci kapcsolata, mint ahány településsel a munkaerőre gyakorolt vonzása folytán kapcsolatba került.<sup>68</sup>

## Összegzés

Tanulmányom végén összefoglalom az elemzés eredményeit. A debreceni lakatos céhbe 1780–1884 között beszegődött inasok száma a 18. század végén volt a legmagasabb. Az utánpótlás az 1830-as évekig jelentős volt, azonban az ezt követő 50 évben drasztikusan lecsökkent a Debrecenbe szegődő lakatosinasok száma, tehát a 19. század folyamán Debrecenben és vonzaskörzetében a lakatosmesterség elsajátítása iránti igény csökkenését figyelhetjük meg. A szegődők számának csökkenésével párhuzamosan megfigyelhetjük az inasévek hosszának növekedését is, tehát a két adat korrelál.

A debreceni lakatos céh mestereinek kis része filialistaként a környező településeken élt, azonban a vizsgált inasszegődtetési adatok alapján úgy tűnik, hogy nem a debreceni mestereknek alárendelten működtek.

A vonzaskörzet területének vizsgálata kimutatta, hogy 19 vármegyéből érkeztek inasok Debrecenbe, de a vonzaskörzet súlypontja Bihar vármegye és a szomszédos Sza-

<sup>67</sup> Gyimesi 1981.

<sup>68</sup> Azonban fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy Gyimesi Sándor vizsgálata csak a 19. század elejére vonatkozik, és lehetséges, hogy a 19. század folyamán jelentősen bővült Debrecen piackörzete is.

bolcs vármegye mezővárosaira és falvaira, illetve a Hajdú kerület mezővárosaira esett. Az egyes településekről rekrutálódó inasok számát tekintve láthattuk, hogy az inasok kétharmada mezővárosokból érkezett, a szabad királyi városok iparosodottságával összefüggésben elenyésző számú inas került Debrecenbe az ilyen típusú településekről. A mezővárosok közt nagy számban fordultak elő olyanok, melyekről egyetlen inas érkezett a vizsgált időszakban, de a mezővárosokra a 6–10 fő közti és a 25 fő feletti inaskibocsátás is jellemző volt.

A Debrecenben inasnak szegődő fiúk migrációját a faluból városba és a városból városba irányuló migrációtípusok közé sorolhatjuk be, hangsúlyozva, hogy a magyarországi mezővárosok városiasodottsága széles skálán mozgott. Peter Clark és David Souden fogalomkészletét a debreceni lakatosinasságra is alkalmazva az inasok közt találunk Debrecen közvetlen környékéről származó egyéneket (local migrants), Debrecennel szomszédos és Debrecentől távol eső vármegyékből érkező személyeket (carrier-migrants). A filialista mesterek többnyire szülőhelyükre térnek vissza a mesterség elsajátítását követően (circular migrants), és arra is láttunk példát, hogy egymást követően rokonok is érkeztek a debreceni lakatos céhbe (chain migration).

A kibocsátó települések elhelyezkedésének elemzése arra világított rá, hogy a lakatos céhbe szegődő inasok számának növekedésével együtt járt a forrástelepülések összetételének diverzifikálódása a helységek Debrecentől számított távolságával összefüggésben. Az évszázad folyamán az inaskibocsátást tekintve a Debrecentől legfeljebb 50 km-re található folyamatosan túlsúlyban voltak.

Összevetve a legnagyobb inaskibocsátást biztosító települések elhelyezkedését Debrecen napi piaci, heti vásári és országos vásári körzetével, megállapíthatjuk, hogy ezek a települések Karcag kivételével mind Debrecen 50 km-es vonzáskörzetébe tartoztak és mind napi, heti vagy országos vásári kapcsolatban álltak Debrecennel. A piackörzet közel 55%-ban egybeesett az inasok rekrutációs körzetével, azonban az inasok származási helyei által kirajzolódó vonzáskörzetnek a piackörzet csak a negyedét fedte le. A vonzáskörzet és piackörzet vizsgálata alapján kiderült, hogy Debrecen jelentős települések közötti kapcsolathálóval rendelkezett, ám a kapcsolatok többsége lazább volt.



**Evelin Kovács**

**The Composition of the Apprentice Layer of the Locksmith Guild in Debrecen Based on Place of Origin**

In my study, I examine the distribution by places of origin of the locksmith apprentices joining the guild in Debrecen at the end of the 18th and during the 19th century. The basis of the analysis was the register of the locksmith guild of Debrecen as included in the Hajdú-Bihar County Archives of the Hungarian National Archives, which also contains the contract entries of the apprentices.

I have been able to identify the place of origin of nearly 1,100 apprentices between 1780 and 1884, so I have been able to include 92% of the apprentices recorded by the scrivener.

Apprentices arrived to Debrecen from 143 settlements, mostly from the villages and market towns of Bihar County.

To find out more about the multiplicity of origin composition, I searched for answers to the following questions:

- Could the rural masters belonging to the Debrecen guild hire apprentices?
- Which counties did the apprentices arrive to Debrecen and in what amounts?
- Did more apprentices come from rural towns or villages?
- Does the agglomeration designated by the places of origin of the apprentices cover the 19th-century market area of Debrecen?

**Melléklet**

*1. táblázat.*

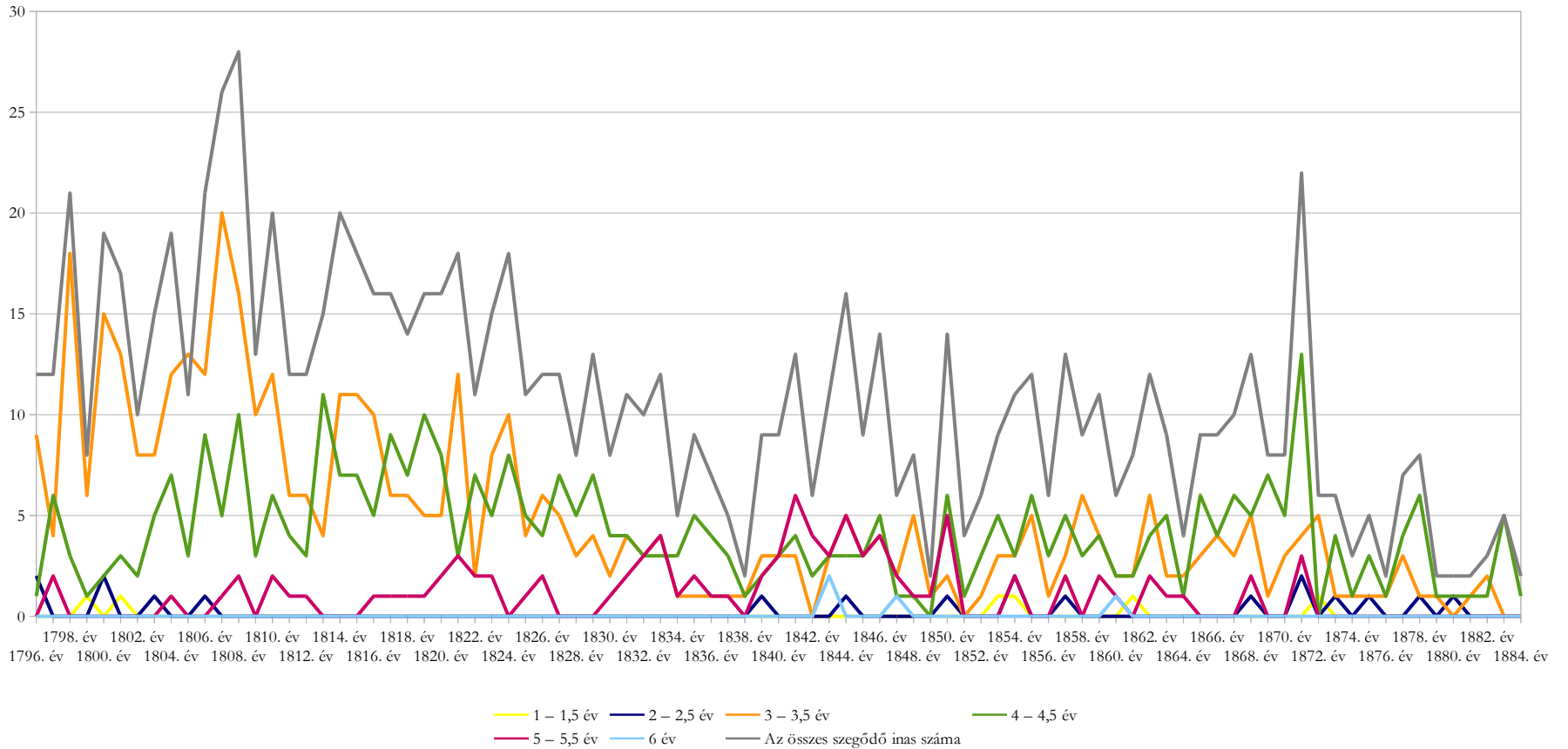
Azonosított település (Fényes E./ Vályi A./ Borovszky S.)	A település jogállása
Ajak, Szabolcs vm.	falu
Álmosd, Bihar vm.	falu
Ártánd, Bihar vm.	falu
Asszonyvására, Bihar vm.	falu
Bagamér, Bihar vm.	falu
Bagos, Bihar vm.	falu
Bakonszeg, Bihar vm.	falu
Balkány, Szabolcs vm.	falu
Báránd, Bihar vm.	falu
Békés, Békés vm.	mezőváros
Belényes, Bihar vm.	mezőváros
Beregújfalu, Bereg vm.	falu
Berente, Borsod vm.	falu
Berettyóújfalu, Bihar vm.	mezőváros
Berkesz, Szabolcs vm.	falu
Besenyőd, Szabolcs vm.	falu
Bihar, Bihar vm.	mezőváros
Bikis, Krassó vm.	falu
Bogdány, Szabolcs vm.	mezőváros
Böszörmény, Hajdú kerület	mezőváros
Csát, Borsod vm.	mezőváros
Csege, Szabolcs vm.	falu
Csenger, Szatmár vm.	mezőváros
Cserepes-Kenéz, Bereg vm.	falu
Csokaj, Bihar vm.	falu
Debrecen	szabad királyi város
Demecser, Szabolcs vm.	falu
Derecske, Bihar vm.	mezőváros
Diószeg, Bihar vm.	mezőváros
Dorog, Hajdú kerület (1876 után Hajdú vm.)	mezőváros
Encsencs, Szabolcs vm.	falu
Endréd, Szatmár vm.	falu
Érkesező, Bihar vm.	falu
Érsemjén, Bihar vm.	falu
Érmihályfalva, Bihar vm.	falu

Azonosított település (Fényes E./ Vályi A./ Borovszky S.)	A település jogállása
Érszentkirály, Szatmár vm.	falu
Felsőábrány, Borsod vm.	falu
Földes, Szabolcs vm.	falu
Furta, Bihar vm.	falu
Füred, Szolnok vm.	mezőváros
Füzesgyarmat, Békés vm.	mezőváros
Gáborján, Bihar vm.	falu
Gebe, Szatmár vm.	falu
Gyoma, Békés vm.	mezőváros
Hadház, Hajdú kerület	mezőváros
Hegyközszentimre, Bihar vm.	falu
Hencida, Bihar vm.	falu
Hodász, Szatmár vm.	falu
Jólesz, Gömör-Kishont vm.	falu
Kaba, Bihar vm.	mezőváros
Kakasd, Tolna vm.	falu
Karcag, Jász-Kun kerület	mezőváros
Kerecsény, Bereg vm.	falu
Keresztúr, Bihar vm.	falu
Kismada/Nagymada, Szabolcs vm.	falu/mezőváros
Kis-Marja, Bihar vm.	mezőváros
Kisújszállás, Jász-Kun kerület	mezőváros
Kóly, Bihar vm.	falu
Komádi, Bihar vm.	falu
Konyár, Bihar vm.	falu
Körmöcbánya, Bars vm.	szabad királyi város
Kunhegyes, Jász-Kun kerület	mezőváros
Laskod, Szabolcs vm.	falu
Lók, Bars vm.	falu
Madaras, Jász-Kun kerület	mezőváros
Mándok, Szabolcs vm.	mezőváros
Máramarossziget, Máramaros vm.	mezőváros
Margita, Bihar vm.	mezőváros
Matolcs, Szatmár vm.	mezőváros
Mezőtelegd, Bihar vm.	mezőváros
Mezőtúr, Külső-Szolnok vm.	mezőváros
Micske, Bihar vm.	mezőváros

Azonosított település (Fényes E./ Vályi A./ Borovszky S.)	A település jogállása
Mihályfalva, Bihar vm.	mezőváros
Mikepércs, Bihar vm.	falu
Miskolc, Borsod vm.	mezőváros
Monostorpályi, Bihar vm.	falu
Munkács, Bereg vm.	mezőváros
Nádudvar, Szabolcs vm.	mezőváros
Nagybégány, Bereg vm.	falu
Nagykálló, Szabolcs vm.	mezőváros
Nagykároly, Szatmár vm.	mezőváros (1871 után rendezett tanácsú város)
Nagykőrös, Pest-Solt vm.	mezőváros
Nagyvárad, Bihar vm.	mezőváros
Nagyléta, Bihar vm.	falu
Nánás, Hajdú kerület	mezőváros
Nyíradony, Szabolcs vm.	falu
Nyírbátor, Szabolcs vm.	mezőváros
Orosi, Bihar vm.	puszta
Ottomány, Bihar vm.	falu
Papfalva, Bihar vm.	falu
Pécs, Baranya vm.	szabad királyi város
Pest, Pest-Pilis-Solt vm.	szabad királyi város
Péterfalva, Bereg-Ugocsa vm.	falu
Péterszeg, Bihar vm.	falu
Pócspetri, Szabolcs vm.	falu
Pocsaj, Bihar vm.	falu
Poklostelek, Bihar vm.	falu
Poroszló, Heves vm.	mezőváros
Püspökladány, Szabolcs vm.	mezőváros
Püspöki, Bihar vm.	mezőváros
Rácsfehértó, Szabolcs vm.	mezőváros
Remete, Bihar vm.	falu
Sámson, Bihar vm.	falu
Sáp, Szabolcs vm.	falu
Sáránd, Bihar vm.	falu
Sarkad, Bihar vm.	mezőváros
Siter, Bihar vm.	falu
Svábolaszi, Bihar vm.	falu
Szalonta, Bihar vm.	mezőváros

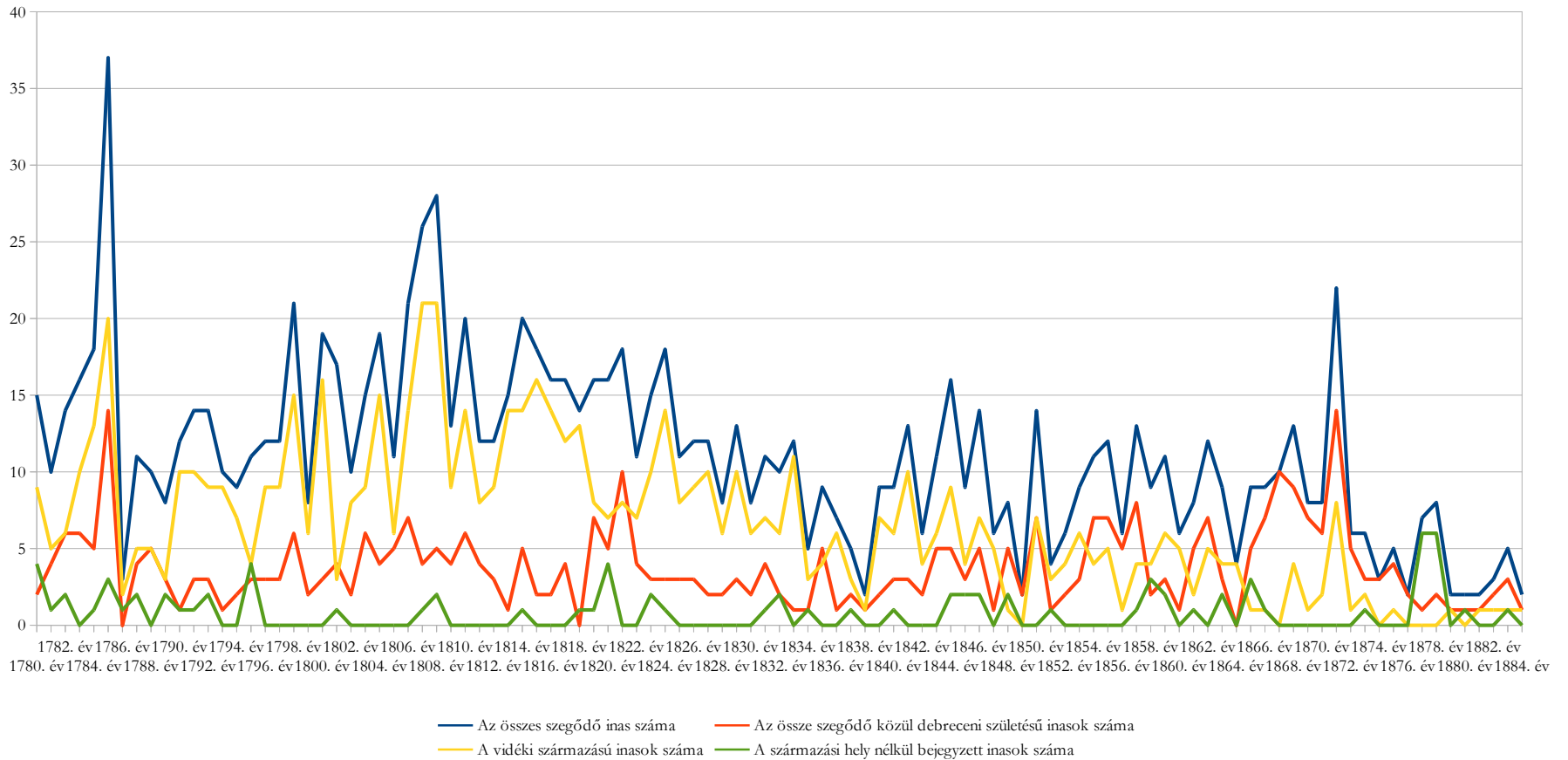
Azonosított település (Fényes E./ Vályi A./ Borovszky S.)	A település jogállása
Szamosszeg, Szatmár vm.	falu
Szatmárnémeti, Szatmár vm.	szabad királyi város
Székelyhíd, Bihar vm.	mezőváros
Székesfehérvár, Fejér vm.	szabad királyi város (1876 után törvényhatósági jogú város)
Szentimre, Bihar vm.	falu
Szentjobb, Bihar vm.	falu
Szentmihály, Szabolcs vm.	falu
Szilágysámson, Szilágyménzes vm.	falu
Szinérváralja, Szatmár vm.	mezőváros
Szoboszló, Hajdú kerület (1876 után Hajdú vm.)	mezőváros (1876 után rendezett tanácsú város)
Szovát, Szabolcs vm.	falu
Tárkány, Bihar vm.	falu
Tarpa, Bereg vm.	mezőváros
Tasnád, Szatmár vm.	mezőváros
Téglás, Szabolcs vm.	mezőváros
Telki, Pest-Pilis vm.	falu
Tétetlen, Szabolcs vm.	falu
Tibolddaróc, Borsod vm.	falu
Tiszadob, Szabolcs vm.	mezőváros
Tiszaeszlár, Szabolcs vm.	falu
Tiszakeszi, Borsod vm.	falu
Tiszaszőlős, Szolnok vm.	falu
Tokaj, Zemplén vm.	mezőváros
Tolcsva, Zemplén vm.	mezőváros
Törökszentmiklós, Heves vm.	mezőváros
Túrkeve, Jász-Kun kerület	mezőváros
Udvari, Bihar vm.	falu
Újlubló, Szepes vm.	mezőváros
Újváros, Szabolcs vm.	mezőváros
Vámosgyörk, Heves vm.	falu
Vámospercs, hajdúváros	mezőváros
Váncsod, Bihar vm.	falu
Vári, Bereg vm.	mezőváros
Vértes, Bihar vm.	falu
Vésztő, Békés vm.	falu





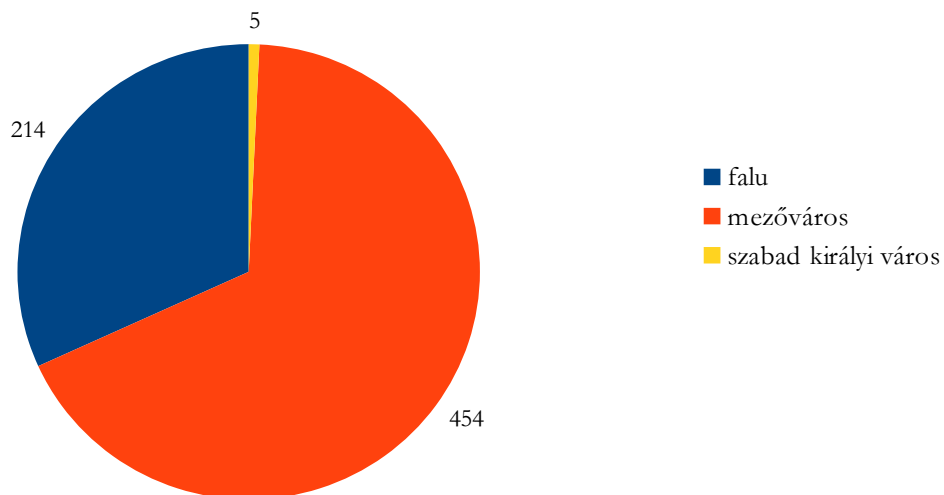
1. diagram. Az inasok által eltöltendő évek számának változása 1796–1884 között.

A debreceni lakatos céh inasságának származási hely szerinti összetétele

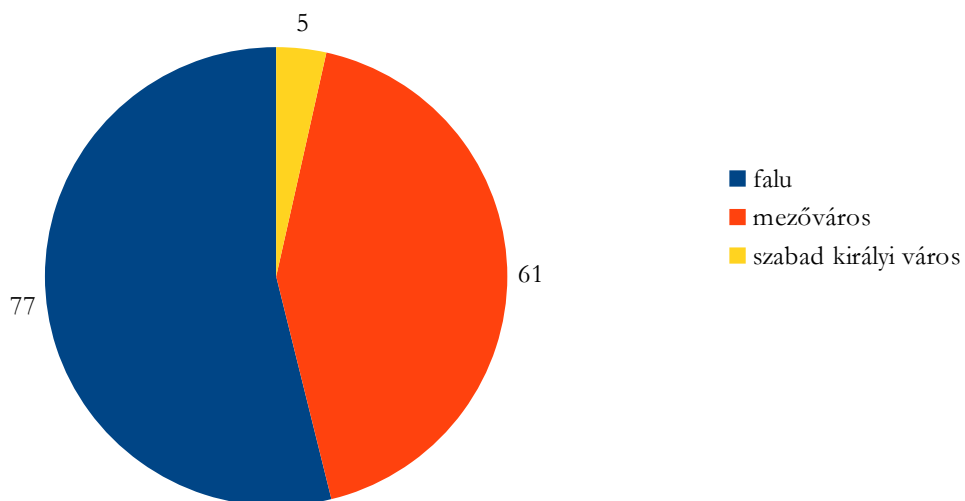


2. diagram. A vidéki és debreceni származású inasok megoszlása 1780–1884 között.



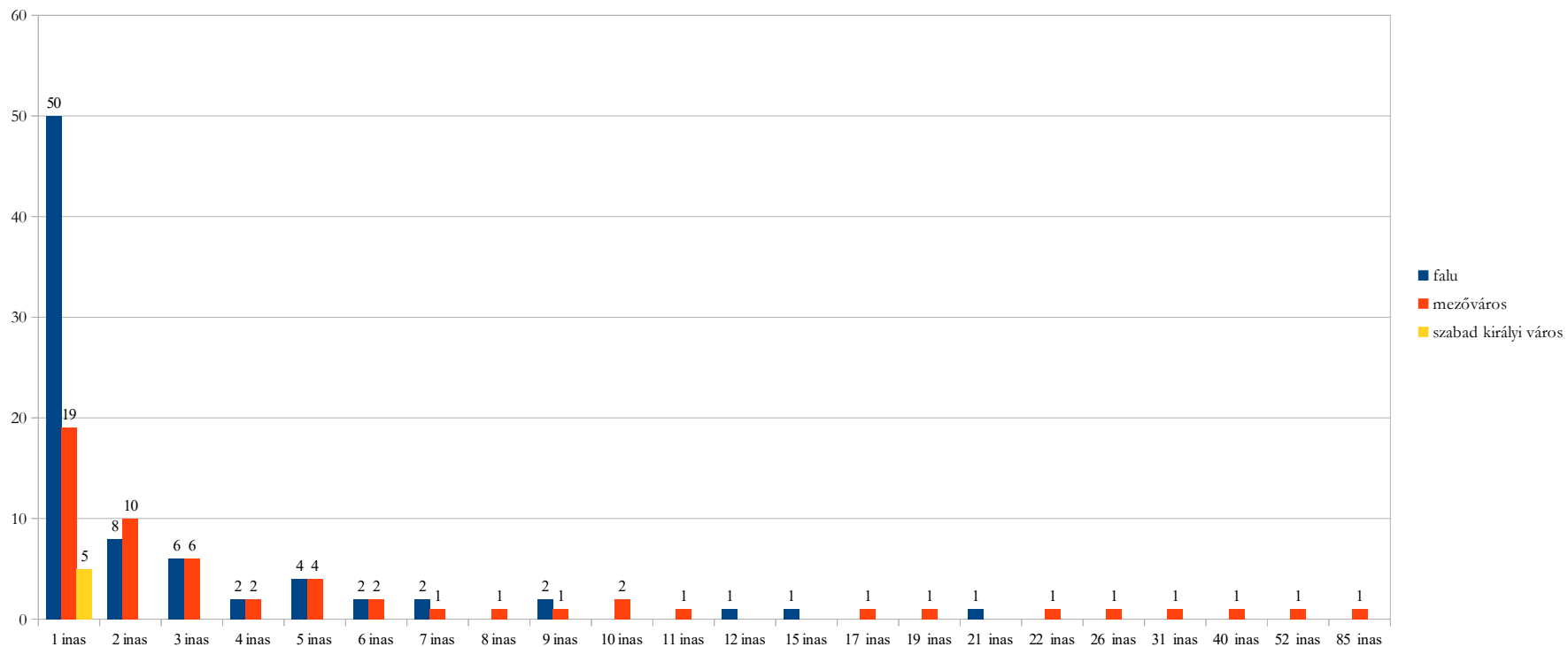


3. diagram. Az egyes településtípusokról érkezett inasok száma.

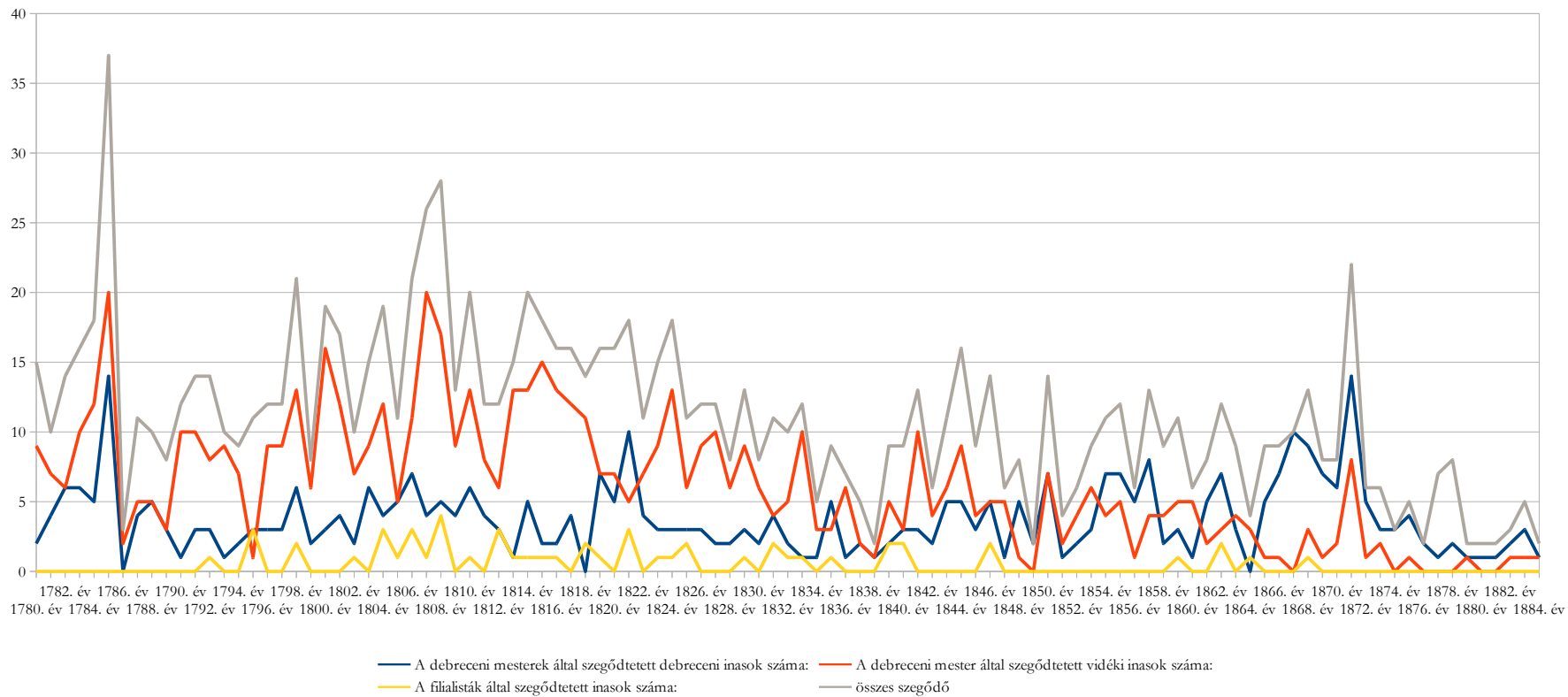


4. diagram. Az összes település közt az egyes településtípusok előfordulásának száma.

A debreceni lakatos céh inasságának származási hely szerinti összetétele

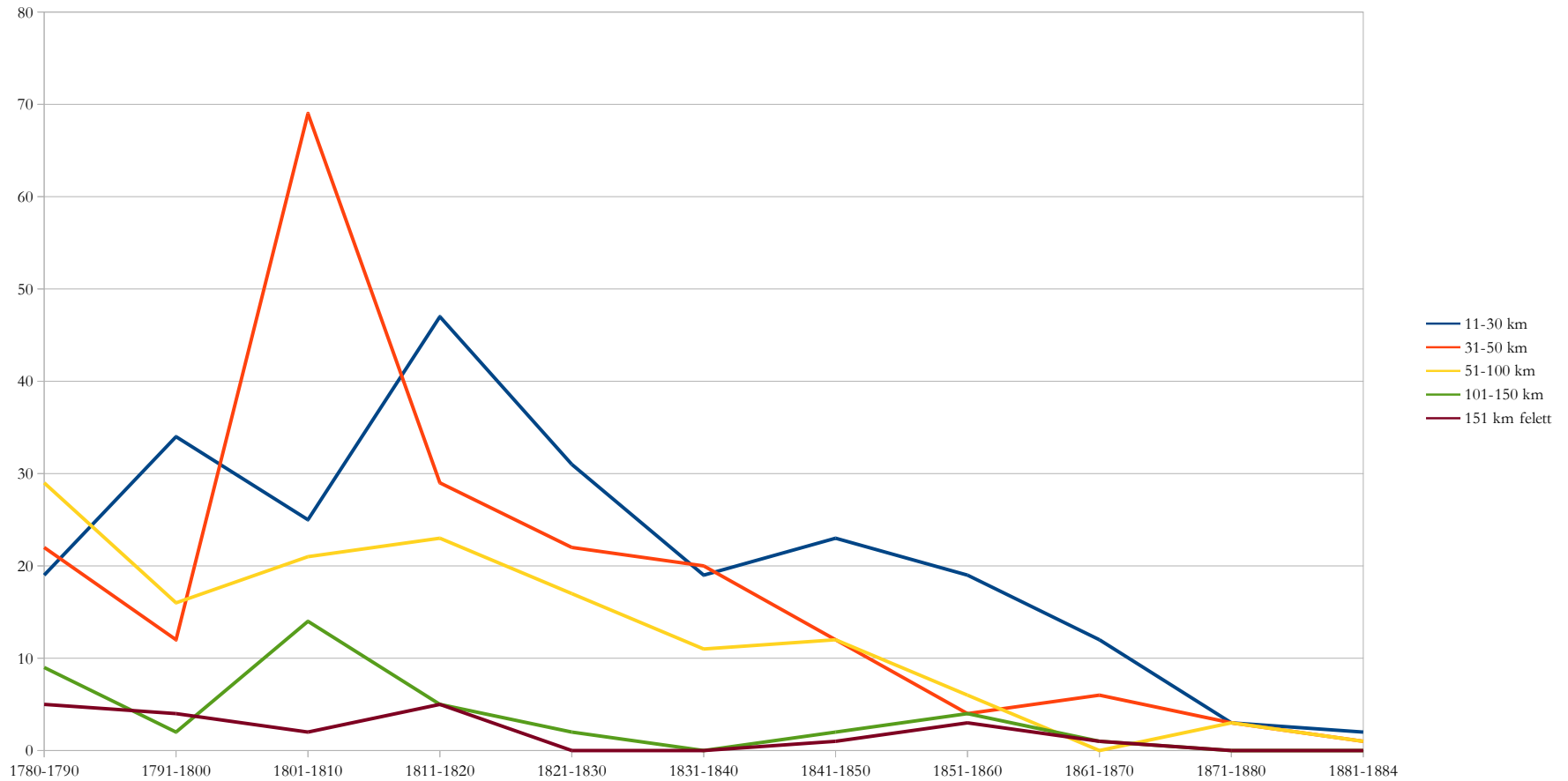


5. diagram. A települések inaskibocsátásának megoszlása jogállásuk alapján.

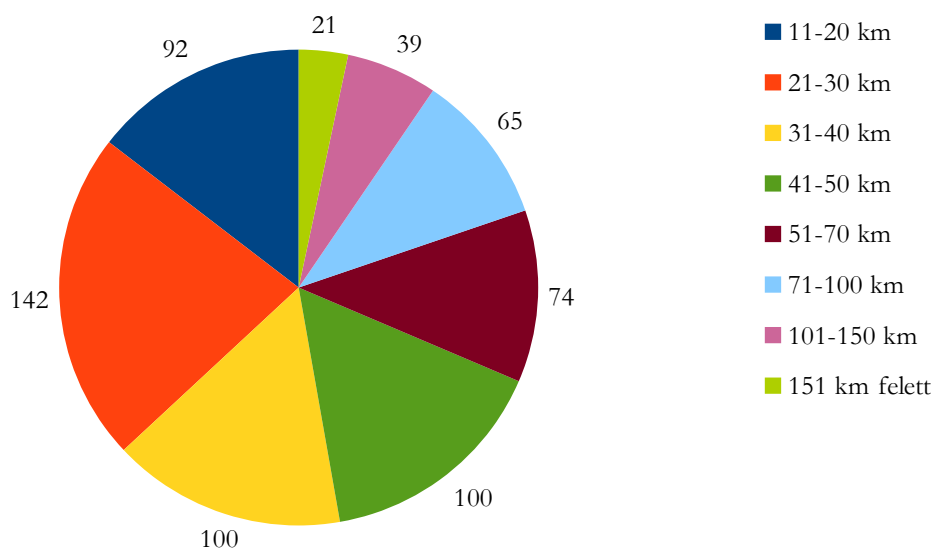


6. diagram. A debreceni és filialista mesterek inasszegődtetésének megoszlása 1780–1884 között.

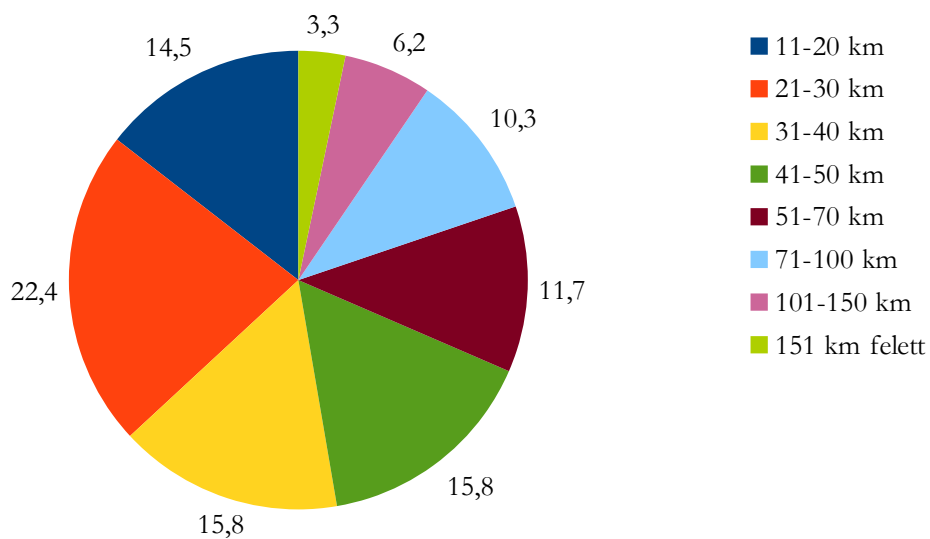
A debreceni lakatos céh inasságának származási hely szerinti összetétele



7. diagram. A vidéki inasok származási helyének Debrecentől mért távolsága 1780–1884 (összevont távolságok).

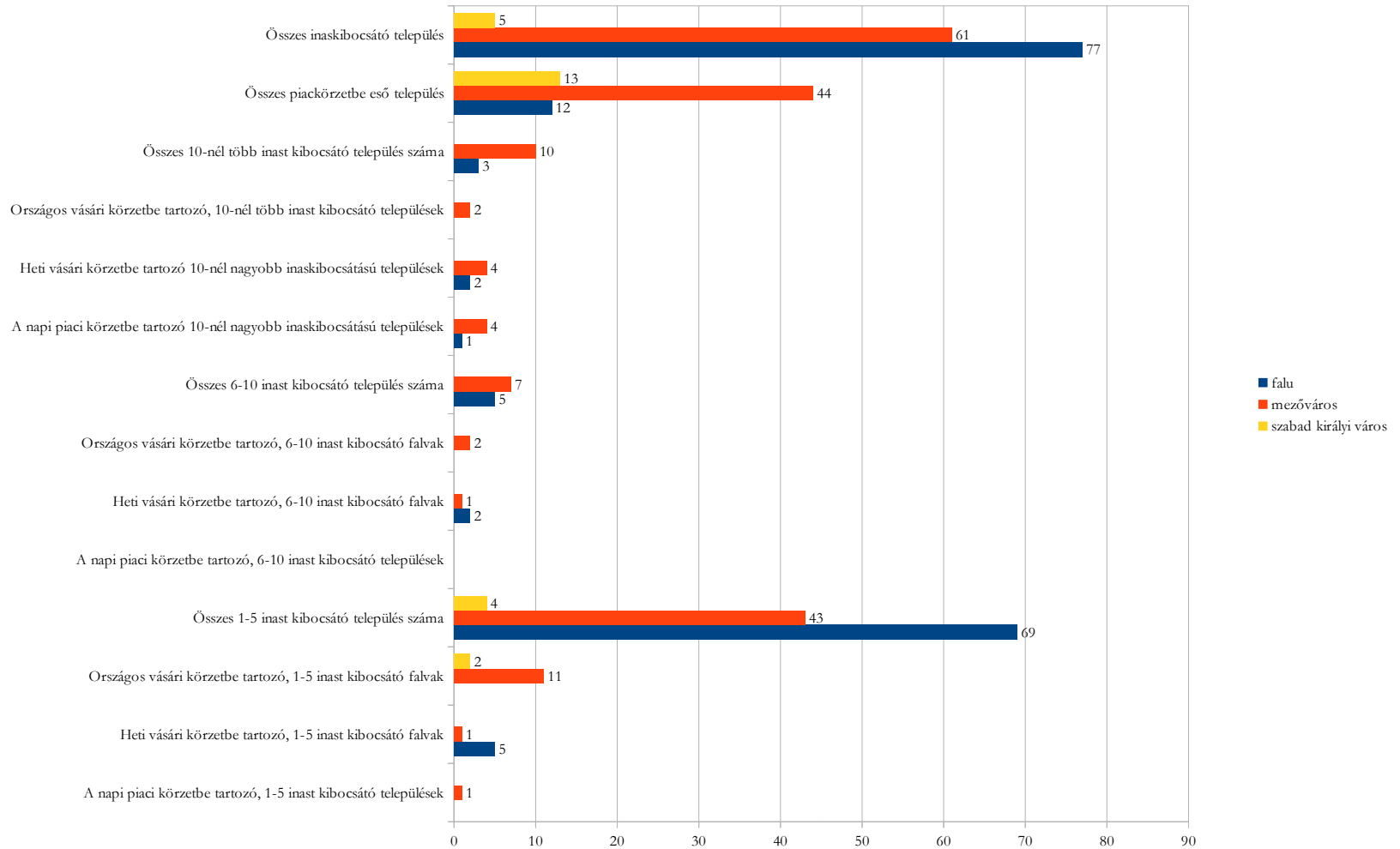


8. diagram. A vidékről, külföldről érkező inasok Debrecentől való távolságának megoszlása.



9. diagram. A vidékről, külföldről érkező inasok Debrecentől való távolságának megoszlása (%).

## A debreceni lakatos céh inasságának származási hely szerinti összetétele



10. diagram. Debrecen piackörzetének és az inasok rekrutációs körzetének egybeesései.

**Források**

- MNL HBML  
IX.21. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára  
A Debreceni Lakatos Céh iratai. 4. kötet. Lakatos céh névjegyzéke, szegődtetési könyve.

**Szakirodalom**

- Bácskai 1972. Bácskai Vera: A „céhmítosz” a várostörténetben. In: Az 1972. szeptember 29–30-i vészprémi kézművesipartörténeti szimpózium vitaanyaga. Veszprém, 1972. 15–20.
- Bácskai 2006. Bácskai Vera: Városi migráció és társadalmi mobilitás Észak-Dunántúlon a 19. század első felében. In: Utrjevanje in sprememba etničnih struktur v panonskem prostoru od 1790 do prve svetovne vojne. Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci Ptuj, 30. junij – 3. julij. 1998. Urednik: Franc Rozman. Ljubljana, 2006. 43–51.
- Bácskai 2007. Bácskai Vera: „Karrier-migránsok”. A pesti és budai kézművesinasok összetétele. In: Uő: Városok és polgárok Magyarországon I. Bp., 2007. (Várostörténeti tanulmányok 8.) 355–373.
- Bácskai–Nagy 1984. Bácskai Vera, Nagy Lajos: Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban. Bp., 1984.
- Bagdi–Demeter 2009. Demeter Gábor, Bagdi Róbert: Migráció és asszimiláció Északkelet-Magyarországon és a Partiumban (1715–1992). Debrecen, 2009. (2. bővített kiadás)
- Bagi 2008. Bagi Gábor: Bevándorlók Szolnokon a XIX. század első felében, és szerepük a város életében. In: Tradicionális kereskedelem és migráció az Alföldön. Szerk.: Novák László Ferenc. Nagykőrös, 2008. (Az Arany János Múzeum Közleményei 11.) 421–446.
- Batári 1967. Batári Ferenc: Asztaloslegények Győrött a XVII. században. In: Arrabona 9. A Győri Múzeum Évkönyve. Szerk.: Uzsoki András. Győr, (1967). 93–125.
- Bodgál 1966. Bodgál Ferenc: A mádi kovács-kerékgyártó céh. In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 6. Szerk.: Komáromy József. Miskolc, (1966). 283–292.
- Bodó 1975. Bodó Sándor: Céhes mesterek, landmajszterek és kontárok Észak-Magyarországon 1872-ig. In: Ethnographia, 86. (1975) 4. sz. 537–551.

- Bodó 1978. Bodó Sándor: Fazekasmesterek származása Miskolcon 1768-tól 1872-ig. In: *Ethnographia*, 89. (1978) 2. sz. 263–266.
- Borovszky 1900. Borovszky Samu: Szabolcs vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. (Magyarország monografiája) A Magyar Korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája. Bp., 1900.
- Borovszky 1901. Borovszky Samu: Bihar vármegye és Nagyvárad. Magyarország vármegyéi és városai. (Magyarország monografiája) A Magyar Korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája. Bp., 1901.
- Borovszky 1908. Borovszky Samu: Szatmár vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. (Magyarország monografiája) A Magyar Korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája. Bp., 1908.
- Corti 2015. Paola Corti: Migrations as historical issue. In: *The History of Migration in Europe. Perspectives from Economics, Politics and Sociology*. Ed.: Francesca Fauri. New York, 2015. 39–50.
- Czeglédi 1973. Czeglédi Imre: A gyulai kovács-kerékgyártó-bognár céh vándorlegény protokollumának elemzése (1803–1872). In: *Békési Élet*, 8. (1973) 1. sz. 121–130.
- Dóka 1979. Dóka Klára: A pest-budai céhes ipar válsága. Bp., 1979.
- Ehmer 2008. Josef Ehmer: Rural Guilds and Urban–Rural Guild Relations in Early Modern Central Europe. In: *International Review of Social History*, 53. (2008) Supplement 16. 143–158.
- Eperjessy 1963. Eperjessy Géza: A mezővárosi és falusi céhek kialakulása és bomlása az Alföldön és a Dunántúlon, 1686–1848. In: *Századok*, 97. (1963) 5. sz. 951–984.
- Éri–Nagy–Nagybákay 1976. Éri István, Nagy Lajos, Nagybákay Péter: A magyarországi céhes kézművesipar forrásanyagának katasztere II. Bp., 1976.
- Fassmann 2009. Heinz Fassmann: European migration. Historical overview and statistical problems. In: *Statistics and Reality. Concepts and Measurements of Migration in Europe*. Eds.: Heinz Fassmann, Ursula Reeger, Wiebke Sievers. Amsterdam, 2009. 21–44.
- Fényes 1851. Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik. Pest, 1851.



- Gulyás 2018. Gulyás László Szabolcs: A középkori jobbágyi migráció mint kutatási téma: források, módszertan, lehetőségek. In: Mozgás és átalakulás. A migráció és a társadalmi mobilitás történeti változásai és összefüggései. Szerk.: Halmos Károly, Kovács Janka, Lászlófi Viola. Bp., 2018. (Rendi társadalom – polgári társadalom 30.) 363–378.
- Gyimesi 1981. Gyimesi Sándor: Kereskedelem, közlekedés, hitelszervezet és társadalmi problémái. In: Debrecen története 1693–1849. Szerk.: Rácz István. Debrecen, 1981. (Debrecen története öt kötetben 2.) 353–386.
- Isaacs 2007. Ann Katherine Isaacs: Introduction. In: Immigration and Emigration in Historical Perspective. Ed.: Ann Katherine Isaacs. Pisa, 2007. IX–XVIII.
- Isaacs–Hálfdanarson 2007. Ann Katherine Isaacs–Guðmundur Hálfdanarson: Preface. In: Immigration and Emigration in Historical Perspective. Ed.: Ann Katherine Isaacs. Pisa, 2007. VII–VIII.
- Jáki 1991. Jáki Katalin: A győri gombkötők. In: Arrabona 26–30. A Xántus János Múzeum és a Győr–Moson–Sopron Megyei Múzeumok Évkönyve 1984–1991. Szerk.: Dávid Lajos. Győr, (1991). 111–137.
- Jeney-Tóth 2004. Jeney-Tóth Annamária: Míves emberek a kincses Kolozsvárott. Iparostársadalom a 17. századi Kolozsváron. Kolozsvár–Debrecen, 2004. (Erdélyi Tudományos Füzetek 247.)
- Kakucs 2016. Kakucs Lajos: Céhek, manufaktúrák és gyárak a Bánságban 1716 és 1918 között. Kolozsvár, 2016.
- Katona 2007. Katona Csaba: A Hajdúságból származó debreceni polgárok 1733–1867 között. In: A Tiszántúli Történész Társaság Közleményei, 2. (2007) 2. sz. 5–18.
- Katona é.n. Katona Csaba: Nyírbátorból Debrecenbe költöző, polgárjogot nyert iparosok a 18. században. (Kézirat)
- Kemecsi 1999. Kemecsi Lajos: Adatok a tatai fazekasság történetéhez. In: Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Múzeumainak Közleményei 6. Szerk.: Fülöp Éva, Kisné Cseh Julianna. Tatta, (1999). 345–387.
- Kincses–Tuza 2014. Kincses Katalin Mária, Tuza Csilla: Céhtörténeti kutatások és számítógépes adatbázis. In: Levéltári Közlemények, 85. (2014) 1–2. sz. 263–287.
- Edgren 1988. Lars Edgren: A svédországi Malmö városában 1820-ban és 1845-ben működő kézművesiparosok társadalmi és földrajzi eredete. In: III. Nemzetközi Kézművesipartörténeti Szimpózium: Veszprém, 1986. október 18–24. Szerk.: Nagybakay Péter, Németh Gábor. Veszprém, 1988. 108–129.

- Lucassen–Lucassen–Manning 2010. Jan Lucassen–Leo Lucassen–Patrick Manning: Migration History: Multidisciplinary Approaches. In: Migration History in World History. Multidisciplinary Approaches. Eds.: Jan Lucassen, Leo Lucassen, Patrick Manning. Leiden–Boston, 2010. 3–38.
- Mazsu 2012. Mazsu János: Piac és piactér Debrecenben a 19. században I. In: Metszetek, 1. (2012) 2–3. sz. 54–69.
- Polyák 1996. Polyák Andrea: A szakképzetlen munkaerő bevándorlása Pestre a XIX. század második felében. In: Fons, 3. (1996) 3. sz. 359–375.
- Reith 1988. Reinhold Reith: Az augsburgi munkaerőpiac struktúrája a 18. században. In: III. Nemzetközi Kézművesipartörténeti Szimpózium: Veszprém, 1986. október 18–24. Szerk.: Nagybakay Péter, Németh Gábor. Veszprém, 1988. 44–45.
- Schultz 1984. Helga Schultz: Honnan származtak a 18. századi berlini kézművesek? In: II. Nemzetközi Kézművesipartörténeti Szimpózium: Veszprém, 1982. augusztus 21–26. 1. kötet. Szerk.: Dóka Klára, Éri István, Nagybakay Péter. Veszprém, 1984. 45–58.
- Spóner 2009. Spóner Péter: Lakatos céhek Északkelet-Magyarországon. In: A vasművesség évezredei a Kárpát-medencében. Szerk.: Nagy Zoltán, Szulovszky János. Szombathely, 2009. (Anyagi kultúrák a Kárpát-medencében 3.) 149–154.
- T. Papp 2012. T. Papp Zsófia: A pécsi kovácscéh (1749–1872). In: Célhádatól az adatbázisig. Új utak és eredmények az ipartörténet kutatásában. Szerk.: Márkusné Vörös Hajnalka. Veszprém, 2012. 215–272.
- Teibenbacher 1988. Peter Teibenbacher: Kézművesvándorlás Bécsbe 1350 és 1600 között. In: III. Nemzetközi Kézművesipartörténeti Szimpózium: Veszprém, 1986. október 18–24. Szerk.: Nagybakay Péter, Németh Gábor. Veszprém, 1988. 89–93.
- Trostovszky 1996. Trostovszky Gabriella: Céhiratok a Magyar Országos Levéltárban. Magyarországi kormányhatóságok. 1. rész. Céhprivilegiumok. Tematikus mutató. Bp., 1996.
- Vályi 2003. Vályi András: Magyar országnak leírása. Mellyben minden hazánkbéli Vármegyék, Városok, Faluk, Puszták; uradalmak, fábrikák, huták, hámorok, savanyú, és orvosló vizek, fürdőházak, nevezetesebb hegyek, barlangok, folyó vizek, tavak, szigetek, erdők, azoknak hollételek, Földes Urok, fekvések, történettyek, külömbféle termésbéli tulajdonságaik, a' betűknek rendgyek szerént feltaláltatnak. Somorja, 2003. (Reprint kiadás)

- Varga 1984. Varga Gyula: Debrecen kézműipara 1693–1848. Debrecen, 1984. (Kézirat)
- Vida 1999. Vida Gabriella: A miskolci fazekasság a 16–19. században. Miskolc, 1999.
- Vida 2016. Vida Gabriella: Miskolci-e a miskolci fazekas céh cserépkantája? Gömöri landmajszterek a miskolci fazekas céhben. In: A művesség dicsérete. Tanulmányok Flórián Mária tiszteletére. Szerk.: Cseh Fruzsina, Szulovszky János. Bp., 2016. 159–164.
- Wallis–Webb–Minns 2009. Patrick Wallis, Cliff Webb, Chris Minns: Leaving Home and Entering Service: the Age of Apprenticeship in Early Modern London. In: *Continuity and Change*, 25. (2010) Issue 3. 377–404.
- Wilhelm 2014. Wilhelm Gábor: Migránsok és tárgyi kultúra. In: *Vándorló tárgyak*. Szerk.: Árendás Zsuzsa, Szeljak György. Bp., 2014. (Tabula 12.) 52–61.

Kutasi Imre

**Határhasználat, tagosítás, tanyásodás****A téma percepciója a történeti szakirodalomban és a folyamatok bemutatása  
Hajdúnánás példáján****Bevezetés**

A dolgozatban a historiográfiai áttekintés és a tanya fogalom ismertetése után bemutatom a korábbi kutatások alapján Hajdúnánás határának létrejöttét, határhasználatát a 17–19. század között és a 20. század elején, majd a tanyaínek kialakulását.

A historiográfiai bevezetésben az általam legfontosabbnak tartott szakmunkákat ismertettem. Ezt követően Erdei Ferenc, Mendöl Tibor és Györffy István tanya fogalmát mutatom be röviden. Hajdúnánás határának alakulását a 17. század elejétől szemléltetem a 19. század közepéig. A határhasználat ismertetésénél a 19. századra helyeztem a hangsúlyt, mivel ebben az évszázadban történt a legtöbb változás a város mezőgazdaságában. A földhasználati rendet leginkább a korábbi kutatásokra támaszkodva mutatom be, néhol statisztikai (népszámlálási adatok, gazdacímár) és újabb levéltári forrásokkal kiegészítve az eddig ismert információkat.

Az 5. fejezetben a tanya kialakulását mutatom be. Az itt megvalósuló gazdálkodási forma a téjesztéssel szűnt meg (csakúgy, mint az ország többi területén). Tehát manapság már nem láthatjuk ezt a korábban virágzó rendszert. Leginkább e gazdálkodási forma és életmód kialakulásának okaira és folyamatára voltam kíváncsi. A szakirodalom mellett a katonai felmérések térképrészleteivel szemléltetem a leírtakat. A dolgozat utolsó oldalain a megkésett tanya-sodás okaira adok válaszokat a szakirodalomra támaszkodva.

**Historiográfiai áttekintés**

Tény, hogy a tanyaokról „könyvtárnyi” szakirodalom íródott már, ezért nem céloz az összes ebben a témában írott mű bemutatása. Csak az általam legfontosabbnak tartott munkákat fogom ismertetni.

Az 1930–1940-es években a tanya fogalmáról vita alakult ki Erdei Ferenc szociológus és Mendöl Tibor geográfus között. A szerzők álláspontjukat több művükben is kifejtették.<sup>1</sup> Míg Erdei a tanyaokat szorosan a városhoz tartozó jelenségnek találta, addig Mendöl úgy gondolta, hogy a tanyaok külön „entitások”, önállóak és nem tartoznak ahhoz a településhez, amelynek a határában találhatók.

Gesztelyi Nagy László is írt tanya-felfogásáról több művet, Györffy István a neves néprajzkutató úgyszintén több munkájában ezzel a témával foglalkozott.<sup>2</sup> Az ő szemlélete

<sup>1</sup> Erdei 1932.; Uő. 1940.; Uő. 1942. stb. Mendöl 1939.; Uő. 1942.

<sup>2</sup> Gesztelyi 1928.; Uő. 1929.

hatott leginkább Erdeire.<sup>3</sup> A kétbeltelkes települések felismerése az egyik legfontosabb érdeme. Tanyafelfogására is hatott ez az eredménye. A szérús és ólas kerteket a tanya-rendszer ősenek tekintette.<sup>4</sup> Későbbi művében pedig a kerteket a településben rekedt tanyáknak gondolta.<sup>5</sup> A témában írott további fontos műveket és szerzőik tanyafelfogását Becsei József foglalta össze.<sup>6</sup> A tanyavilág kutatásához nagy segítséget jelent a Tánczos Sándorné által szerkesztett tanyabibliográfia is.<sup>7</sup>

Hajdúnánás tanyáinak kutatásához elengedhetetlenek a régió és a város monográfiái. A Balogh István által írt Hajdúság,<sup>8</sup> Barcsa János műve Hajdúnánás történetéről,<sup>9</sup> és a város többszerzős monográfiája, amely a mai napig a legsokrétűbb és egyik legfontosabb munka, amely ebben a témában íródott.<sup>10</sup> Barcsa műve igazi kortörténeti munka, de a kor színvonalának megfelelően íródott, ezért kutatásokhoz is biztonsággal használható.<sup>11</sup> Draviczky Imre tanító, néprajzi gyűjtő egyes munkái is hasznos alkotások e téma kutatásához.<sup>12</sup>

Általánosságban a tanyák kialakulásáról Rác István írt, amelyben igazán részletesen mutatta be ezt a folyamatot.<sup>13</sup> A régió tanyáinak létrejöttéről Orosz István írt egy dolgozatot.<sup>14</sup> E két munka révén kapunk egy általános és egy specifikusabb képet a tanyásodásról. Segítségükkel meg tudjuk határozni, hogyan is ment végbe ez a folyamat Hajdúnánás esetében.

### **A tanya fogalma Erdei Ferenc, Györffy István és Mendöl Tibor művei alapján**

A tanya fogalma egy igen összetett és nehéz kérdés. Az ezzel a témával foglalkozó kutatók más-más felfogást képviseltek. Jelen esetben nem célok ezek részletes ismertetése. Ezért csak az általam legnagyobb hatásúnak tartott kutatók tanya-fogalmait szeretném röviden bemutatni. Erdei Ferenc, Györffy István és Mendöl Tibor véleményét fogom a továbbiakban tárgyalni. Azért e három kutatót választottam ki, mivel az Erdei–Mendöl vita ismerete elengedhetetlen a tanyakutatásban. Györffy István neves néprajzkutató, geográfus tanya-fogalmát pedig azért szeretném bemutatni, mivel munkáinak szemlélete befolyásolta Erdei elképzeléseit is e kérdésben.<sup>15</sup>

<sup>3</sup> Bognár 2008. 279. 13. lábjegyzet.

<sup>4</sup> Györffy 1926. 15.

<sup>5</sup> Uő. 1937. 81.

<sup>6</sup> Becsei 1993. 35–40.

<sup>7</sup> Tánczos Sándorné 1992.

<sup>8</sup> Balogh 1969.

<sup>9</sup> Barcsa 1900.

<sup>10</sup> Rác 1973.

<sup>11</sup> Uo. 12.

<sup>12</sup> Draviczky 1990. 15. Draviczky Imre (1928–2006) hajdúnánási születésű tanító, aki szülővárosában és innen elkerülve egy időben Tiszavasváriban tanított. Amikor visszatért Hajdúnánásra, néprajzi kutatómunkába kezdett, mivel érdeklődött a város múltja iránt.

<sup>13</sup> Rác 1980.

<sup>14</sup> Orosz 1982.

<sup>15</sup> Bognár 2008. 279. 13. lábjegyzet.

Erdei úgy vélte, hogy a tanyák elődei a szállások voltak, amelyek inkább állattartóhelyként szolgáltak.<sup>16</sup> Ezen állításán érezhetjük Györffy hatását: „*Tanya, vagy régebbi nevén szállás [...] általában a gazdálkodás középpontjai, régebben pedig a lábas jószág teletető helyei voltak*”.<sup>17</sup> Erdei három pontban rendezte össze, véleménye szerint milyen fontos ismérvei vannak a tanyáknak.

1. Magányos telepek, egy épületből vagy épületcsoportból állnak, amelyek kívül esnek a városon.

2. Mezőgazdasági, őstermelői célt szolgáltak.

3. A mezőgazdasági termeléssel foglalkozók tartózkodási helyei voltak rövidebb vagy hosszabb időre, de semmiképpen sem voltak letelepülési helyek.

A 3. állítás véleményem szerint a szociológus egyik alaptézise volt a tanyákkal kapcsolatban, többször hangsúlyozta ennek fontosságát. Valamint úgy gondolta, hogy az egyik lényeges jellemzőjük, hogy emberi lakhatásra alkalmasak, mivel „*tűzhely és fekvőhely van bennük*”. Tehát nem tekintette tanyáknak a „*batárbeli termelési tartozékokat*”: a szénapajtát, a dohánypajtát és a szerszámkunyhót. Ám az előbb említett gazdasági épületek közül tanyának nevezte azokat, amelyek egy munkafolyamat elvégzésének idejére lakóhelyül is szolgáltak. Mivel „*tanyává avatja őket az, hogy emberi tartózkodásra is szolgálnak*”. Ezeket tanyázó helyeknek tekintette. A tanyán való tartózkodás Erdei véleménye szerint csak időszakos lehet. Tehát a kora tavasztól késő őszig való tanyán lakást és a „munkaképesség” idején való tanyán élést tekintette időszakosnak.<sup>18</sup> Ennek megfelelően az itt lakók a város belterületén is rendelkeznek házzal, így a tanya és a település között kapcsolat van Erdei szerint. („*Ha a tanya értelmét a magyar szójelentés eredeti fogalmazásában vesszük, úgy másfajta tanya már nem is lehetséges. Olyan tanya tehát, amely állandó letelepedést valósít meg, nem is tekinthető szójelentésünk szerint tanyának.*”<sup>19</sup>) Az olyan „tanyákat”, amelyek lakosai nem rendelkeztek a település belterületén lakóházzal, nem is tekintette tanyának. Az ilyen épületek lényegében a termőföldre áthelyezett házak, tanyaháznak nevezte őket.<sup>20</sup> A majorokat ugyancsak nem tekintette tanyának, mivel az ott élő és dolgozó cselédség létszáma miatt már nem magányos telep, valamint egyes cselédek akár egész életüket itt tölthették.<sup>21</sup> E gondolatmenetben is Györffy István hatását ismerhetjük fel. Nézete szerint az uradalmi tanyák különböznek az alföldi tanyáktól. Cselédség művelte a hozzá tartozó allodiális birtokokat és nem kapcsolódott egy település belterületén található lakóházhoz.<sup>22</sup> Erdei szerint kétfajta típusú tanya létezik. Az egyik az, amely lakosainak nincsen lakóhelyük egy település belső részén. Ezek „termelési telepek” és egyenrangú mértékben lakóhelyek is. Nem kapcsolódnak szorosan a városhoz, hanem önállóan egy „települési egységet alkotnak”.<sup>23</sup> Györffy hatása itt is kitűnik: Ő is azt állította, hogy a tanyák nem önálló településformák. A tanya-hoz tartozó földbirtokkal együtt valamelyik településhez szorosan kapcsolódtak. Az

<sup>16</sup> Erdei 1976. 14.

<sup>17</sup> Györffy 1937. 70.

<sup>18</sup> Erdei 1976. 15–19.

<sup>19</sup> Uo. 21.

<sup>20</sup> Uo. 19.

<sup>21</sup> Uo. 16.

<sup>22</sup> Györffy 1937. 71.

<sup>23</sup> Erdei 1976. 21.

önálló tanyaközösségek csak „*az utóbbi évtizedekben létesültek*”<sup>24</sup>. (Tehát az 1930–40-es években.)

Mendöl Tibornak meglehetősen eltérő véleménye volt erről a kapcsolatról. A geográfus a településföldrajz szemszögéből közelítette meg a kérdést. Észrevételem szerint a városokat kezdte el vizsgálni kutatásaiban, a települések nézőpontjából látta a tanyák kérdését. A települést nem egységes entitásként képzelte el. Nézete szerint három szegmensből áll. A legnagyobb részt a város és a külterülete együttesen teszi ki (itt találhatók a tanyák). Az ezen belül található kisebb, második rész a város beépített területe. A harmadik pedig a város központja.<sup>25</sup> E különböző szegmensek között nem lehet éles határvonalat húzni.<sup>26</sup> Ezt a modellt a földrajztudós a népességre vonatkozó statisztikai adatok felhasználásával alkotta meg. A legfontosabbnak a foglalkoztatási szerkezetet tartotta.<sup>27</sup> A véleménye az volt, hogy földrajzi szempontból minden állandóan lakott tanya egy önálló település.<sup>28</sup> Egyik Erdeinek írott levelében ki is jelentette, hogy érdekesnek tartja a tanya és a város között fennálló kapcsolatot, de ezt a kérdést másodrangúnak ítéli. A földrajztudós úgy gondolta, hogyha leválasztjuk a városról a tanyáit, nem választottunk szét egy egységes egészet.<sup>29</sup>

Erdei úgy gondolta, a településföldrajz táji szemléletű. Így csak akkor nyernek jelentőséget a népi hagyományok, gazdasági erők és társadalmi összefüggések, ha ezek hatása a tájban is megnyilatkozik. Így egy-egy település összetartozását a lakossági statisztikai adatok alapján állapítja meg. Ezért a földrajzi szemlélet csak szórványtelepülésként láthatja a tanyákat. Megállapítása szerint a földrajzi megközelítés kategóriái és az ezekből levont következtetések is helyesek, csak a megállapított tények megítélése helytelen. Mivel ha a legtöbb tanya állandóan lakott is, akkor sem munkahely és lakhely egyszerre. A tanya legfőbbképpen munkahely, mivel a tanya birtokosának és családjának az otthona a településen belül található. Ezért a tanya nem önálló településforma, egy település „*kiegészítő része, tartozéktelepülés*”.<sup>30</sup> Erdei tanyatípusokat is megállapított. Ezeket felhasználva pedig megalkotta a tanyás vidékeket is. A tanyák elterjedésének leírása véleményem szerint egyezik Györffy leírásával. Becsei József pedig térképen is megjelenítette Erdei tanyavidékeit.<sup>31</sup>

## Hajdúnánás határának kialakulása

Hajdúnánás határának létrejöttét történetileg két részre oszthatjuk: az 1606–1642 közötti időszakra, amikor lényegében létrejött a maival azonos határ, és az 1750–1858 közötti szakaszra, a birtokperек időszakára. A következőkben e két periódust igyekszem lényegre törően bemutatni.

<sup>24</sup> Györffy 1937. 70.

<sup>25</sup> Mendöl 1942. 347.

<sup>26</sup> Uő. 1939. 224.

<sup>27</sup> Uő. 1942. 347.

<sup>28</sup> Uo. 351.

<sup>29</sup> Timár 1988. 89.

<sup>30</sup> Erdei 1976. 25.

<sup>31</sup> Uo. 142–234. vö. Györffy 1937. 70–71., Becsei 1996. 186.

A város határának kialakulásánál három praedium Hajdúnánáshoz való csatlakozását kell megvizsgálnunk, ezek: Tedej, Vid és Varjas.<sup>32</sup> A nánási lakosság számára e három terület közül kettő ismert: Tedej és Vid. Az előbb említett egy jelenleg Hajdúnánáshoz tartozó település, utóbbi pedig egy Hajdúdorog és Hajdúböszörmény között található falu, amely közigazgatásilag az utóbbihoz tartozik. Azt viszont le kell szögeznünk, hogy a mai Hajdúvid és a praediumként emlegetett Vid nem azonosak egymással. Hajdúvid egy 1952-ben telepített szocialista falu.<sup>33</sup> Vid pedig egy középkori falu volt, pontos helyének meghatározása vita tárgya volt Nánás és Böszörmény között. Mindkét város a saját határához tartozónak vélte a települést. Györffy István azt állította, hogy Hajdúböszörmény határában kell keresnünk az elpusztult Videt.<sup>34</sup> Állítása 1950-ben igazolódott be. Egy régészeti feltárás során megtalálták a középkori falu templomának a maradványait.<sup>35</sup>

A harmadik legelőként, ma már kevésbé ismert terület Varjas. Hajdúnánástól délnyugati irányban található. Még nem bizonyított tény, de valószínűleg ezen a területen korábban egy falu volt,<sup>36</sup> amelyet a mongolok elpusztítottak a tatárjárás idején.<sup>37</sup> Ez a birtok teljes egészében Bocskai Istváné volt, míg Vid csak részben volt a fejedeleme 1606-ban.<sup>38</sup>

Tedej Hajdúnánáshoz csatlakozása a következőképpen történt. A terület egyik felét Báthory Gábor erdélyi fejedelem Ramocsaházy Istvánnak adományozta 1608-ban. Ezzel szerette volna meghálálni Ramocsaházynek a segítségét, melyet személyesen neki és testvérének Istvánnak nyújtott. 1615-ben II. Mátyás király megajándékozta a birtokost Tedej másik felével is. Így Tedej egész területe Ramocsaházyé lett. 1621-ben végrendeletében felosztotta az adományként kapott birtokot negyedik fia János és lánya Anna között. Szándéka, miszerint a gyermekei osztozzanak meg Tedejen, meghiúsult, mivel még életében eladta a területet. Döntésének legfőbb oka a birtok elnéptelenedése volt. Ennek eredményeképpen már nem származott haszna a területből, főleg úgy, hogy messze is helyezkedett el lakóhelyétől. Az eladáshoz engedélyt kért Báthory Gábortól, amelyet meg is kapott. Rákóczi Györgynek adta el Tedej egyik részét, a másikat pedig a hajdúnánási hajdúknak. Jóllehet Rákóczi György nem engedte, hogy a hajdúk megvegyék Tedej másik részét. Barcsa szerint azért tette ezt, mivel Rákóczi hamarabb megvette a birtok egyik felét, így szomszédként elővételi joga volt. Tehát joga volt az eladó megintésére, ha ezután mégis idegennek adta el a birtokot, akkor a szomszéd ezt megtámadhatta. A szerző szerint a megintés megtörtént, de Rákóczi György mégsem vette meg a birtokot, pedig Bethlen Gábor erdélyi fejedelem is engedélyt adott a vásárlásra. Ezen adásvétel elmaradásának oka egyelőre ismeretlen. 1629-ben tehát Hajdúnánás vásárolta meg Ramocsaházy Istvántól Tedej egyik részét<sup>39</sup> (belső Tedejt<sup>40</sup>). 1642-ben Rákóczi György Tedej másik részét, külső Tedejt elzalogosította Nánás számára. Így 1642-re Tedej a hajdúnánási határ része lett.

<sup>32</sup> Orosz 1973. 91.

<sup>33</sup> Draviczky 1990. 15.

<sup>34</sup> Györffy 1927. 7.

<sup>35</sup> H. Fekete 1959. 5–6.

<sup>36</sup> Orosz 1973. 90.

<sup>37</sup> Draviczky 1990. 16.

<sup>38</sup> Orosz 1973. 90.

<sup>39</sup> Barcsa 78–80.

<sup>40</sup> Orosz 1973. 90.



A város másik legelője Vid. Ezen a területen egy falu állt. Elpusztulásával<sup>41</sup> a terület pusztává vált, majd I. Rákóczi György jóvoltából került a városhoz. A fejedelem elzalogosította a falu korábbi határát három városnak: Hajdúnánás mellett Hajdúböszörménynek és Hajdúhadháznak.

A harmadik praedium, Varjas Nánáshoz csatolásáról a korábbi kutatások kevés információval szolgálnak. Barcsától annyit tudunk meg, hogy Serédy Gáspártól vette meg Hajdúnánás a területet.<sup>42</sup> A város határa tehát 1642-re kialakult, már ekkor lényegében azonos volt a maival. 1750–1858 között azonban még a birtokperек miatt változott a határ kiterjedése. A továbbiakban ezekről az évekről szeretnék írni.

Belső Tedejt egészen 1629–1751-ig probléma nélkül birtokolta Hajdúnánás. Ám 1750-ben a kincstár megpróbálta elvenni a határrészt Nánástól, mivel a birtok a Rákócziak területe volt. Ám nem történt semmilyen intézkedés, mert Hajdúnánás hivatalos örökvalló levelét elfogadták. Niczky Ferencné 1751-ben indított pert a város ellen. Birtokképtelenséggel vádolta meg Hajdúnánást. A királyi tábla Nánásnak adott igazat, ezért az örökös fellebbezett a hétszemélyes táblához. A szerv megállapította, hogy Ramocsa-házy szabályosan állította ki az örökvalló levelet, ennek ellenére Hajdúnánás számára elítélő ítélet született, 1777-ben elvesztette a város belső Tedejt. A döntés indoka a birtokképtelenség volt. Barcsa szerint a végzés igazságtalan volt.<sup>43</sup> Ám a birtokot később mégis vissza tudta venni Nánás az ítélet záradékának köszönhetően.

Külső Tedej egészen 1711-ig II. Rákóczi Ferenc tulajdonában volt. Mivel a fejedelem nem fogadta el 1711-ben az amnesztiát, ezért önkéntes száműzetésbe vonult. Ennek eredményeképpen elkobozták tőle birtokait, így Külső Tedej a Kincstárhoz került. Ekkor ez a terület és a Vidi föld is kincstári birtok volt. Egészen 1752-ig háborítatlanul birtokolta a város ezeket a területeket. Majd 1754-ben Videt elkobozták Hajdúnánástól, mivel elfogadták Martonossy Zsigmond véleményét, miszerint Vid a Rákócziak birtoka volt, így a kincstár tulajdonába tartozik. Egy hivatalnok üzletet ajánlott Nánásnak, amelyet a város nem fogadott el. Inkább továbbra is bérelte a Vidi földet. A kincstár elfogadta Hajdúnánás döntését, majd tárgyalások során elővételi jogot is kapott (1758–1761) arra az esetre, ha a kincstár eladná a Vidi földet. 1761-ben a szerv zálogosította a Vidi földet három város részére (Hajdúhadház, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás). A zálogösszeg kifizetése és a haszonbér törlesztése nehézséget okozott Nánásnak, ezért 1761-ben a legeltetési jogot bérbe adták. Hajdúnánás csak a szántóföldet tartotta meg. Barcsa azt állította, hogy Külső Tedejt is zálogba adta a kincstár a városnak. Azzal indokolta a kincstár döntését, hogy Tedej e külső része közel található a Vidi pusztához.<sup>44</sup> A város többször próbálta megvenni ezt a két területet, de nem járt sikerrel. Végül 1854-től minden lehetőséget kihasználta. E próbálkozások eredményesen zárultak, 1858-ban mind a két területet megvásárolta,<sup>45</sup> így a határ véglegessé vált és teljesen azonos lett a maival.

<sup>41</sup> A legújabb kutatások szerint tatárok pusztították el a települést (H. Fekete 1959. 43–44.)

<sup>42</sup> Barcsa 1900. 85.

<sup>43</sup> Uo. 197.

<sup>44</sup> Uo. 200.

<sup>45</sup> Uo. 289.

## Hajdúnánás határhasználat a 19. században és a 20. század elején

Ahhoz, hogy meg tudjuk vizsgálni a tanyák kialakulását Hajdúnánáson, meg kell néznünk a város határhasználatát a 19. században, amikor ez a folyamat lezajlott. Ebben az évszázadban a város határának használata gyökeresen megváltozott, ezért szükségszerűen össze kell foglalnom a 17–18. század agrártörténetét is.

Hajdúnánáson – amint a többi hajdúvárosban – a 17. század során az állattenyésztés volt túlsúlyban a növénytermesztéssel szemben. Ezt a határ képe is bizonyítja. A város sokkal több legelővel és réttel rendelkezett, mint szántófölddel.<sup>46</sup> Hajdúnánáson (és az egész Hajdúságban) a nagyállattartó gazdálkodás virágzott egészen a 16. századtól.<sup>47</sup> Ennek a jelenségnek több oka volt.

Az újabb kutatások szerint a „kis jégkorszak”<sup>48</sup> csapadékosabb, hűvösebb időjárást eredményezett, amely befolyásolta a mezőgazdasági termelést is. A gabonanövényeknek kevesebb idejük volt beérni, valamint a művelésre alkalmas területek határa is 200–300 méterrel alacsonyabbra tolódott. Az olyan területeket, amelyek így alkalmatlanok lettek a gabona termesztésére, csak legelőként tudták hasznosítani.<sup>49</sup> Ez az éghajlatváltozás, valamint a földek kimerülése és a kereslet csökkenése a gabona iránt azt eredményezte, hogy fokozatosan felhagytak a szántóműveléssel.<sup>50</sup> A hűvösebb, csapadékosabb klíma azt okozta, hogy a korábban a legeltetésre alkalmatlan területek alkalmassá váltak a szarvasmarha legeltető tartására.<sup>51</sup> A 16. században a kereskedelemben is változások történtek. Az útvonalak súlypontjai áthelyeződtek a Földközi-tengerről az Atlanti-óceán partvidékére. Ennek okán a középpontba került a kereskedelemben a szarvasmarha, a gabona és a bor. Tehát kijelenthetjük, az e területen élő hajdúk kihasználták a nagy keresletet a szarvasmarhák iránt. Valamint jó érzékkel alkalmazkodni tudtak az éghajlatváltozáshoz, és ennek a hatásait is előnyükre fordították.

A török hódítások következtében a településrendszer megritkult, több falu elpusztult. Ezért a korábban falvak által használt határ a csatározások és a művelés hiánya miatt „pusztává” alakult. Az elpusztult falvak körül megmaradt települések lakói szántóföldi művelés helyett legeltető állattartást folytattak ezeken a területeken. Az Oszmán Birodalom kihasználta a helyzetet és megvámolttatta az állatkivitel.<sup>52</sup> Újabb kutatásokból azt is tudjuk, hogy a korábban említett éghajlatváltozás is eredményezte falvak pusztulását.<sup>53</sup>

Hajdúnánáson az adatok szerint a 17–18. században újraosztásos földközösségek működtek. Orosz István azt is állította, hogy más források szerint már a megtelepedés követően kiosztották háztelkek után a Nagy Tílalmas pusztát.<sup>54</sup> Barcsa szerint ez már 1606-ban megtörtént.<sup>55</sup> A későbbiekben bevezették a háromnyomásos gazdálkodás egy

<sup>46</sup> Uo. 73.; Györffy 1926. 5.; Balogh 1969. 71.; Orosz 1973. 91.; Rác 1980. 111.

<sup>47</sup> Balogh 1969. 71.

<sup>48</sup> A témáról bővebben lásd Szilágyi 2013.

<sup>49</sup> Ágoston–Oborni 2000. 86–88.

<sup>50</sup> Uo. 92–93.

<sup>51</sup> Szilágyi 2013. 195–196.

<sup>52</sup> Rác 1980. 111.

<sup>53</sup> Rosta 2014. 284.

<sup>54</sup> Orosz 1973. 91.

<sup>55</sup> Barcsa 1900. 73.

módosított változatát, a forgó földek rendszerét.<sup>56</sup> Ez abban különbözött a háromnyomásos gazdálkodástól, hogy a földet nem három, hanem négy nyomásra osztották fel. Ezek közül egyet 15-20 éven keresztül nem szántottak ki, hanem hozzákapcsolták a legelőhöz. Majd a pihentetés után feltörték és egy másik nyomást pihentettek helyette. A három nyomás közül pedig kettőt vetettek, egyet pedig ugaron hagytak.<sup>57</sup> Tehát ezeket ugyanúgy művelték, mintha a háromnyomásos gazdálkodást használták volna. Ebből láthatjuk, hogy fejlődött a földművelés „technológiája”. Ez alatt a két évszázad alatt nőtt a szántóföldi művelés mértéke, de annyira nem, hogy meghaladja a legeltetés arányát. Az első katonai felmérés térképe szerint ekkor még megvoltak az ólaskertek, nem épültek még be a kertségek.<sup>58</sup> Ez is bizonyítja, hogy a nagyállattartás fontosabb volt, mint a földművelés a 17–18. században Hajdúnánáson. A határ nagy részét legeltetésre használták.

A török kiűzése után fontos feladattá vált a gazdálkodási rendszer átalakítása. Mivel a népesség gyarapodása miatt növekedtek a fogyasztói igények is, ezeket csak úgy lehetett kielégíteni, ha a pusztává vált határrészeket feltörték és művelni kezdték.<sup>59</sup> Ez a folyamat a Hajdúságban a 19. század második felében kezdődött el, gyökeresen átalakítva ezzel a határhasználatot. A szántóföld területe megnőtt, a rét és a nem művelt területek csökkenését eredményezve, ám a legelőt a hajdúsági városok próbálták megtartani.<sup>60</sup> A korszak végére az agrártermelés két fő ágazata kiegészítette egymást.<sup>61</sup>

1805-ben kezdődtek el a mocsarak lecsapolása és az ármentesítési munkálatok. A lakosság nem támogatta ezeket a munkafolyamatokat. Úgy gondolták, hogy a víz teszi termékennyé, legeltetésre alkalmassá a rétet.<sup>62</sup> Az ármentesítéssel való szembenállás valódi okát még nem sikerült kiderítenie az eddigi kutatásoknak. A katonai felmérések térképszelvényei szemléltetik a munkálatok hatékonyságát. Az első, 1783-ban készült térképszelvényen még látni lehet, hogy a Rét mocsaras-nádas terület.<sup>63</sup> A második katonai felmérés megfelelő térképszelvényén pedig jól láthatóak az egyenes csatornák, amelyek elvezették a víz nagy részét a területről.<sup>64</sup>

---

<sup>56</sup> Orosz 1973. 97.

<sup>57</sup> Uő. 1982. 30.

<sup>58</sup> EKF 2004.

<sup>59</sup> Rác 1980. 112–113.

<sup>60</sup> Balogh 1969. 72.

<sup>61</sup> Orosz 1973. 137.

<sup>62</sup> Uo. 138.

<sup>63</sup> Jankó 2007. CD-melléklet. 4/a. Az I. katonai felmérés jelei (Borbély–Nagy 1932. szerint), Uo. CD-melléklet. 15/a. A Magyar Királyság felmérési térképeinek (1:28 800) szelvénybeosztása, feltüntetve az egyes szelvények felmérésének az időpontját (1773–1785).

<sup>64</sup> MKF 2005., Jankó 2007. CD-melléklet. 36/b. A II. katonai felmérés felmérési szelvényeinek jelkulcsa, fordítással és színkulccsal. Uo. 48/a. A Magyar Királyság felmérési térképeinek (1:28 800) szelvénybeosztása a II. katonai felmérés idején, feltüntetve az egyes szelvények felmérésének az időpontját (1819–1869).



1858-ban történt a praediumok megvásárlása is. Ezeket nyilasokra osztották majd osztályokba sorolták a föld termőképessége szerint és minőségüknek megfelelően használatba vették.<sup>67</sup>

A tagosítás után az erdők és a legelők közös használatban maradtak. A birtokosok ezért megalapították a város közigazgatásától független közbirtokosságot.<sup>68</sup> Az ide tartozó területeket a lakosság közösen használta. Ilyenek voltak pl.: erdők, legelők, halászó vizek, szőlők.<sup>69</sup> Kialakulásának számos oka közül véleményem szerint a legfontosabbak, hogy ezek olyan területek, amelyeket hatékonyan csak közösségi összefogással lehet kihasználni,<sup>70</sup> valamint, hogy felosztásukkal gazdaságtalan egységek jöttek volna létre.<sup>71</sup> E gazdasági szervezet működésének kereteit a népi jog határozta meg.<sup>72</sup> A hajdúvárosokban a 18. század végétől fokozatosan a városi belső önkormányzatok fejlődésével párhuzamosan kezdtek önállósodni a városvezető tanácson belül a gazdasági irányító szervek. Ezek lettek a közbirtokosságok, amelyek a tanács vezetése alá tartoztak.<sup>73</sup> A 19. században ezek egyre nagyobb önállóságra tettek szert. A gazdasági testület három részből állt. A közgyűlésből, amelynek minden gazda a tagja volt (akinek a városban volt háza). A közgyűlés által megszavazott 10-20 tagot számláló választmányból, valamint a tisztviselőkből (elnök,<sup>74</sup> jegyző, pénztáros, pusztai biztos, különböző felügyelők). Lényegében az összes gazdasággal kapcsolatos kérdésben határozati joggal bírt a közbirtokosság.<sup>75</sup> Egyik legfontosabb feladata a legelőhasználat rendjének és szabályainak meghatározása.<sup>76</sup> Mindezt úgy, hogy figyelembe vette a legelő eltartóképességét. Ennek alapján meghatározta, hogy egy-egy gazda mennyi jószágot hajthatott ki a legelőre. Aki többet legeltetett, annak fizetnie kellett, aki pedig kevesebbet, annak kifizették a különbözetet. A túllegeltetés megakadályozása és a legelő kihasználásának felügyelete a vezetőség feladatköre volt. A különböző tartozékok (pl.: kutak, épületek) karbantartását közmunkában végezték.<sup>77</sup> A közgyűlést évente egyszer hívták össze, a választmány pedig szükség esetén havonta vagy kéthetente ülésezett. A közbirtokosság, mint testület rendelkezett ingatlanokkal, szántófölddel, réttel, legelővel, náddal. Állásfoglalását figyelembe vette a tanács a nyomásrendszer működtetésében, a föld- és legelőparcellázásokban, a közmunkák (pl.: út, híd építése) kivitelezésében és a legeltetési rend megszervezésében. A 19. században már differenciálódtak a közbirtokosságok. Területenként több jött létre, amelyek autonómok voltak. Csak fontos kérdések eldöntésénél kellett kikérniük a városi közbirtokosság véleményét.<sup>78</sup>

---

<sup>67</sup> Orosz 1973. 138.

<sup>68</sup> Balogh 1969. 72–73.

<sup>69</sup> Szilágyi 2000. 558.

<sup>70</sup> Petercsák 2008. 12.

<sup>71</sup> Uo. 19.

<sup>72</sup> Uo. 9.

<sup>73</sup> Varga 1976. 11.; Uó. 1974. 103.

<sup>74</sup> Ő a tanács tagja, aki a hajdúvárosokban általában maga a főhadnagy. Varga 1974. 104.

<sup>75</sup> Uo.

<sup>76</sup> Petercsák 2008. 20.

<sup>77</sup> Szilágyi 2000. 565–566.

<sup>78</sup> Varga 1974. 105–107.

Az alábbi táblázatban láthatjuk Hajdúnánás közbirtokosságainak földterületeit az 1891–92-es kataszteri birtokívek alapján. Elmondhatjuk, hogy leginkább legelőt, szántóföldet és „földadó alá nem eső területet” birtokolt a közbirtokosság Hajdúnánáson. Erdője elenyésző volt. A legnagyobb közbirtokosságok a Hajdúnánási közbirtokosság, a Református Egyház és a „Hajdú Nánás város” elnevezésű közbirtokosság voltak. Utóbbiról nem lehet tudni biztosan, hogy közösen birtokolt területeket jelez-e. Véleményem szerint igen, mivel a Tégláskerti közbirtokosság kataszteri birtokívéhez van hozzácsatolva, de másik számozást kapott. A földadó alá nem eső terület nagyrészt utat, árkot, töltést, temetőt jelöl.<sup>79</sup> Valamint olyan nagy földterület van benne feltüntetve, amely egyetlen embernek biztosan nem lehetett a tulajdonában. Erre enged következtetni az 1897-es gazdacímár is.<sup>80</sup>

	Szántóföld		Kert		Rét		Legelő		Erdő		Földadó alá nem eső terület		Összesen	
	Hold	Öl	Hold	Öl	Hold	Öl	Hold	Öl	Hold	Öl	Hold	Öl	Hold	Öl
Közbirtokosságok														
Hajdúnánási közbirtokosság	22	471	2	368	8	1436	9478	676			665	72	10176	1423
Református Egyház	1324	951		1527	108	1170	1	698			14	1427	1450	323
Római Katolikus Egyház		16		58								327		401
„Hajdú Nánás város”	1056	178	1	1490	338	515	69	1510	16	43	364	1074	1847	10
Téglás szőlőkerti közbirtokosság											5	522	5	522

1. táblázat. Hajdúnánás közbirtokosságainak adatai.<sup>81</sup>

Balogh Istvántól azt is megtudjuk, hogy a hajdúvárosokban még a tagosítás után sem jöttek létre 200 holdnál nagyobb birtokok, kivéve egy-kettőt.<sup>82</sup> A gazdacímárakból tudjuk ellenőrizni Balogh állítását. Az 1897-es kiadás szerint Hajdúnánáson ebben az évben 58 földbirtokosnak volt nagyobb birtoka, mint 100 hold. Ebből az 58-ból 28-nak volt nagyobb földje, mint 200 hold. Ez azt jelenti, hogy a 100 holdnál több földterülettel rendelkezők 48%-ának nagyobb volt a birtoka, mint 200 hold. Ám vannak egészen nagy földterülettel rendelkező birtokosok is (pl.: Gyulay István 552 hold, Ujváry Béla 591 hold, Oláh Jakab 858 hold stb.)<sup>83</sup>

<sup>79</sup> MNL HBML HF V.378.h 4. d. 1094. szám.

<sup>80</sup> Gazdacímár 1897. 354–357.

<sup>81</sup> MNL HBML HF V.378.h 4. d. 1089., 1091–1094.

<sup>82</sup> Balogh 1969. 73.

<sup>83</sup> Gazdacímár 1897. 354–357.

## Hajdúnánás tanyáinak kialakulása

A tanyák kialakulásának vannak feltételei, amelyeket Rác István és Bárh János is összegyűjtöttek.

1. A településnek nagy kiterjedésű határral kell rendelkeznie.
2. A városban elegendő agrárfoglalkoztatottnak kell élnie.
3. Előnyös jogviszonyokat kell birtokolnia a lakosságnak.
4. Megfelelő határhasználati, földhasználati renddel kell, hogy rendelkezzenek a földbirtokosok.<sup>84</sup>

A következőkben megvizsgálom, teljesülnek-e ezek a feltételek Hajdúnánás esetében.

Az 1. pont igaz Hajdúnánásra, mivel több mint 46 ezer katasztrális hold a területe.

A 2. feltétel is teljesült, mivel az 1900-as népszámlálás alapján a kereső lakosság 74%-a mezőgazdasági foglalkoztatottságú.<sup>85</sup>

A 3. kritérium is igaz volt Hajdúnánásra. Ám már a 19. század végén, a 20. század elején a kollektív nemesi cím nem volt jelentős tényező a tanyásodás folyamatában.

Az utolsó feltétel bizonyos változások miatt teljesült és ennek eredményeképpen lehetővé vált a tanyák kialakulása.

A továbbiakban röviden szeretném bemutatni a korábbi kutatások alapján Hajdúnánás tanyáinak kialakulását. Ezt a folyamatot a katonai felmérések térképeivel szemléltetni is fogom. Ennek a folyamatnak fontos befolyásoló tényezője a településrend.<sup>86</sup> Ezért meg kell vizsgálnunk Hajdúnánás településszerkezetét. Ezt a város központjából kifelé haladva fogom megtenni az elkövetkezőkben.

A város közepén a templom helyezkedett el, amelyet egy fal védett.<sup>87</sup> E védelmi vonalon kívül voltak a lakóházak, amelyekben a gyerekek, asszonyok és az öregek éltek. Ezek nem voltak körbekerítve, szükségtelen is lett volna, mivel a lakosok az állataikat a város egy másik részében a szérús és ólaskertekben tartották.<sup>88</sup> A település e két részét védelmi vonallal, sánccal vagy árokkal választották el egymástól. A város külső részén, a kertészekben tartotta a lakosság az állatait, valamint a férfiak itt is éltek velük egy helyiségben. Ezek a kertek minden esetben körül voltak kerítve trágyával.<sup>89</sup> Területük öt, vagy akár tízszerese is lehetett a város területének.<sup>90</sup>

A településnek az előbb bemutatott képe idővel változott. Ennek oka leginkább a népesség növekedése volt, ennek eredményeképpen a népsűrűség is megnőtt. Legfőbbképpen a népesség növekedése volt e településrendre hatással. Ez a folyamat azt eredményezte, hogy a sáncon vagy árkon belül a város lakói egyre zsúfoltabban laktak, tehát egyre nőtt a népsűrűség. Ennek a folyamatnak köszönhetően a kertészek területe is megnövekedett és egyre több mezőgazdasági munkafolyamat szorult ki a város árkain

---

<sup>84</sup> Rác 1980.; Bárh 1996. 105–109.

<sup>85</sup> MSK ÚS 1. k.

<sup>86</sup> Orosz 1982. 28.

<sup>87</sup> Balogh 1969. 16–17. oldalak közötti kép a templomot ábrázoló. Györffy 1926. 11–12.

<sup>88</sup> Györffy 1937. 80.

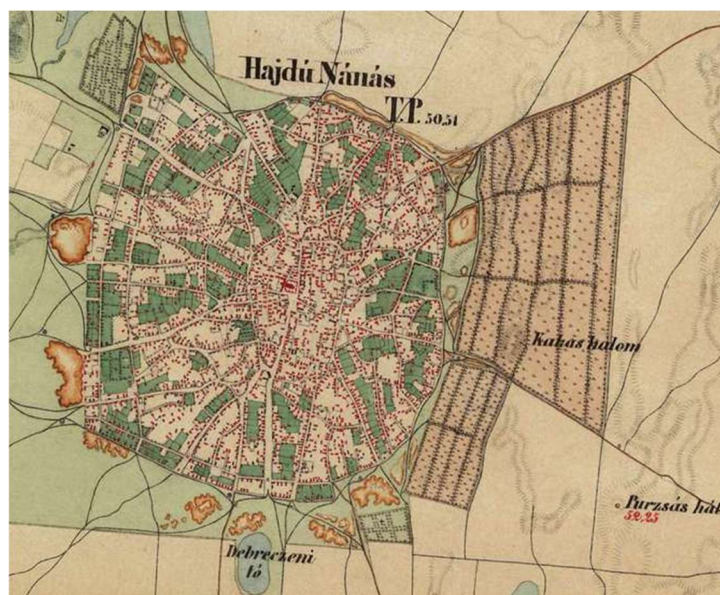
<sup>89</sup> Uo. 80.

<sup>90</sup> Györffy 1926. 15.

kívülre.<sup>91</sup> E folyamat eredménye a Hajdúnánást ábrázoló katonai felmérések térképein is jól látható.<sup>92</sup>



3. ábra. Hajdúnánás belterületének jelölése az első katonai felmérés térképén.<sup>93</sup>



4. ábra. Hajdúnánás belterületének jelölése a második felmérés térképén.<sup>94</sup>

<sup>91</sup> Uo. 14–15.

<sup>92</sup> EKF 2004.; MKF 2005.

<sup>93</sup> EKF 2004.

<sup>94</sup> MKF 2005.



A népesség növekedése miatt a város kénytelen volt a belső legelőből is kerteket osztani. A legutolsó 1844-ben történt,<sup>95</sup> ennek térképe ma is megtalálható a levéltárban.<sup>96</sup>

A 17–18. században úraosztásos földközösség működött Hajdúnánáson.<sup>97</sup> Ez befolyásolta a tanyásodást, Bárth János találóan úgy is fogalmazott, hogy „*a nyomáskényszer kizárja a tanyát, a tanya pedig kizárja a nyomáskényszer*”.<sup>98</sup> Orosz István kutatásaiból kiderül, hogy e lényegében helyes kijelentést kissé árnyaltabban kell értelmezni Hajdúnánás kapcsán. Ő azt állította, hogy nem lehet egyértelműen kijelenteni azt, hogy akadályozó tényező volt ez a határhasználati forma.<sup>99</sup> Voltak bizonyos helyzetek, amikor nem érvényesült ez az akadályozó tényező és az úraosztásos földközösség ellenére létesülhetett tanya. Abban az esetben, ha:

1. Nagybirtokos épített tanyát, mert meg tudta váltani évről évre ugyanazt a földterületet.

2. A 19. század első felétől a praediumokon (Vid, Tedej) épült a tanya, mert ekkortól már nem osztották fel többet ezeket a területeket.

3. A szállásföldön létesült a tanya. Mert ezek a földek nem tagozódtak be az úraosztásos földközösségbe.<sup>100</sup>

Tehát véleményem szerint kijelenthetjük, hogy Hajdúnánás határában a 19. század eleje óta elszórtan voltak tanyák. A Réten és a Nagy Tilalmason, valamint a tedeji legelőn.<sup>101</sup>



5. ábra. Városi tanya Hajdúnánás határában a Tedeji praediumon a második katonai felmérésen.<sup>102</sup>

<sup>95</sup> Orosz 1973. 146–147.; Uő. 1982. 33.

<sup>96</sup> MNL HBML HF XV.1.a HvT 38.

<sup>97</sup> Orosz 1973. 91.

<sup>98</sup> Bárth 1996. 108.

<sup>99</sup> Orosz 1982. 30.

<sup>100</sup> Uo. 31–33.

<sup>101</sup> MKF 2005.

<sup>102</sup> Uo.



6. ábra. Csobány János tanyája a Nagy Tilalmas északi részén a második katonai felmérésen.<sup>103</sup>



7. ábra. Jzso Kovács tanya jelölése a második katonai felmérés térképén.<sup>104</sup>



8. ábra. A Rét déli részén jelölt valószínűsített tanyák a második katonai felmérés térképén.<sup>105</sup>

<sup>103</sup> Uo.

<sup>104</sup> Uo.

<sup>105</sup> Uo.

A korábbi kutatások szerint a tanyák kialakulásának folyamatát a tagosítás indította el.<sup>106</sup> A következőkben azt szeretném megvizsgálni, Hajdúnánás esetében igaznak bizonyul-e ez az állítás.

1840-ben a törvény kimondta a Hajdúkerület tagosítását. Ez a folyamat hosszú időt vett igénybe Hajdúnánáson, 1886-ban fejezték be végleg.<sup>107</sup> A kutatások egyelőre még nem tudták meghatározni, pontosan miért vett ilyen sok időt igénybe ez a munkafolyamat. Ennek hatását a tanyák kialakulásánál a katonai felmérések térképeivel jól lehet érzékeltetni. Igaz a térkép Hajdúnánást ábrázoló szelvénye korábban készült, 1884-ben,<sup>108</sup> minthogy a tagosítás befejeződött Hajdúnánáson, de már csak két évig zajlottak a munkálatok. Ezért úgy vélem, már a tagosítás eredményét láthatjuk e térképszelvényen, amely a munkálatok alatt készült. Ezen már több tanyát láthatunk, mint a második katonai felmérés térképén. A legtanyásodottabb területe a határnak a Rét. Érthető módon, mivel már a második katonai felmérésen is láthattunk itt tanyákat. Megtalálásuk és beazonosításuk igen egyszerű, mivel feltüntették a birtokos neve után a tanya szó rövidítését („tn”).



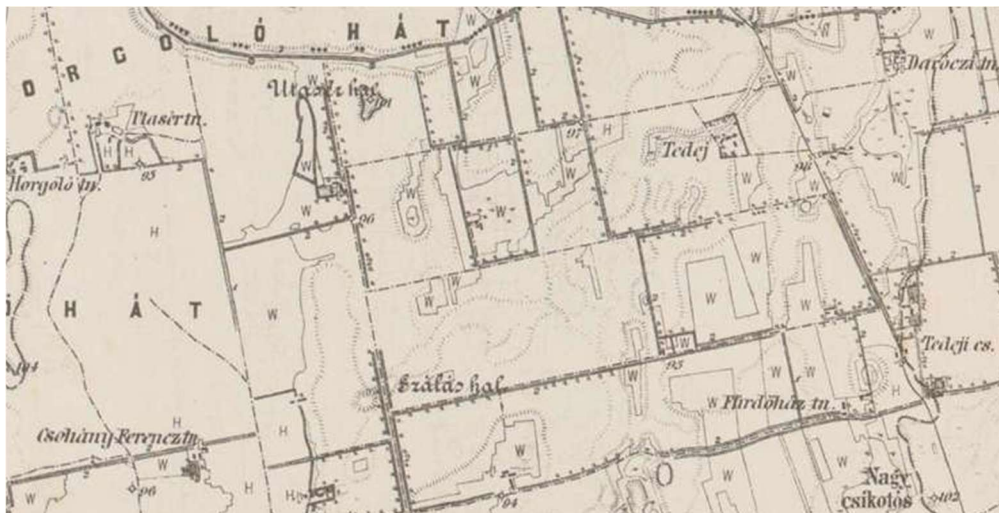
9. ábra. A vidi földön jelölt tanyák a harmadik katonai felmérésen.<sup>109</sup>

<sup>106</sup> Györffy 1987. [1943.] 43.; Orosz 1982. 27.

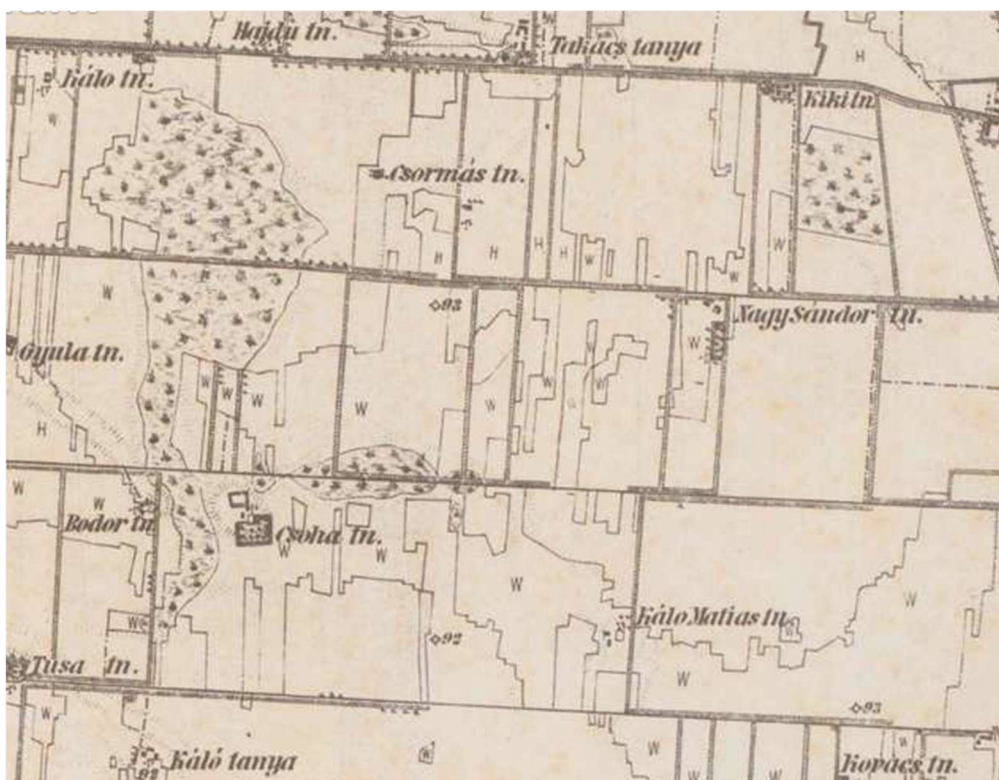
<sup>107</sup> A tagosítás lezajlásáról l. Orosz 1973. 143–144.

<sup>108</sup> Jankó 2007. CD-melléklet. 68/a. Magyarország felmérési térképeinek (1:25 000) szelvénybeosztása a III. katonai felmérés idején, feltüntetve az egyes szelvények felmérésének az időpontját (1872–1884).

<sup>109</sup> HKF 2007.



10. ábra. Tanyák a Tedeji pusztán a harmadik katonai felmérés térképén.<sup>110</sup>



11. ábra. A város legtanyásodottabb területe a Rét a harmadik katonai felmérés térképén.<sup>111</sup>

<sup>110</sup> Uo.

<sup>111</sup> Uo.

E térképrészletek és a korábbi kutatások<sup>112</sup> segítségével megállapíthatjuk, hogy a tanyák Hajdúnánás határában a 19. század utolsó negyedében kezdtek el igazán nagy számban kialakulni. Ekkor vált egyre sűrűbbé a tanyarendszer. A Réten láthatjuk ennek igazán nyomát, ha összehasonlítjuk a második és a harmadik katonai felmérés térképeit.

A dolgozat utolsó részében arra a kérdésre szeretném megtalálni a választ, hogy miért ilyen megkésettiséggel alakultak ki a tanyák Hajdúnánás határában. A válaszok megadására ugyancsak a korábbi kutatásokat fogom felhasználni.

Az Erdei által megállapított tanyás vidékek többségén ekkorra már kifejlett tanyarendszer virágzott. Fontos azt látnunk, hogy nem egyedi jelenséggel állunk szemben. Hajdúnánás és az egész Hajdúság az elmaradott tanyás vidékhez sorolható. Erdei egy lehetséges magyarázatot adott a kései tanyafejlődésre.

Véleménye szerint a kertes szerkezet akadályozta a tanyák kialakulását, mivel meglétük nem tette szükségessé létesítésüket. Valamint az 1783-as törvények így nem teremtettek szállásföldeket. Ezzel nem szűnt meg a nyomásrendszer és nem vált lehetővé a tanyák építése.<sup>113</sup> Orosz is hasonló álláspontra jutott. Györffy kutatásaiból megállapította, hogy a szérűs- és ólaskertek és a tanyák között „*funkcionális egybeesés van*”.<sup>114</sup> Mindkettő azonos célt szolgál: telephelye a mezőgazdasági munkának. Orosz és Györffy a „*funkcionális egybeesésről*” hasonló eredményre jutottak, mivel a néprajzkutató egyik művében a tanyarendszer őséneke tekintette a kertsegeket.<sup>115</sup> Későbbi írásában pedig világosabban fogalmazott, azt állította, hogy a kerteket tekinthetjük a településekben rekedt tanyának.<sup>116</sup> Tehát kijelenthetjük, hogy a kertes településszerkezete a városnak akadályozta a tanyák kialakulását.

Draviczkytól megtudhatjuk, hogy a törvénykezés is késleltette a tanyák kialakulását. Mivel bizonyos törvények megtiltották a tanyára való költözést. Tették ezt azért, mivel egy tanya búvóhely lehet a bűnözők számára.<sup>117</sup>

A szállásföldek közeli elhelyezkedése is hátráltató tényezője a tanyák kialakulásának, mivel ebben az esetben a városból is meg lehet művelni az adott földet, nem szükséges tanya építése.<sup>118</sup> Ezt az állítást a második katonai felmérés térképével is lehet igazolni. Láthattuk korábban a Csohány János és a Jzso Kovács tanyának az elhelyezkedését a Nagy Tilalmas Pusztán. Egyik tanya sem helyezkedett el közel a városhoz. A Jzso Kovács tanya kb. 6 km-re feküdt a város központjától, míg Csohány tanyája 9,5 km-re volt megtalálható.<sup>119</sup> Ezzel a méréssel Erdei állítása is igazolható, miszerint 5 km-es sugarú körben éri meg a gazdáknak művelni a földjüket a városból.<sup>120</sup>

A tanyák kialakulását még a határhasználati rend is hátráltatta. Mint Erdei is írta: a hajdúvárosokban az 1783/84-es évvel nem szűnt meg a nyomásos gazdálkodás. Hajdúnánás határában újraosztásos rendszer működött. Emiatt nem érte meg a földbirtoko-

<sup>112</sup> Orosz 1973. 148.; Balogh 1969. 75.; Erdei 1976. 91.; Draviczky 1993. 69.

<sup>113</sup> Erdei 1976. 91.

<sup>114</sup> Orosz 1982. 28–29.

<sup>115</sup> Györffy 1926. 15.

<sup>116</sup> Uő. 1937. 81.

<sup>117</sup> Draviczky 1993. 69.

<sup>118</sup> Erdei 1976. 91.; Orosz 1982. 31.

<sup>119</sup> MKF 2005.

<sup>120</sup> Erdei 1940. 100.

soknak tanyát építeniük. Kivéve az előbbieken már ismertetett eseteket, tudtak tanyát létesíteni egyesek. Tehát kijelenthetjük, hogy a határhasználati rend is korlátozta, megnehezítette a tanyásodást. Mivel a korábbi kutatások is megerősítik, hogy a tagosítás után indult meg igazán a tanyák kialakulása a Hajdúságban,<sup>121</sup> ezért valószínűleg többszöri elmaradása és lassú lefolyása<sup>122</sup> is hátráltatta a tanyásodást Hajdúnánáson. A belvizes területek és ezek ármentesítése elleni ellenszenv is megnehezítette a tanyák kialakulását. Értethető módon, amíg ezen a területen nem végeztek el az ármentesítés munkálatait és nem szabályozták a Tiszát, nem létesülhettek tanyák.

Tehát kijelenthetjük, hogy a korábbi kutatások ugyan nyújtanak válaszokat arra, miért maradt el a tanyák kialakulása Hajdúnánáson, ám ezek a válaszok nem elegendők ahhoz, hogy biztosan meg lehessen állapítani, milyen okok vezettek ahhoz, hogy ilyen megkésettiséggel született a tanyavilág.

### **Kitekintés**

A dolgozatban ismertettem a témáról írott legfontosabb szakmunkákat, majd bemutattam a legnagyobb hatást kiváltó kutatók tanyafelfogását. A további témák (a határ kialakulása, határhasználat, tanyák kialakulása) ismertetését a korábbi kutatások segítségével tettem meg. Néhol egészítettem ki statisztikai adatokkal és újabb levéltári forrásokkal és térképrészletekkel. Vannak kérdések, amelyeket még nem sikerült megválaszolnia az ezzel a témával foglalkozó kutatóknak. Véleményem szerint további levéltári kutatómunka segítségével lehetne orvosolni az előbb említett problémát. Interjúk készítésével elgondolásom szerint már nem tudnánk hasznos információkhoz jutni, amelyek segítenék a kutatást. Állítom ezt azért, mivel az időszak, amikor is kialakultak a tanyák Hajdúnánás határában, már „halott múlt”. Az idősek sem tudnak már visszaemlékezni erre a korszakra. A megválaszolatlan kérdések meglátásom szerint a következők: 1. Fontos lenne kideríteni, pontosan milyen tényezők késleltették a tanyák kialakulását Hajdúnánáson. E kérdés megválaszolásához nézetem szerint meg kellene vizsgálni más hajdúsági városok tanyáinak létrejöttét is, mivel nem egyedi esettel állunk szemben. Az egész térségre jellemző a tanyák kései kialakulása és besűrűsödése. Így valószínűleg olyan okot/okokat is kell keresnünk, amelyek a Hajdúnánás körüli településekre is hatással voltak. 2. Érdemes lenne kideríteni azt is, mi lehetett az oka a tagosítás hosszú elhúzódásának, és miért ellenezte az ármentesítést és a folyószabályozást a város lakossága. Meglátásom szerint e kérdésekre a válaszok megtalálása és a tanyásodás folyamatának teljes feltárása még igen sok kutatómunkát igényel.

---

<sup>121</sup> Orosz 1973. 148.; Balogh 1969. 75.

<sup>122</sup> Barcsa 1900. 289–292.; Orosz 1973. 143–149.

**Imre Kutasi**

**Border Use, Division, Farm-steading – Perception of the Topic in the Historical Literature and Presentation of the Processes through the Example of Hajdúnánás**

The aim of my paper is to examine the origin and the using of lands during the 19<sup>th</sup> and 20<sup>th</sup> centuries. Moreover, focusing on the evolution of farm-steads. In this study, I apply and refer to many previous works of this research area. Furthermore, I supply the study with using maps, statistical data, and historical sources. Extensive animal breeding was determining until the middle of the 19<sup>th</sup> century, then agriculture became more significant in the second half of that century. To sum up, we could monitor the evolution of the farm-steads from the late 19<sup>th</sup> century, because it became more important in that given period. However, there is no accepted explanation to expound this phenomenon, and for that very reason, we should concentrate on analysing that topic.

## Források

### *Levéltári források*

MNL HBML HF	Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, Hajdúböszörményi Fióklevéltár
V.378.h	Hajdúnánás város adópénztárának iratai. Kataszteri birtokívek.
XV.1.a	Hajdú-Bihar megye levéltárának térképgyűjteménye. Kéziratot térképek.
HvT 38.	Hajdúvárosi térképek. Szabad Hajdú Nánás város területi térképe 1846.

### *Nyomtatott források*

MSK Ús. 1. k.	A Magyar Szent Korona Országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség általános leírása községenként. Bp., 1902. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 1.)
Gazdacímtár 1897.	Magyarország földbirtokosai és földbérlői. Gazdacímtár. A 100 kat. holdas és ennél nagyobb birtokok és földbérletek az 1897. évi adatok alapján. Bp., 1897.

### *Digitális források*

EKF 2004.	Az Első Katonai Felmérés. A Magyar Királyság teljes területe 965 nagyfelbontású színes térképszelvényen 1782–1785. 8 GB térkép, német nyelvű országleírás, tanulmányok, településnevek. DVD ROM. Bp., 2004.
MKF 2005.	A Második Katonai Felmérés. A Magyar Királyság és a Temesi Bánság. (Georeferált változat.) DVD ROM. Bp., 2005.
HKF 2007.	A Harmadik Katonai Felmérés. A Magyar Szent Korona Országai. DVD ROM. Bp., 2007.

## Szakirodalom

Ágoston–Oborni 2000.	Ágoston Gábor, Oborni Teréz: A tizenhetedik század története. [Bp.,] 2000. (Magyar Századok)
----------------------	--



- Balogh 1969. Balogh István: Hajdúság. Bp., 1969.
- Barcsa 1900. Barcsa János: Hajdú-Nánás város és a hajdúk történelme. Hajdúnánás, 1900.
- Bárth 1996. Bárth János: Szállások, falvak, városok. A magyarság települési hagyománya. Kalocsa, 1996.
- Becsei 1993. Becsei József: A tanya-fogalom tartalmáról. In: Földrajzi Értesítő, 42. (1993) 1–4. sz. 35–40.
- Becsei 1996. Becsei József: Az alföldi tanyarendszer történeti földrajza. In: A Kárpát-medence történeti földrajza. Szerk.: Frisnyák Sándor. Nyíregyháza, 1996. 171–197.
- Bognár 2008. Bognár Bulcsu: A Tanyapolitika és a hajnal-i társadalomelmélet kettőssége Erdei Ferenc: Magyar tanyák című művében. In: Agrártörténeti Szemle, 49. (2008) 1–4. sz. 277–294.
- Draviczky 1990. Draviczky Imre: Hajdúnánás földrajzi nevei. 1. rész. Határ. 2. rész. Város. Hajdúnánás, 1990.
- Draviczky 1993. Draviczky Imre: Hajdúnánás tanyái. In: Múzeumi Kurír, 65. (1993) 69–81.
- Erdi 1932. Erdi Ferenc: A makói tanyarendszer. In: Népünk és Nyelvünk, 4. (1932) 81–91., 140–148., 193–198.
- Erdi 1940. Erdi Ferenc: Magyar falu. Bp., 1940.
- Erdi 1942. Erdi Ferenc: Magyar tanyák. Bp., 1942.
- Erdi 1976. Erdi Ferenc: Magyar tanyák. (Hasonmás kiadás.) Bp., 1976. (Erdi Ferenc Összegyűjtött Művei.)
- Gesztelyi 1928. Gesztelyi Nagy László: Magyar tanya. (Második kiadás.) Kalocsa, 1928.
- Gesztelyi 1929. Gesztelyi Nagy László: A magyar Alföld és a tanyavilág. In: Magyar Gazdák Szemléje, 9. (1929) 215–222.
- Györffy 1926. Györffy István: Az alföldi kertés városok. Bp., 1926.
- Györffy 1927. Györffy István: Hajdúböszörmény települése. Szeged, 1927.
- Györffy 1937. Györffy István: A magyar tanya. In: Földrajzi Közlemények, 65. (1937) 1–3. sz. 70–93.
- Györffy 1987. [1943.] Györffy István: Magyar falu – magyar ház (Reprint kiadás.) Bp., 1987. [1943].
- H. Fekete 1959. H. Fekete Péter: Vid középkori falu története, régészeti leletei. Hajdúböszörmény, 1959. (A Hajdúböszörményi Hajdúsági Múzeum Kiadványai V.)
- Jankó 2007. Jankó Annamária: Magyarország katonai felmérései 1763–1950. [Bp.,] 2007.

- Mendöl 1939. Mendöl Tibor: Néhány szó az alföldi város kérdéséhez. In: Földrajzi Közlemények, 67. (1939) 3. sz. 217–232.
- Mendöl 1942. Mendöl Tibor: A városföldrajz népességtudományi vonatkozásai. In: Statisztikai Szemle, 20. (1942) 5–6. sz. 346–351.
- Orosz 1973. Orosz István: A gazdálkodás rendszere és a társadalom szerkezete. In: Hajdúnánás története. Szerk.: Rác István. Hajdúnánás, 1973. 89–208.
- Orosz 1982. Orosz István: A tanyák kialakulása a Hajdúságban. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve IX. Szerk.: Gazdag István. Debrecen, (1982). 27–41.
- Petercsák 2008. Petercsák Tivadar: A közbirtokosság. Erdő- és legelőközösségek Észak-Magyarországon. Debrecen, 2008.
- Rác 1973. Rác István: A város történetének kutatásáról. In: Hajdúnánás története. Szerk.: Rác István. Hajdúnánás, 1973. 11–18.
- Rác 1980. Rác István: A tanyarendszer kialakulása. In: A magyar tanya-rendszer múltja. Tanulmányok. Szerk.: Pölöskei Ferenc, Szabad György. Bp., 1980. 97–148.
- Rosta 2014. Rosta Szabolcs: A Kiskunsági Homokhátság 13–16. századi településtörténete. Doktori (PhD) értekezés. ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskola, Régészettudományi Intézet doktori program. Bp., 2014.
- Szilágyi 2000. Szilágyi Miklós: Gazdasági társulások, egyesületek, érdekvédelmi szervezetek. In: Magyar Néprajz VIII. Társadalom. Főszerk.: Paládi-Kovács Attila. Bp., 2000. 558–584.
- Szilágyi 2013. Szilágyi Zsolt: A történeti földrajz mint kapcsolattudomány alkalmazása a magyar várostörténet-írásban. In: Nagyerdei Almanach – Bölcséleti Évkönyv, 4. (2013) 1. sz. 183–204.
- Tánczos 1992. Tánczos Sándorné: Tanyabibliográfia. Bp., 1992.
- Timár 1988. Timár Lajos: A szociológia és geográfia pörlekedésének egy lezáratlan fejezete. In: Tér és Társadalom, 2. (1988) 2. sz. 86–93.
- Varga 1974. Varga Gyula: Gazdasági testületek és társulások Hajdú-Bihar megyei mezővárosokban. In: Paraszti társadalom és műveltség a 18–20. században II. Mezővárosok. Szerk.: Hofer Tamás, Kisbán Eszter, Kaposvári Gyula. Bp.-Szolnok, 1974. 103–114.
- Varga 1976. Varga Gyula: Lokális gazdasági társulások Hajdú-Bihar megye mezővárosaiban. In: Ethnographia, 87. (1976) 1–2. sz. 161–173.

Lovas Enikő Amália

### Debrecen „Arany Embere” – Steinfeld Mihály és családja

Debrecen 19. századi társadalom- és gazdaságtörténetének meghatározó eseménye a zsidóság megtelepülése a városban. Az 1840-es évekig ugyan jelentek meg más identitású személyek, családok, de jelenlétük nem hatott zavarólag, még kevésbé bontotta meg a nagyrészt egységes protestáns cívis társadalmat és annak gazdasági hatalmát. A város – egyébként szabad királyi városok között nem egyedülálló – hozzáállását jól tükrözi, hogy bár a 18. század második felétől egyre fontosabb szerepet kaptak a vásárokon a zsidó kereskedők, és bérlőkként – a városkapukon kívüli külsőségekben – folyamatos jelenlétük igazolható, hivatalos letelepülésüket konzekvensen nem engedélyezték.<sup>1</sup> Az 1840. XXIX. törvény életbelépése után kellő megrostálás után beköltözhetnek ugyan, és személyhez kötött lakhatási szabadságot nyerhettek, de több jog nem járt nekik. Az első tíz évben ezért csak néhány család telepedett le az idegenektől elzárkózó város területén. Foglalkozásuk az adókönyvek szerint többnyire „üzérkedés”. Közöttük találjuk meg **Steinfeld Mihály** (~1792–1865. július 17.)<sup>2</sup> gyapjú- és gabonakereskedőt.<sup>3</sup>

A betelepülés nehézségeit jól szemlélteti Steinfeld Mihály esete. A régebbi törvények és rendeletek értelmében zsidók zálogjogon se szerezhettek a város területén ingatlant. Ezért a legtöbb, mégis itt lakni szándékozó család – a Steinfeldek is – külterületen, első sorban a Hatvan utcai kaputól nyugatra telepedett le. 1840 után azonban az 1840. XXIX. tv. 1. §-a megengedte a zsidóknak, hogy az országban mindenütt letelepedhessenek, a bányavárosok kivételével. Ennek értelmében a szabad királyi városok is be kellett engedjék az izraelitákat, de ennek érvényt szerezni Debrecenben 1867-ig nem volt könnyű. Steinfeld Mihály 1841. november 8-án kapta meg a letelepedési engedélyt, 1842 folyamán költözött a városba. De, ahogy Zoltai forrása írja: „még 1843-ban is a város árkán kívül, a Vay család Ponyvás, másként Szarvas nevű csaptszékében lakik.”<sup>4</sup> Azonban mikor 1845-ben Roffi Borbély Miklós Német (most Széchenyi) utcai 22. számú házas telkét ondódi három és fél nyilas földjével együtt 12 000 ezüst forintért zálogba kívánta venni 25 évig, a városi tanács az egyezségi okmány kérelmezett betáblázását nemcsak hogy meg nem engedte, hanem a szerződő feleket, „mint a törvény kijátszására irányított oklevél készítőit”, perbe fogta. Steinfeld Mihály később újra megkísérelt ingatlan birtokot vásárolni. Az engedélyt ehhez egyenesen báró Geringer országos császári főbiztostól kérte. A véleményadásra felhívott városi tanács azonban – az 1840. XXIX. tv. 1. §-a és az akkor hatályos osztrák birodalmi (olmützi oktrojált) alkotmány<sup>5</sup> elvetésével – kimutatta, hogy a zsidókat Debrecenben még nem illeti meg a birtokszerzés joga. A városi tanács ugyanígy állt a bérlemények árverésekor a betelepült zsidók licitálásaihoz. A felmerülő, többnyire elhúzódó vitás kérdésekben azonban a zsidóság a városi hatóságokkal szemben magáénak tudhatta a kormányzat

<sup>1</sup> Papp 2015.

<sup>2</sup> MNL HBML IV.1425.c 1. k.

<sup>3</sup> Zoltai 1934. 21.

<sup>4</sup> Uo. 22.

<sup>5</sup> 1849. március 4-től 1851. december 31-ig hatályos volt, kimondta a nemzetiségek egyenjogúságát és az állampolgári jogegyenlőséget.

támogatását. Végző soron erre alapozták megélhetésüket a városban, minden helyi, elfoglalt ellenállás dacára.

Az első betelepülő izraeliták, köztük Steinfeld is, hamarosan feltűnnek az 1850/51. évi adókönyvben mint házbirtokosok. Kihasználva az 1852. november 29-től császári nyílt parancsra ideiglenesen<sup>6</sup> Magyarországon is életbe léptetett osztrák polgári törvénykönyv rendelkezéseit, amelyek vallásbeli különbségektől független, szabad ingatlanszerzést tettek lehetővé, földbirtokokat és háztelkeket vettek. Ekkor jelenik meg hivatalosan is Steinfeld Mihály neve a Piac utcai 57. (1901/59.) számú ház tulajdonosaként, Draveczy László helyett,<sup>7</sup> illetve 17 hold szántóföld és 458 négyszögöl szőlőskert kerül a nevére. Később ez az ún. ház után járó föld<sup>8</sup> alapozta meg fiai, Antal és Ignác földbirtokait.

1860-ban az országbírói értekezlet visszaadta a zsidóknak a városi ingatlanvásárlási jogot. Bár ezt a város még sokáig vitatta, 1863. november 13-án a helytartótanács rendelettel utasította a helyi hatóságot a jogrend betartására, így megnyílt az út a vagyoni befektetések és azok tőkefelhasználása előtt. Az 1865. évi adókönyv már elismeri, hogy övé a Piac utca 59. sz. ház.

Szöllősy János főkapitány, helyettes polgármester 1850. október 2-án Steinfeld Mihályt és a nála 20 évvel fiatalabb Klein Ignácot bízta meg a zsidó eklézsia ügyeinek vite-lével. Ez a lépés a helyi zsidóság önálló szerveződésének kezdetét jelentette. Erre annál inkább is szükség volt, mivel a beköltözők – nemcsak a zsidók – kezdetben nem sok elfogadásra találtak a városban. Mint az eklézsia hitközségi gondnoka, a külön zsidó iskola szervezésére az első lépést már 1853-ban megtették Klein Ignáccal. A hitközség megbe-csült tagjaként 1865-ben bekövetkezett halálakor Löw Lipót szegedi rabbi végezte gyász-szertartását.<sup>9</sup> Az 1868-as zsidó kongresszuson a város hitközségét már idősebb fia, Stein-feld Antal képviselte a hitközség elnökeként.

**Steinfeld Antal** (1820 k. – 1896. június 20.) Debrecenben mint földbirtokos,<sup>10</sup> tör-vényhatósági bizottsági tag, a közigazgatási bizottság s a királyi törvényszék kereskedelmi ülnöke tevékenykedett. Édesapja halála után átvette annak hitközségi eklézsiái feladatkö-rét, de 1869-ben lemondott tisztségéről, a szervezet belső ellentétei miatt.<sup>11</sup> Ugyanakkor a XXI-ik zsidó egyházkerület tiszteletbeli elnöke maradt haláláig, és ennek jegyében, „*a magyarországi izraelita ügy körül szerzett érdemeiért*” 1877-ben elnyerte a Ferenc József-rend lovagkeresztjét.<sup>12</sup> Debrecenbe költözése előtt, az 1850-es években rövid ideig a bécsi osztrák hitelbank, majd a budapesti Hitelbank igazgatója volt. Debrecenben majdnem

<sup>6</sup> 1860-ban az októberi diploma révén a jogalkotás újra a magyar országgyűlés hatáskörébe került, ezzel alkotmányos alapjait veszítette az Osztrák Polgári Törvénykönyv alkalmazása Magyarországon, de továbbra is iránymutató maradt. Ld. Gedeon 2011.

<sup>7</sup> Zoltai 1934. 18–32.

<sup>8</sup> 1862-ben Steinfeld Mihály debreceni lakos (hsz.: 1901) tulajdonai a 2624, 2625, 6327, 6329, 19588/a, b, c. helyrajzi számú földterületek. MNL HBML VI.181.t. 32. k. és Budapesti Közlöny, 1871. december 6. 6146.

<sup>9</sup> Gonda 1971. 53.

<sup>10</sup> Eredetileg csak kisebb birtoka volt: az 1343, 1344, 9650, 13567, 13568, 13569, 13570. helyrajzi számú birtoktestek. Ez összesen 11 hold 1199 négyszögöl szántó, 124 négyszögöl kert, 6 hold 459 négyszögöl rét és 449 négyszögöl adómentes terület volt, amelyből származó jövedelme 114 Ft 39 kr volt. MNL HBML VI.181.t. 4. k. Később még vásárolt hozzá földeket, 1885-re övé a 15415, 15427–15431, 17412–17424, 17428, 1149, 6636–6637, 10409–10441, 13827. sz. is. MNL HBML VI.181.t. 32. k.

<sup>11</sup> 1870-ben a hitközség ketté is szakadt, a vagyonosabb, tanultabb családokat tömörítő neológ vagy kongresszusi, és a hagyományokhoz ragaszkodóbb status quo ante részre. Ld. Gonda 1971.

<sup>12</sup> MNL OL W12. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1877. 47. 28.

minden pénzügyi intézetet beválasztotta az igazgatóságába. Nagyon jószívű, segítőkész embernek ismerték, aki a szegényeket nagyvonalúan támogatta. Vagyona elsősorban értékpapírokban forgott, amelyből halála előtt nagy összegeket hagyott jótékony célokra egyesületeknek, társulatoknak. Agglegény lévén egyéb hagyatéka testvére gyermekeire szállt.<sup>13</sup> Ahogy a Budapesti Hírlap közli:

„Steinfeld Antal nagybirtokos, ki a minap halt meg Debrecenben, huszonhét ezer forintot hagyott jótékony célokra. A most épülő zsidó templomra 3000, az öszövétségi szentírás magyar fordítására, a debreceni középiskolának és ezek jó tanulóinak jutalmazására felekezeti különbség nélkül 1000–1000 forintot hagyományozott. Nagyobb összeget örökölnek a budapesti rabbiképző szeminárium, a debreceni koldulást elirlési alap s az ev. ref. főgimnázium szegény tanulókat segítő egyesülete. A nagy vagyont, mely főképp készpénzből és értékpapírokból áll, testvéreinek gyermekei örökölik, köztük Zichy Ernő gróf neje, Steinfeld Eteleka.”<sup>14</sup>

A főgimnázium alapítványa öccse, Ignác hagyatéki alapítványához csatlakozott, és 1897-től 1922-ig működött azzal együtt.<sup>15</sup>

**Steinfeld Ignác** Dávid (1823. november 22.–1888. december 30., Arco, Olaszország) az 1870-es évekre kialakított földbirtoka területeit Nagymacs térségében részben Gyulay Sámuel gróf örökösétől vásárolta fel. Szomszédai Józsa és Kismacs felől a Har(t)stein család, Balmazújváros felől a Semsey grófok, illetve Debrecen városa voltak.<sup>16</sup>

Bár részt vett a korszak úttörő gazdasági vállalkozásaiban, például igazgató tanácsosi posztot vállalt a budapesti Első Magyar Kölcsönös Állatbiztosító Társaságnál, illetve a debreceni ipar és kereskedelmi bank megalapításában, már kifejezetten gazdálkodói jövedelmeire alapozta családjá megélhetését, és birtokai gyarapításával, azokból származó bevételeivel az 1880-as évekre Debrecen **legnagyobb adófizetőjévé** vált.<sup>17</sup>

Szakképzett gazdálkodó földbirtokos volt, tanulmányait 1846–47-ben a Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Akadémián végezte.<sup>18</sup> Az 1870-es években a kataszteri birtokívek összesítése szerint 2092,5 katasztrális holdnyi birtokán tiszta jövedelme 8276 Ft 54 kr volt.<sup>19</sup>

<sup>13</sup> Pesti Napló, 1896. június 20. 2.; Budapesti Hírlap, 1896. június 20. 8.; június 23. 8.

<sup>14</sup> Budapesti Hírlap, 1896. június 23. 8.

<sup>15</sup> Magyarország tisztii cím- és névtára 1899. 72.

<sup>16</sup> Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában II. Diáknévsor 1792–1850. Szerk.: Szabadi István. Debrecen, 2013.

<sup>17</sup> „Debrecen virilistái [...] [a] legtöbb [...] adót fizetőik rövid névsora a következő: Steinfeld Ignác birtokos 9095 frt 09 kr, gr. Gyulay Sámuel örökösei 6856 frt 59 kr, Hartstein Péter földbirtokos 5323 frt 72 kr, Csanak József birtokos és kereskedő 3129 frt 27 kr, Szikszai József birtokos 2882 frt 77 kr, Tiszta Kálmán házibirtokos 2736 frt 31 kr, Riekl Géza birtokos kereskedő 2104 frt 44 kr.” Pesti Hírlap, 1888. szeptember 11. 11.

<sup>18</sup> Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Akadémia anyakönyvei. Mosonmagyaróvár, 1846/47.

<sup>19</sup> MNL HBML VI.181.t 33. k. és MNL HBML VI.181.t 4. k.



1. kép. Steinfeld birtok kataszteri térkép.<sup>20</sup>



2. kép. Steinfeld birtokközpont 1870–1900 k.<sup>21</sup>

<sup>20</sup> Mapire.eu – Habsburg Birodalom – Kataszteri térképek (XIX. század).

<sup>21</sup> Mapire.eu – Habsburg Birodalom – Kataszteri térképek (XIX. század).



3. kép. Steinfeld Ignác.<sup>22</sup>

*„Amikor (Steinfeld Ignác) elhunyt az olaszországi Arco-ban, [...] temetésén részt vett Dégenfeld gróf főispán, és Simonffy Imre polgármester. A nagybirtokos egyébként jelentős összeget hagyott a zsidó hitközség intézményeire, és a Református Kollégiumra, ahol alapítványt is létesített.”<sup>23</sup>*

A család jótékonyági tevékenysége a későbbiekben is leginkább alapítványokon keresztül nyilvánult meg, Ignác példáját követve.

**„Steinfeld Ignác alapítványa.** Steinfeld Ignác debreceni polgár örökösei 1888. december 30-án elhált atyjuk szóbeli utasítása szerint a debreceni kollégiumban a reformátusok főgimnáziumának

<sup>22</sup> DMF, Gondy-Egey Gyűjtemény, 02523.

<sup>23</sup> Pesti Hírlap, 1889. január 1. 7–8.

*alapítványul 2000 o. é. forintot fizettek be oly célra, hogy ez »Steinfeld Ignác alapítványa« cím alatt külön kezeltessék és kamatai évenként a gimnázium felső osztályaiban tanuló legszorgalmasabb ifjak között valláskülönbség nélkül osztassanak ki. A gimnáziumi tanárkarnak az egyházkerület által elfogadott javaslata értelmében az 1889–90-ik évben életbe lépő ez alapítvány az 5–8. osztályokban levő legjobb előmenetelű 2 vagy 3 ifjúnak adatik a kegyes alapítványi tőke kamatja, mint ösztöndíj. Ez első évben egy VI. osztálybeli róm. kath., egy VII. osztálybeli izraelita és egy VIII. osztálybeli ev. ref. vallású szegény, szorgalmas tanuló részesült e jótéteményben.»<sup>24</sup>*

*„Steinfeld Ignác alapítvány. Alapítók: Steinfeld Ignác mőzes vallású debreceni lakos örökösei. Alapítólévél: Kelt Debrecenben, 1889. febr. 2. Eredeti alapítóke: 2000 Ft, Rendeltetés: Az alapítóke kamatai évenként a gimnázium felső osztályaiban tanuló legszorgalmasabb ifjak között valláskülönbség nélkül kiosztandók. A főhételt a gimn. tanárkar gyakorolja. Az 1895,6-ik költségvetés szerint kiadható 80 forint.»<sup>25</sup>*

Az alapítvány, Antal később csatlakozott hasonló hagyatéki alapítványával együtt 1922-ig működött.<sup>26</sup>

**Steinfeld** Mihály harmadik gyermeke, **Krisztina** Frommer A. Hermann budapesti, majd bécsi székhelyű vetőmag-nagykereskedő és műkertész felesége lett.<sup>27</sup> Férje gazdasági tevékenységével elnyerte a koronás arany érdemkeresztet 1885-ben.<sup>28</sup>

A család következő generációját Ignác gyermekei jelentették, akiket felesége, (Sicher-mann?) Zsuzsanna halála (1867. július 18.) után egyedül nevelt föl.

**Ida** (~1855–1916. február 18., Bécs) Julius Winterberg/Winterberg Gyula felesége lett, aki Budapestre települt csehországi származású izraelita kereskedő és több iparvállalat vezetője volt. Birtokán mintagazdaságot rendezett be. Együttal a fővárosi felekezeti élet fontos és nagy befolyású szereplőjeként vált ismertté.<sup>29</sup>

**Etelka** (~1860–1943. március 28., Budapest)<sup>30</sup> első férje br. Dirsztay (Fischl) László (1856. május 3. – 1921. június 4.) bankár és nagykereskedő, többek között a leberg-csernovici vasút igazgatója is, aki kiterjedt kapcsolatrendszerrel bírt a Balkánon és a Közel-Keleten. Ezzel összefüggésben elsődleges közvetítő szerepet vállalt Theodor Herzl, a cionizmus megalapítója és a török hatóságok között. Tevékenysége elismertségét tükrözi későbbi címe: a török birodalom tiszteletbeli főkonzulja. Eredeti nevét – Fischl – 1889-ben magyarosította Dirsztayra, bárói címét 1905-ben kapta.<sup>31</sup> Tőle három gyermeke született: Sarolta (~1883-?), Adolf Viktor (~1884. június 13. – 1935. november 5.) és Andor (~1884–1944 június). 1888-ra azonban elváltak, utána 1891. június 28-án Etelka hozzáment a szintén elvált zichi és vásonkeői gróf Zichy Ernőhöz (Ernő Victor János Nepomuk Bódog Zichy de Zich et Vásonkeő)<sup>32</sup> (1846. november 20.–1919), akitől született Ernő fia (1892. július 20.–1957/1961). A gróf Komárom vármegyei birtokain gazdálkodott Ácson, mintegy 2200 katasztrális hold tulajdonosaként.

<sup>24</sup> Tüdős 1890. 67.

<sup>25</sup> Dóczy 1895. 124.

<sup>26</sup> S. Szabó 1922–1923. 15.

<sup>27</sup> HU BFL VII.185-1886-2970.

<sup>28</sup> MNL OL W12. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1885. 17. 5.

<sup>29</sup> MZsL 1929.

<sup>30</sup> Geni.com

<sup>31</sup> MNL OL K19. 71.633 – 1905. 11. 30.

<sup>32</sup> Geni.com





4. kép. Steinfeld Ignác gyermekei.<sup>33</sup>

---

<sup>33</sup> DMF, Gondy-Egey Gyűjtemény, 12265.



5. kép. Steinfeld Ida.<sup>34</sup>

---

<sup>34</sup> DMF, Gondy-Egey Gyűjtemény, 12261.



6. kép. Steinfeld Etelka.<sup>35</sup>

---

<sup>35</sup> DMF, Gondy-Egey Gyűjtemény, 12263.



7. kép. Steinfeld Mihály.<sup>36</sup>

---

<sup>36</sup> DMF, Gondy-Egey Gyűjtemény, 17367.

**Mihály** (1867. július 18. – 1897. augusztus 31., Debrecen)<sup>37</sup> 1884-ben érettségizett a Debreceni Református Főgimnáziumban.<sup>38</sup> Utána bevonult a 15-ik huszárezredbe. Az önkéntesi évet leszolgálva az 5-ik huszárezredbe nevezték ki hadnaggyá, s csak ezután tették át a debreceni 2. honvéd huszárezredhez.<sup>39</sup> Végül innen szerelt le. A katonaság után a bécsi Bodenkultur Gazdasági Akadémiát végezte el, ami a kor legnevesebb osztrák felsőfokú gazdasági tanintézményeként volt ismert. Ezt követően másfél évi gyakorlati időt töltött Albrecht főherceg magyaróvári uradalmában, és onnan hazatérve vette át az apai birtok kezelését.<sup>40</sup> 1889-ben meg is örökölte a családi birtokot, és nagy ambíciókkal folytatta tovább, amit édesapja elkezdett. Ehhez nagyon erős családi háttérrel adott a továbbiakban az, hogy 1890. május 3-án házasságot kötött **Holitscher Lujzával** (1869. június 3. – 1940. január 6.), Holitscher Manó/Emánuel izraelita gabonakereskedő, a Holitscher Baruch & Fiai cég beltagja, tőzsdetanácsos, a pesti Lloyd Társaság választmányi tagja és Heves megyei birtokos leányával.<sup>41</sup>



8. kép. Steinfeld Mihály, 1890-es évek közepe.<sup>42</sup>

A Holitscher család igen hasonló pályafutást és vagyoni gyarapodást mutathatott fel, mint a Steinfeldék. A család terménykereskedelemből gazdagodott meg, mellette az 1870-es évekre már bérháztulajdonaikról is ismertek. Emellett 1850 körül a család bérelte Budapest közvilágítási szolgáltatásának jogát, és ehhez saját olajgyáruk is volt. Lujza édesapja szintén gabonakereskedő, tőzsdetanácsos, a Victoria és az Árpád malmok igazgatóságá-

<sup>37</sup> Adatok: MNL HBML Izraelita anyakönyvek 1856–1895. Debrecen, és Geni.com

<sup>38</sup> Békési 1884. 42–43.

<sup>39</sup> Névkönyv 1895. 193.

<sup>40</sup> Debreczeni Hírlap, 1897. augusztus 30. 4.

<sup>41</sup> HU BFL VII.185-1890-1177.

<sup>42</sup> DMF, Gondy-Egey Gyűjtemény, 000966 b.

nak tagja. Testvére, Vilmos a cég vezetője és szintén tőzsdetanácsos, tiszaszentimrei birtokos, az Első Magyar Kamgarnfonó és a szolnoki Hungária Gőzmalom Rt. igazgatósági tagja, az Első Magyar Iparbank váltóbírálója. Másik testvére, Lipót csetényi birtokos, az Első Magyar Szövő- és Kötőgyár, illetve a zsolnai Magyar Gyapjúáru-, Katonaposztó és Takaró-gyár egyik igazgatója.<sup>43</sup>

Lujza testvérei közül Róbert (1871. augusztus 17.–1962?) építőmester, építési vállalkozó, a Bloch és Holitscher tervező és műépítész cég egyik tulajdonosa; Félix Bódog (1880. április 29.–1976, Párizs?) írógép- és irodaszer-kereskedő lett Budapesten. Két húga közül Malvin Brüll Emil bécsi kereskedő felesége (1870. október 15.–1944?), Emma Dr. Mayer Árpád orvos felesége (1872. december 6.–1963?) lett.<sup>44</sup>

A pusztamacsi birtok Mihály irányítása alatt hírneves mintagazdasággá vált. A birtokos nyitott és újdonságokra fogékony gondolkodásmódját tükrözi, hogy olyan növények termesztésébe is fogott, amelyek felfutó ágazatnak ígérkeztek. Azokból is főleg modern fajtákkal kísérletezett, amelyektől a helyi klímában jól használható, rezisztens állományt és minőségi terméseredményeket remélt. Így vállalt alapító tagként a Debreceni Szőlő- és Bortermelő Szövetkezetben igazgatósági pozíciót többek között Degenfeld József gróffal, dr. Balkányi Miklóssal, a homoki szőlőtermesztés egyik fő meghonosítójával és Krémer Fülöppel, az Országos Borászati Kormánybiztosság központi pincemesterével.<sup>45</sup> Fő céljuk a szakszerű ágazati alapok helyi megteremtése volt. Az országos sörárpa kiállítás és -vásár iránt is érdeklődött, illetve takarmány- és gabonatermesztésen túl lennel is foglalkozott.



9. kép. Macs uradalmi kastély.<sup>46</sup>

<sup>43</sup> Vörös 1979. 55., 60. és Pesti Hírlap, 1892. február 13. 11.; február 15. 4.; február 20. 10.

<sup>44</sup> HU BFL VII.184.a-1893-1568. és HU BFL VII.171.a-1913-0128.

<sup>45</sup> Központi Értesítő, 1895. július 18. 1277.

<sup>46</sup> Mocsár-Taar 1964. [1.]

Gazdasága modern gépekkel működött, azok karbantartását, cseréjét gépész felügyelte. Ugyanígy vasúti vágányaihoz előmunkást fogadott, gazdasági szállítványozásaihoz keskeny nyomtávú, lóvontatású gazdasági vasutat használt. 1892. május 16-tól Nagymacson postaállomás működött.<sup>47</sup>

Sokféle terménye mellett elsősorban állattenyésztésre koncentrált, országos hírnévre tettek szert Steinfeld Mihály mezőhegyesi lovai, simmenthali, berni és magyar szarvasmarha-tenyésztete, rambouillet-juhászata magyar fésűsmerinó és southwirth húsjuhokkal, és poland-china-mangalica keresztezésű sertésenyésztete.<sup>48</sup> Leginkább mégis a lovak iránt érezhette elkötelezettnek magát, a gazdasági egyesület választmányi tagjaként, azon túl a lótenyésztési bizottság elnökeként szerzett érdemeket. Továbbá az EMKE választmányi, és a debreceni lovaregylet igazgatósági tagja volt.

Az intenzív gazdálkodói tevékenység mellett nem feledkezett meg munkásai családjairól sem. Tisztviselőinek és állandó dolgozóinak telepet alakított ki lakhatással, fűtéssel, világítással és pénzbeli-természetbeni juttatásokkal, ezzel létrehozva a mai Nagymacs község alapjait.<sup>49</sup> 1891-ben ő szervezte uradalma népiskoláját, és tartotta fenn saját vagyonából. A szegény gyermekek ellátásáról gondoskodott. Az iskola 1911-ben került állami kezelésbe, attól kezdve a dologi kiadásokat a földbirtokos, a személyi kiadásokat az állam állta.<sup>50</sup>

1892. A Debreceni Gazdasági Egyesület 25 éves, jubileumi hortobágyi kiállításán különdíjat nyert csikóival. Fejőstehenei, tarka marhái első díjasok, fésűs hazai juhái első helyezést és arany oklevelet nyertek. Az Országos Mezőgazdasági Egylet tenyészállat-vásárain southdown-húsjuhai és poland-china-mangalica keresztezésű sertései arattak sikert.

Ugyanebben az évben tovább növelte birtokait is:

*„A Debrecen határán fekvő öt nagybirtoknak egyike [...] a két ezer holdas Gyulay Macs nevű pusztarész új tulajdonos kezébe ment át. Gróf Gyulay Sámuel örököseitől ezt az eddig bérleti rendszer szerint kezelt első osztályú földet Steinfeld Mihály szomszédos birtokos vásárolta meg hatszáz ezer Ft-ért. A bérlektől átvette az összes fölszerelést is; ezen kívül csaknem 100 ezer Ft-ot fektet bele újabb beruházásokba, úgy, hogy ez a birtok épp olyan mintagazdaság lesz rövid idő múlva, amilyen Steinfeld Mihálynak szomszédos, szintén kétezer holdas gazdasága. A Gyulay Macsot, mely a múlt században Debrecen város zálogos birtoka volt, egy debreceni polgárokéból alakult konzorcium is szeretne volna megvásárolni; de az alkut nem köthették meg.”<sup>51</sup>*

Ebből eredően az 1893. évben a következő hírt olvashatjuk:

*„Debrecen törvényhatósági bizottsága legtöbb adót fizető tagjainak névsorát az 1893-dik évre most állította össze. Első a névsorban Steinfeld Mihály nagybirtokos és tőkepénzes 13,679 Ft 87 kr adóval, utolsó vagyis 93-dik Steinfeld Antal magánzó 565 Ft 64 kerral.”<sup>52</sup>*

<sup>47</sup> Köztelek, 1897. május 19.; szeptember 1.; október 2.; 1898. július 13.; 1899. január 4. (Hirdetések.); A Magyar Királyi Posta és Táviráda Rendeletek Tára, 1892. július 4. 172.

<sup>48</sup> Az állatfajtákról lásd: Pallas 1893–1897.

<sup>49</sup> Pl. ld. Hirdetések. Köztelek, 1897. május 19.; szeptember 1.; 1899. január 4.; 1902. október 15.; 1903. október 31.; 1904. október 5.; 1909. október 13.; 1911. október 11.; 1913. március 12.; 1913. augusztus 16.; 1915. november 20.; 1917. október 20.; 1925. október 11.

<sup>50</sup> Gazdag–Mervó 1975. 51–52., MNL HBML VIII.193.

<sup>51</sup> Pesti Hírlap, 1892. október 31. 5.

<sup>52</sup> Pesti Hírlap, 1893. szeptember 15. 3.

1891–1896 között gazdasági eredményei révén stabilan a virilis lista első helyén állt.

Állatait nemcsak szakmai lapok hagyományos hasábjain reklámozta. Gavalléros fantáziáját tükrözi az alábbi hír:

**„Százötven kilométer egy nap alatt.** *Nem kis dicsőségére válik a mezőhegyesi ménesiskolának az a fényes eredményű kísérlet, melyet Steinfeld Mihály pusztá macsi (Debrecen mellett) nagybirtokos tett meg lovaival, azok menetképességének kipróbálása céljából. Négyes fogatán tette meg az utat a macsi pusztától a Hegyaljáig és vissza. Az összesen százötven kilométernyi utat – a tulajdonos két barátjával és két kocsisal egy kényelmes landaueren tette meg, reggel negyed 7 órától este negyed 8 óráig s a 4 óra 10 percnyi pihenőt hozzászámítva a 150 kilométerre 9 ó. 50 perc, tehát egy kilométerre átlag valamivel kevesebb esik négy percnél, megjegyezzük, hogy Tardos és Csobaj között pár kilométernyi sivár bomok, Csobaj és Tarcal között pedig meglehetősen gödrös süppedékes út van. A lovak – mezőhegyesi négy-ötévesek – teljesen jó kondícióban érkeztek vissza Macsra.”*<sup>53</sup>

Lovait a millenáris kiállítás felvonulásán szereplő díszbandérium tagjaként is bemutathatta.<sup>54</sup> A debreceni kiállítási bizottság tagjaként szerepet vállalt a millenniumi ünnepségekkel kapcsolatos feladatok elvégzésének összefogásában és irányításában.<sup>55</sup>

Törekvései jutalmaként 1896-ban tenyészte elnyerte az „Ezredéves Kiállítás” ezüstérmét, angol félvér gyűjteményes kiállításáért különdíjat kapott.

Nagybátyja, Antal elhunytát követően az ifjú családfeje családjával együtt a kikeresztelkedés mellett döntött, bár az első sajtóhírek még tévesnek bizonyultak.

**„Feltűnést keltő kikeresztelkedés híre terjedt ma el Debrecenben.** *A város leggazdagabb lakosa, Steinfeld Mihály macsi nagybirtokos az izr. vallásról áttér a kath. vallásra. A kikeresztelkedés a legközelebbi napok alatt egész csöndben megtörténik. Steinfeldnek most halt meg a nagybátyja, Steinfeld Antal, aki után szintén nagy vagyont örökölt. [...] Más forrás szerint az áttérés tegnap Schlauch bíboros előtt már meg is történt.”*<sup>56</sup>

Ezt a hírt október 1-jén cáfolták. Valójában október 22-én a református vallást választották, a szertartást Szele György tépai ev. református lelkész, a családfeje jóbarátja végezte a macsi birtokon.<sup>57</sup> Keresztapának Zichy Ernő grófot és feleségét kérték föl.<sup>58</sup>

1897-ben azonban egy váratlan és igen gyors lefolyású betegség kettétörte életpályáját. Karlsbadból családjával hazatérve, útközben egy nem megfelelően elkészített ételtől „*úgynevezett malária betegséget*” kapott, amely májgyulladásá változott, és a legnevesebb orvosok sem tudtak segíteni rajta.<sup>59</sup>

**„Steinfeld Mihály, Debrecen leggazdagabb polgára, a közelfekvő macsi uradalom tulajdonosa, ma meghalt.** *Steinfeld 31 éves volt és két gyermeke siratja. Gróf Zichy Ernőné, Steinfeld Etelka testvérét gyászolja az elbunyiban. Temetése szerdán lesz: a macsi uradalom sírboltjába helyezik. Szerdán külön vonat viszi Debrecenből Macsra a hatóság tagjait, az egyesületek, társulatok képviselőit. A gyászszertartást Kiss Áron ev. református püspök végzi.”*<sup>60</sup>

<sup>53</sup> Köztelek, 1894. április 25. 574.

<sup>54</sup> Román 1981. (1983.) 251. és Hetey 1986. 333.

<sup>55</sup> Román 1981. (1983.) 244–245.

<sup>56</sup> Pesti Hírlap, 1896. szeptember 29. 9.

<sup>57</sup> Debreczeni Hírlap, 1896. október 22. 4.

<sup>58</sup> Debreczeni Hírlap, 1896. október 23. 4.

<sup>59</sup> Debreczeni Hírlap, 1897. augusztus 30. 4.

<sup>60</sup> Pesti Napló, 1897. augusztus 31.





10. kép. A Steinfeld kastély kriptája.<sup>61</sup>

Temetéséről a következőképpen tudósítottak:

„Tehát eltemették... Ott nyugszik már az **arany ember** a díszes sírbolt ölén, melyet családjának és korán letört kicsiny gyermekének emeltetett. Ő, a jótevő ember, kinek minden lépését áldás kísérte, legelső(ként) foglalta el helyét abban. Nyugodj békén, te jó ember, bár a társadalom, a szegények, a gyámoltalanok sok jó tettet vártak még nemes lelkedtől... Együtt sírt az a néhány ezerre tehető tömeg, mely a macsi uradalomban végbement temetésre a ma reggeli külön vonattal kiment [...] hisz egy mindenki által tisztelt és nagyra becsült, áldott nemes ember kibúlt teteme feküdt ott a koporsóban.”

„Arany ember volt az elhunyt a szó teljes értelmében. Arany volt a gazdagsága, de mi legfőbb minden kincsnél, színarany volt a lelke, szíve. Nem a jólétnek, sem a dúsgazdagságnak gyújtunk ma gertyát, hanem az emberbarátnak, a szegényeket, gyámoltalanokat segítőnek, aki az Írás szavai szerint nemcsak szerette felebarátját, de segítette azokat, megosztva vele Isten jóvoltából nyert javait. Nem Debrecen első virilistáját gyászoljuk Steinfeld Mihályban, hanem Debrecen egyik legnagyobb jótevőjét.

...Szegény népet nem egyszer vette pártfogásába, és önként ajánlotta fel segélyrészüket, iskolát alapított, messze a várostól, hogy a szegényebb néposztálynak ne kerüljön fáradságába, nehézségébe fiait, lányait felnevelni, és számos jótéteménye adta tanítjelét emberbaráti szeretetének... [...] ...cselekedetei... arany betűkkel vannak... megírva abba a könyvbe, amely szerint télnek elevenek és holtak felett.”<sup>62</sup>

Steinfeld Mihálynak egyetlen gyermeke, **István** (1891. augusztus 31.–?) érte meg a felnőttkort. Míg át nem vette a családi birtok irányítását és el nem foglalta édesapja helyét

<sup>61</sup> DMF, Gondy-Egey Gyűjtemény, 000914.

<sup>62</sup> Debreczeni Hírlap, 1897. augusztus 30. 4.

a társadalmi és gazdasági elitkörökben, a birtok és gazdaság ügyeit édesanyja vitte tovább, gazdatisztek segítségével. 1897-ben Kövendy Domonkos volt uradalmi főtisztje, majd (1905. január 1-től)<sup>63</sup> Levente István.<sup>64</sup> Bár az uradalmi ménest 1899-ben felszámolták, a többi tevékenységet tovább folytatták: elsősorban többféle, nagy terméshozamú (diószegi óriás, mezőhegyesi fehérkalászos és ún. tar) búza-vetőmaggal, újításként dohánnyal, simmenthali szarvasmarhával, fésűs juhokkal és poland-china-berkshire keresztezésű sertéssel kereskedtek. Ebben az időszakban épülhetett fel – stílusjegyei alapján a 19–20. század fordulóján – a kései historizáló, neoklasszicista kastélyépület.<sup>65</sup> Az özvegy vagyongörző tevékenységét mutatja, hogy ő építtette Debrecenben a Piac utcai bérpalotát is, a város korai szecessziós épületeinek egyik legszebbjét. Ebben segítségére volt testvére, Holitscher Róbert és cége, a **Bloch és Holitscher**, amely a terveket készítette. Helyi kivitelezőként **Tóth István** debreceni építőmester **1908**-ban építtette föl.<sup>66</sup> A Piac utca 59. szám alatti korai szecessziós stílusú lakóház első emeleti ablakdíszeit: a földművelést és állattenyésztést ábrázoló öt domborművet **Tóth András** helyi szobrászművész (1858–1929) mintázta. Eredetileg a millenniumi kiállításra is elküldte Steinfeld Mihály macsi uradalmának készített gazdasági épületmodelljeit és épületdíszjeinek gipszmintáit.<sup>67</sup> Valószínű, hogy később ugyanezeket építtették be a Piac utcai ház emeleti ablakai fölé, vagy ezekhez hasonlókat készített a Steinfeld családnak.<sup>68</sup>



DEBRECEN — Piac utca a kis templommal

11. kép. Steinfeld István bérpalotája (1917 körül).<sup>69</sup>

<sup>63</sup> Köztelek, 1904. október 5. 1677.

<sup>64</sup> Köztelek, 1897. szeptember 1.; 1905.; 1911. (Hirdetések.)

<sup>65</sup> Virág 2006. 40.

<sup>66</sup> Gellér–Vadász 1987. 181.

<sup>67</sup> Debreczeni Ellenőr, 1896. április 10.

<sup>68</sup> Sz. Kürti 1982. (1984.) 549.

<sup>69</sup> MJPK HGyF, 2834-23.

Az épület földszintjén bolthelyiség volt, amit előbb Haas Fülöp és Fiai, majd 1928-tól a Julius Meinel üzlethálózat vett bérbe,<sup>70</sup> és bérlakások. A tulajdonos család is itt tartotta fenn debreceni lakását, de 1938-ban átköltöztek a Piac u. 22. szám alá (a Debreceni Első Takarékpénztár épületébe). Az épület sorsa a továbbiakban zűrzavarosan alakult. 1941-ben városi rendeletre, a háborús helyzethez alkalmazkodva szükségóvóhellyel egészítették ki. Az épületet azonban 1945-ben eltulajdonolták a családtól (Lichtsschein Márton rendőr alezredes és gazdálkodó, Lichtsschein Jenő örökösei nevéen), majd állami tulajdonba kerülve 1950-ben a Magyar Vöröskereszt ápolónőképző kollégiumot kívánt kialakítani az épületben. A későbbiekben többszörös átalakítások mellett a bérlakások és az üzlethelyiség fennmaradtak. Az épületet utoljára 1983-ban tervezték átalakítani és felújítani, üzletében Csillag Csemege mintabolt működött. Azonban napjainkra borzasztó állapotban van.

Steinfeld Mihályné Holitscher Lujza jótékonyágában is követte a Steinfeld családi hagyományokat: 1923-ban saját nevéen létesíttetett 20 000 K-s alapítványt a Református Kollégium internátusa részére.<sup>71</sup>



12. kép. Steinfeld bérpalota (1980-as évek).<sup>72</sup>

<sup>70</sup> DMJV PH Mikrofilmtár, Piac u. 59. hrsz. 1901.

<sup>71</sup> Radics et al. 1997. 125–126.; TiREL II.22.c U08.

<sup>72</sup> MJPK HGyF, 3041/13/1985.

**Steinfeld István** édesapja méltó örököse kívánt lenni. Neveltetése és szerepvállalásai is az ő példáját követték.

1909-ben érettségizett a Református Főgimnáziumban, jeles eredménnyel.

1909/10-ben a Budapesti Egyetem joghallgatója, majd gazdasági akadémiaát végzett és Angliába ment tanulmányútra.<sup>73</sup> Itt ismerte meg feleségét, **Dorothy Margaret Garman**-t, egy Yorkshire-ből származó, ekkor már Londonba települt orvoscsalád leányát. (1886. Slingsby, York–?)<sup>74</sup>

Gyermekeik: **Mihály** István Henrik gazdálkodó (1914. december 4., London–?)<sup>75</sup> gazdasági akadémiaát végzett, majd 1936-tól a családi birtok működtetésében vállalt szerepet.

**István Dr.** (1916. október 27., Budapest–?)<sup>76</sup> a debreceni Tisza István Egyetemen végezte jogi tanulmányait.<sup>77</sup>

**Róbert** Vince (1919. június 22., Clarens, Svájc – 1944. augusztus 13., Hannover)<sup>78</sup> 1937-ben érettségizett, bátyjaihoz hasonlóan az Ev. Református Főgimnáziumban, majd Angliába ment, ahol a második világháború idején repülőtisztként szolgált a Royal Air Force 101. bombázószázadánál.

Fiai 1937-től a **Selényi** nevet használták.

Steinfeld István 1914 őszétől a cs. és kir. 12. huszárezredben zászlósként kezdte szolgálát, élelmezési vonatparancsnok-helyettes. Innen az 1. századhoz kerül, hírszerző járőrparancsnokként szerzett érdemeiért 1915. július 24-én Károly Ferenc József főherceg kitünteti. Október elején bátor és rendkívül körültekintő viselkedéséért másodsor nyerte el a signum laudist. December 6-án a vadászkülönítmény parancsnokául nevezték ki, és ekként szolgált 1917. december 17-ig, amikor már főhadnagyi rangban végleges felmentést kapott, gazdasági okok alapján. Az ezredalbum kiváló tisztként emlékezik meg róla.

---

<sup>73</sup> Csobán–Herpay 1940. Személyi adattár. 198. h.

<sup>74</sup> MNL HBML IV.1404. 6. d. Választási iratok 1942. Névjegyzék lajstromos országgyűlési képviselőválasztókerületben választójogosultakról az 1942. évre. Debrecen, 16. szavazókör 307. és Rootsweb.com

<sup>75</sup> MNL HBML IV.1404. 6. d. Választási iratok 1942. Névjegyzék lajstromos országgyűlési képviselőválasztókerületben választójogosultakról az 1942. évre. Debrecen, 16. szavazókör 305.; Gazdag–Mervó 1975. 51–52.; MNL HBML VIII.193.

<sup>76</sup> MNL HBML. IV.1404. 6. d. Választási iratok 1942. Névjegyzék lajstromos országgyűlési képviselőválasztókerületben választójogosultakról az 1942. évre. Debrecen, 16. szavazókör 304.; Gazdag–Mervó 1975. 51–52.; MNL HBML VIII.193.

<sup>77</sup> A Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja, 1934–35. 245.; 1935–36. 328.; 1936–37. 336.; 1937–38. 301.

<sup>78</sup> Értesítő 1929–1937.; Gazdag–Mervó 1975. 51–52.; MNL HBML VIII.193. és Cwgc.org, illetve 156squadron.com



13. kép. Steinfeld István (1917).<sup>79</sup>

Steinfeld István neve 1919-től tűnik fel a legtöbb adót fizetők listáján.<sup>80</sup> Ekkortól élénk szerepet vállal a helyi társadalmi, gazdasági, sport- és politikai életben, mindamellet első-sorban gazdaságát igyekszik elismertté tenni. Elsősorban húsertés-tenyésztéssel és dohánytermesztéssel foglalkozott, és ekként az 1920-as évek végére mint országosan elismert szakembert tartották számon.

„...A másik szenzáció volt Steinfeld István macsi (Debrecen melletti!) york-tenyészetének hatalmas előretörése. Az, amit a két év előtt Angliából importált »Whittingham Báron« kan ezzel a tenyészettel csinált; mondhatom szenzációs és megérdemli, hogy az állattenyésztési szaktanárok azt a nagyszerű átreformálási képességet, mint iskolapéldát emlegessék. Ez a tipikus large white kan, amely fiatal korában hosszú lábával, hosszú orrával, de hatalmasan hosszú és elég széles törzsével az ivadék egyöntetűségében és kinemesítésében produkált: az csodálnivaló! Másik érdekes tünet, hogy a kan fiatalkori »kamasz« voltát (hosszú láb, hosszú fej, keskenység, kevés övméret) gyönyörűen benőtte és ebben a példában is igazolva látom az angol tenyésztőknek azt a kijelentését, hogy nagy (de azért nem durva!) testet, hosszú törzset, nagy testsúlyt nem lehet produkálni enélkül a típus nélkül. Igazolva látom az angol uraknak azt a kijelentését, hogy ne féljünk, idősebb korban a hosszú lábak közé belenő (leereszkedik) a test, benő a hosszú orr és az állat teljesen arányos testű lesz, ha teljesen kifejlődött!

Steinfeld István lehet a legigazabb tanúm ennek az igazolására. Az ő tenyészete kapta a championdíjat, mint a large white típus kiváló példányai (a hosszú orr, a hosszú lábak a helyes kocapárosítás

<sup>79</sup> Nemestóthi–Ollé 1926. 36.

<sup>80</sup> DKK 1919. 110.

által az utódokban eltűntek, a hosszú törzs kellő szélességűvé is változott). Csak néhány példát a tenyészkezdési állapotban levő néhány állatról: egyik korrekciós 9 hónapos kocája 135 kg, a másik 140 kg. Egy 10 hónapos korrekciós kan 170 kg (207-es kat. szám Whittingham D. tintaceruzával megjelölve, mint legjobb). Dorka, Delta 10 hónapos kocák tenyészkezdési állapotban 185–200 kg-osak. Steinfeld Istvánt minden dicséret megilleti, mert szép és nemes állatokat produkált és a kiállítás színvonalát lényegesen emelte. Meg kell dicsérni még derék, ügyes, gondos tisztartóját, Székér Gábort is, aki nagy szeretettel végzi odabaza fontos állattenyésztő munkáját.”<sup>81</sup>

„Steinfeld anyaga imponálóan szép volt, az angol méretek szerint is hatalmas »lárdzsájt« típusban. Dicséret illeti a Debrecenben és vidékén ismert előkelő és áldozatkész földesurat is (aki már harmadikban importál Angliából, koszt – wasz koszt árakkal), (de Székér Gábor tisztartóját is), aki a tenyészetet az ország egyik legelső helyére fölvitte és külföldi (romániai) tenyészállat exportjaival nekünk dicsőséget szerzett.”<sup>82</sup>



14. kép. Steinfeld István, 1920-as évek.<sup>83</sup>

1928. május 26. Az I. Országos Dohánytermesztési Kiállításon kiemelt kiállítóként szerepelve a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara díszoklevelét nyerte el.<sup>84</sup>

<sup>81</sup> Köztelek, 1930. április 20. 631.

<sup>82</sup> Köztelek, 1931. április 5. 421.

<sup>83</sup> DMF, Gondy-Egey Gyűjtemény, II. 078.

<sup>84</sup> Köztelek, 1928. június 3. 967.

Nagymértékű dohánytermesztés mellett többféle növény termesztésével foglalkozott, pl. ún. Fleischmann-féle zabbal, lennel is. A Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara fajta-összehasonlító kísérleteiben is részt vett a fejlődés érdekében.<sup>85</sup> Birtokán saját kereskedelmi malmot létesített. Bérleményeivel együtt 4571 kat. holdon gazdálkodott.

„A Húsertésenyésztők Országos Egyesületének tanulmányi kirándulása. Augusztus 3-án tartja a HOE második tanulmányi kirándulását Steinfeld István sampion díjas yorkshire tenyészetének megtekintésére. A gyűléssel egybekötött tanulmányi kirándulás alkalmával bemutatásra kerül Steinfeld István yorkshire tenyészete, az ezt követő gyűlésen pedig enesei Dorner Béla a teljesítő képesség kitenyésztésének fontosságáról fog előadást tartani. Ezt követően Zaitschek Arthur dr., a yorkshire-ok helyes takarmányozási módjait ismerteti, Köves János dr. pedig a sertésbetegségek elleni védekezési módokról fog előadást tartani. A tanulmányi kiránduláson részt vesz az Exportintézet kiküldöttje, Tass Jenő is, aki előadás keretében ismerteti sertéskiviteli lehetőségeinket. Értesülésünk szerint a földművelésügyi miniszter a környékbeli hét vármegye vezető gazdasági felügyelőit is kirendelte a gyűlésre.”<sup>86</sup>

A birtokon 1930-ban 491 fő lakott, ebből 204 fő keresőként volt regisztrálva. Ugyanekkor Nagymacs birtoktól független lakossága 167 fő volt, amelyből 59 fő volt kereső.<sup>87</sup> A családfő 1936 után fiai nevére íratott területeket: Mihály 351 kat. hold 71 négyszögölt kapott 8553 K 96 f jövedelemmel, István 311 kat. hold 746 n. ölt 6996 K 51 f hozammal, Róbert 274 kat. hold 433 n. ölt 5726 K 35 f bevétellel.<sup>88</sup>



15. kép. Nagymacs katonai térkép 1941.<sup>89</sup>

<sup>85</sup> Köztelek, 1929. augusztus 25. 1448.

<sup>86</sup> Köztelek, 1930. július 27. 1168.

<sup>87</sup> Magyar Statisztikai Közlemények 1934. 407.

<sup>88</sup> MNL HBML IV.1406.d 77–80. k.

<sup>89</sup> Magyarország Katonai Felmérése 1941.

Társadalmi tevékenységei széles köréről és mértékéről árulkodnak tisztségei:

– Értékes közéleti tevékenységéért elnyerte a magyar királyi kormányfőtanácsos címet, 1917-től 1929-ig első virilis,<sup>90</sup> majd a debreceni törvényhatósági bizottság örökös tagja.

– A Tiszántúli Cobden Szövetség elnöki tanácsának tagja 1936-tól. A Magyar Cobden Szövetség tiszántúli szekcióját 1932-ben Baltazar Dezső püspök alapította, célja Richard Cobden szabadkereskedelmi elveinek alapján a szabad áruforgalom és gondolati áramlás révén a kultúra felvirágzásának támogatása volt.<sup>91</sup> A Szövetség eszméi leginkább a liberális gondolkodású értelmiség köreiből nyertek támogatást.

– A Debreceni Sportrepülő Egyesület választmányi tagja (1931–)

– A Tiszántúli Automobil Club választmányi tagja

– A Debreceni Torna Egylet ügyvezető elnöke, majd 1930-tól 1939-ig elnöke volt. 1939-ben örökös tiszteletbeli elnökké nevezték ki.<sup>92</sup>

– A Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara tagja, a kereskedelmi és ipari növénytermesztési bizottság,<sup>93</sup> apró háziállat-tenyésztési bizottság, szövetkezeti hitel- és biztosításügyi bizottságok és a Debreceni és Hajdúvármegyei Kertészeti Egylet elnöke, a Tiszántúli Körzeti Mezőgazdasági Hitelszövetkezet debreceni törvényhatósági képviselő tagja.

– Az 1927. október 24-én alakult Debreceni Múzeumbarátok Körének társelnöke a kezdetektől, Sesztina Jenő mellett, Löfkovits Artúr igazgatósága idején, 1929-ig.<sup>94</sup>

– A Magyar Birkózók Szövetsége keleti területi elnöke 1933-tól. A Kerület 1921-ben kezdte meg működését, de nem önálló alakulatként működött. 1933-ban került bejegyzésre, és elnöke az ekkor bekövetkezett tisztújítástól az 1940-ben bekövetkezett ideiglenes szüneteltetésig Steinfeld István.

– Az Országos Központi Hitelszövetkezet, a Balmazújvárosi Takarékszövetkezet igazgatósági tagja, a Debreceni Első Takarékpénztár igazgatósági tagja.

Steinfeld István fiatal korától kezdve aktívan politizált, bár kevésbé vett részt cselekvően a politikai közéletben. Politikai irányultságában nagy szerepet játszott baráti köre, azon belül elsősorban Vay Lászlóhoz fűződő bizalmas barátsága.<sup>95</sup> Vay 1930–33-ban Bihar vármegye, 1932–37-ben Hajdú vármegye és Debrecen főispánja, majd a Nemzeti Egység Pártja (NEP) helyi vezetője lett. 1937-től államtitkár, majd a NEP vezetője, később a Magyar Élet Pártja (MÉP) elnöke volt 1940. okt. 5-ig. Steinfeld ezen barátsága kapcsán 1928-ban alapítója és egyik alelnöke volt az Egységes Párt (akkori kormánypárt) debreceni szervezetének,<sup>96</sup> amely Vásáry polgármestert is támogatta. 1932-ben azonban erőteljesen egymás ellen fordultak a Debreceni Első Takarékpénztár pénzügyi problémái miatt. Steinfeld személyes sérelmei okán szerepet vállalt Vásáry kényszernyugdíjazásában. Az egykori polgármester azonban továbbra is a helyi politikai élet meghatározó alakja maradt. A kormánypárt jobbrtolódásával 1935-ben Vásáry támogatására megalakult a

---

<sup>90</sup> Egyedüli kivétel 1922: 2. MNL HBML IV.1403.a Virilis listák.

<sup>91</sup> Radics–Uri 2002. 61. és MNL HBML X.301. 9. d. 167.

<sup>92</sup> MNL HBML X.301. 8. d. 139.

<sup>93</sup> Nyírvidék, 1923. december 14. 3.

<sup>94</sup> Zoltai 1927. (1928.) 25–26.; Zoltai 1928. (1929.) 22., 32.; Sőregi 1935. (1936.) 38.

<sup>95</sup> Veress 1999.

<sup>96</sup> MNL HBML X.301. 5. d. 74.



Városi Szövetség, az 1939-es választásokon Vásáry azonban már a Kisgazdapárt – a kormánypárt (ekkor már Magyar Élet Pártja néven) legnagyobb ellenfele – színeiben indult.



16. kép. A Debreceni Első Takarékpénztár palotája, 1912.<sup>97</sup>

1938-ban Steinfeld Istvánt súlyosan érintette a Debreceni Első Takarékpénztár csődpere, amelynek főrésztvevőjeként újfent ellentétbe került Vásáry Istvánnal. Az egykori polgármester őt és Kölcsey Sándor jogtanácsost vádolta a kialakult helyzet miatt.<sup>98</sup> A per végül határozat nélkül, és Vásáry följelentésével végződött, amit a kormánypárt felhasznált az ekkor már országgyűlési képviselőként tevékenykedő Vásáry ellen újabb politikai támadásokra. A bírósági eljárás anyagi kérdéseket nem vizsgált. Steinfeld István következő évben már nem szerepelt a tovább működő Takarékpénztár igazgatósági tagjai között.<sup>99</sup>

A családfő a korszak kiéleződő politikai helyzetében egyre inkább visszavonult a közélettől. Bár a sportéletben betöltött elnöki pozícióit 1938–1939-ben még megtartotta, a háború idején a legtöbb egyesület, szövetség tevékenységét szüneteltetni volt kénytelen. Ha ekkor nem is, a háborús időszak végeztével azonban többségüket feloszlatták.<sup>100</sup>

<sup>97</sup> Gallery.hungaricana.hu

<sup>98</sup> Képviselőházi irományok, 1939. I. 430–431.

<sup>99</sup> Galánthai 1938–1939. 253–254.; Galánthai 1939–1940. 251–252.; Galánthai 1940–1941. 253–254.

<sup>100</sup> MNL HBML X.301. 5. d. 74.; MNL HBML X.301. 6. d. 90.; MNL HBML X.301. 8. d. 139.; MNL HBML X.301. 9. d. 167.; MNL HBML X.301. 9. d. 169.



17. kép. A Steinfeld-Selényi család (1940-es évek eleje).<sup>101</sup>

A család 1942-ben még a birtokon élt, de 1944-ben Mihály, majd 1948-ban szülei is Budapestre költöztek.<sup>102</sup> Ekkor még reménykedhettek a gazdálkodás valamilyen szintű folytatásában, ezért is vonathatta össze 1945-ben, és tartotta saját nevében a családfő a korábban fiainak adott birtoktösteit.<sup>103</sup> Az államosítások, földosztások azonban az ő sorsukat is megpecsételték, 1949–50. folyamán a macsi Kossuth Termelőszövetkezeti Csoport tulajdonába vették földjeiket.<sup>104</sup> Még 1948-ban sor került az iskola kastélyba költöztetésére is. 1950-ben Steinfeld István már budapesti nyelvoktatóként próbálta túlélni a történelem gyökeres változásait.

### ***Köszönetnyilvánítás***

*Köszönöm mindazok értékes segítségét, akik e cikk anyagának összegyűjtéséhez hozzájárultak. Köszönet illeti kolléganőmet, Nagyné Marton Andreát (MJPk HGyF), az MNL HBML munkatársait, Huszéth András, Szikla Gergő és Tóth Ágnes főlevéltárosokat, Kovács Gergely levéltárost, valamint Szabó Anna Viola fotótörténész főmuzeológust (DMF), akik kutatási ötleteikkel és dokumentumismeretükkel közreműködtek a téma minél teljesebb körű feltárásában.*

<sup>101</sup> MJPk HGyF

<sup>102</sup> HU BFL IV.1420.r; HU BFL VII.190-1948-0997.

<sup>103</sup> MNL HBML IV.1406.d 77. k. Ingatlanforgalmi ügyek, 1945.

<sup>104</sup> MNL HBML IV.1406.d 81–82. k.

**Enikő Amália Lovas**

**The “Golden Man” of Debrecen – Mihály Steinfeld and His Family**

The life of the Steinfeld family is an excellent illustration of the modern history of Debrecen and Hungary on the personal level of the individual. The authentically detectable life paths of five generations of the family from Hebrew aristocracy striving for assimilation, and the merits won via their activities that affected the lives of many people have been unduly forgotten in the midst of history and the storms of society.

The persistent intentions of family members for social acceptance and recognition according to their merits, and ultimately, the seeming success of all of these, is a reflection of the constant volatility of Belle Époque and the 20th century extremes.

## Források

BFL	Budapest Főváros Levéltára
IV.1420.r	Budapest Székesfőváros tanácsai majd polgármesteri ügyosztályainak gyűjteményes iratai. 1610/1944. ME. rendelet végrehajtásához felvett adatszolgáltatási ívek.
VII.171.a	A jogszolgáltatás területi szervei. Hedry Aladár közjegyző iratai. 1913-0128.
VII.184.a	A jogszolgáltatás területi szervei. Weinmann Fülöp közjegyző iratai. 1893-1568.
VII.185	A jogszolgáltatás területi szervei. Weiser Károly közjegyző okiratai. 1886-2970.  1890-1177. Házassági szerződés Holitscher Manó nagykereskedő, birtokos, leánya, kiskorú Holitscher Lujza és Steinfeld Mihály nagybirtokos, cs. és kir. tartalékos huszár hadnagy között.
VII.190	A jogszolgáltatás területi szervei. Meixner László közjegyző iratai. 1948-0997.
DMF	Déri Múzeum Fotótára  Gondy-Egey Gyűjtemény, 000966 b. Gondy-Egey Gyűjtemény, 02523. Gondy-Egey Gyűjtemény, 12261. Gondy-Egey Gyűjtemény, 12263. Gondy-Egey Gyűjtemény, 12265. Gondy-Egey Gyűjtemény, 17367. Gondy-Egey Gyűjtemény, II. 078.
DMJV PH Mikrofilmtár	Debrecen Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Mikrofilmtár
MJPK HGyF	Méliusz Juhász Péter Könyvtár Helyismereti Gyűjtemény és Fotótár  2834-23.  3041/13/1985.

MNL HBML	Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára
IV.1403.a	Debrecen Város Törvényhatósági Bizottságának Iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek.
IV.1404.	Debrecen Város Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának Iratai.
IV.1406.d	Debrecen Város Polgármesteri Hivatalának Iratai. Jog- és Pénzügyi Osztály iratai. 77–82. k. (Debrecen Törvényhatósági jogú Város Adóhivatala.) A földbirtokosok személyében beállott változások I. sz. nyilvántartási jegyzéke 1945–1950.
IV.1425.c	A Debreceni Statusquo Izraelita Hitközség anyakönyvi másodpéldányai. Halotti anyakönyvek 1859–1895.
VI.181.t	A Bihar és Hajdú vármegyei Földmérési Felügyelőségek iratainak gyűjteménye. Debrecen. 4. k. Debreceni kataszteri birtokívek összesítése kb. 1870. 32. k. Debreceni földbirtokosok kimutatása, 1862.; Földbirtokosok betűsoros névjegyzéke, a kataszteri telekkönyv alapján, 1875–1884. 33. k. Debreceni földbirtokosok névjegyzéke, 1885.
VIII.193.	A Debrecen-Macs Uradalmi Népiskola iratai (1909–1932).
X.301.	Debrecen városában működött felosztatott egyesületek iratainak gyűjteménye (1900–1951). 5. d. 74. Nemzeti Egység Pártja 1928–1934. 6. d. 90. Debrecen és Hajdú vármegyei Kertészeti Egylet 1942–1948. 8. d. 139. Debreceni Torna Egylet 1927–1946. 9. d. 167. Magyar Cobden Szövetség 1932–1944. 9. d. 169. Magyar Birkózók Szövetsége Keleti Kerülete 1921–1948.
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
K19.	Király Személye Körüli Minisztérium Levéltára. Királyi Könyvek 1867–1918. 71.633 – 1905. 11. 30.
W12.	A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának iratairól készült digitális másolatok gyűjteménye. Miniszterelnökségi levéltár. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek.

1877. 12. 23. 47. ülés. 28. javaslat.  
[https://www.eleveltar.hu/web/guest/bongeszo?ref=TypeDeliverableUnit\\_19a81281-e719-4fa0-847e-6d8bd5981aa0&tenant=MNL](https://www.eleveltar.hu/web/guest/bongeszo?ref=TypeDeliverableUnit_19a81281-e719-4fa0-847e-6d8bd5981aa0&tenant=MNL)
1885. 08. 08. 17. ülés. 5. Javaslat kitüntetések és címek adományozására, valamint a legfelsőbb elismerés kifejezésére a budapesti országos kiállítás zsűri-munkálatainak befejezése alkalmából.  
[https://www.eleveltar.hu/web/guest/bongeszo?ref=TypeDeliverableUnit\\_7b94129c-e5ab-4231-add3-32dba98af8e3&tenant=MNL](https://www.eleveltar.hu/web/guest/bongeszo?ref=TypeDeliverableUnit_7b94129c-e5ab-4231-add3-32dba98af8e3&tenant=MNL)
- TtREL Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára
- II.22.c Kollégiumi alapítványok iratai. Legújabbkori alapítványi iratok.
- A Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1934–35. tanévről. Közzéteszi: Tóth Lajos. Debrecen.
- A Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1935–36. tanévről. Közzéteszi: Benedek László. Debrecen.
- A Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1936–37. tanévről. Közzéteszi: Tankó Béla. Debrecen, 1937.
- A Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1937–38. tanévről. Közzéteszi: Csikesz Sándor. Debrecen, 1939.
- A Magyar Királyi Posta és Távirtda Rendeletek Tára, (1892), 39. sz., 1892. július 4. (Nagyné Marton Andrea gyűjtése)
- Békési 1884. A Debreczeni Ref. Főgymnasium értesítője az 1883–84. iskolai évről. Közzéteszi: Békési Gyula. Debrecen, 1884.
- Budapesti Hírlap 16. évf. (1896), 169. sz., 1896. június 20. 8. (Gyászrovat.); 16. évf. (1896), 172. sz., 1896. június 23. 8. (Huszonhétezer forint jótékony célra.)
- Budapesti Közlöny 5. évf. (1871), 280. sz., 1871. december 6. 6146. [Hirdetmény Debrecen város 1871. nov. 14. tartott törvényszéki üléséből.]
- Debreczeni Ellenőr 23. évf. (1896), 84. sz., 1896. április 10. 5.
- Debreczeni Hírlap 6. évf. (1896), 247. sz., 1896. október 22. 4.; 6. évf. (1896), 248. sz., 1896. október 23. 4.; 7. évf. (1897), 200. sz., 1897. augusztus 30. 4.
- DKK 1919. Debreczeni Képes Kalendárium, 19. évf. (1919), 110. (Törvényhatósági czimtár. Debreczen város törvényhatósága.)
- Dóczi 1895. A debreczeni Ref. Főgymnasium Értesítője, 1895–96. Szerk.: Dóczi Imre. Debrecen, 1896.

- Értesítő 1929–1937. A Debreceni Református Kollégium Gimnáziumának Értesítője 1929–1937. Debrecen, 1929–1937.
- Galánthai 1938–1939. Nagy Magyar Compass, 1938–1939. 62. évf. 1. Szerk.: Galánthai Nagy Sándor örököse. Bp., 1938.
- Galánthai 1939–1940. Nagy Magyar Compass, 1939–1940. 63. évf. 1. Szerk.: Galánthai Nagy Sándor örököse. Bp., 1939.
- Galánthai 1940–1941. Nagy Magyar Compass, 1940–1941. 64. évf. 1. Szerk.: Galánthai Nagy Sándor örököse. Bp., 1940.
- Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában II. Diáknevsor 1792–1850. Szerk.: Szabadi István. Debrecen, 2013.
- Képviselőházi irományok, 1939. I. kötet, 67. sz., 430–431.
- Központi Értesítő 20. évf. (1895), 63. sz., 1895. július 18. 1277.
- Köztelek Hirdetések: 4. évf. (1894), 33. sz., 1894. április 25.; 7. évf. (1897), 40. sz., 1897. május 19.; 7. évf. (1897), 70. sz., 1897. szeptember 1., 1905., 1911. (Nagyné Marton Andrea gyűjtése); 7. évf. (1897), 79. sz., 1897. október 2.; 8. évf. (1898), 56. sz., 1898. július 13.; 9. évf. (1899), 2. sz., 1899. január 4.; 12. évf. (1902), 82. sz., 1902. október 15.; 13. évf. (1903), 87. sz., 1903. október 31.; 14. évf. (1904), 79. sz., 1904. október 5. 1677.; 19. évf. (1909), 80. sz., 1909. október 13.; 21. évf. (1911), 80. sz., 1911. október 11.; 23. évf. (1913), 20. sz., 1913. március 12.; 23. évf. (1913), 66. sz., 1913. augusztus 16.; 25. évf. (1915), 47. sz., 1915. november 20.; 27. évf. (1917), 42. sz., 1917. október 20.; 35. évf. (1925), 81. sz., 1925. október 11. (Nagyné Marton Andrea gyűjtése); 38. évf. (1928), 44–45. sz., 1928. június 3. 967.; Kimutatás a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara (Debrecen) körzetében beállított fajtaösszehasonlító kísérletek céljából vetett nemesített búzafajták fagykárának és fagyállóságának adatairól. 39. évf. (1929), 67–68. sz., 1929. augusztus 25. 1448.; 40. évf. (1930), 31–32. sz., 1930. április 20. 631.; 40. évf. (1930), 59–60. sz., 1930. július 27. 1168.; 41. évf. (1931), 27–28. sz., 1931. április 5. 421.
- Magyarország Katonai Felmérése 1941. Magyarország Katonai Felmérése. Térkép, 1941. Mapire.eu, <https://mapire.eu/hu/map/hungary1941/?layers=osm%2C29&bbox=2384137.0906028673%2C6034749.31380113%2C2399262.0675747963%2C6039526.628068954>
- Magyar Statisztikai Közlemények 1934. Magyar Statisztikai Közlemények. Az 1930. évi népszámlálás. II. rész. Foglalkozási adatok. Bp., 1934. (Nagyné Marton Andrea gyűjtése)
- Magyarország tiszti cím- és névtára 1899. 18. évf. Bp., 1899.
- Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Akadémia anyakönyvei. (Németh Attila útján, Óvári Gazdászok Szövetsége, Mosonmagyaróvár.)

- Névkönyv 1895. A Magyar Királyi Honvédelmi Ministerium, a Honvédség és Csendőrség Névkönyve 1895. évre. Bp., 1895. [https://library.hungaricana.hu/hu/view/MagyarNevkonyvek\\_1895/?query=steinfeld%20mih%C3%A1ly%20busz%C3%A1r%C3%A9&pg=205&layout=s](https://library.hungaricana.hu/hu/view/MagyarNevkonyvek_1895/?query=steinfeld%20mih%C3%A1ly%20busz%C3%A1r%C3%A9&pg=205&layout=s)
- Nyírvidék 44. évf. (1923), 283. sz., 1923. december 14. 3. A Tiszántúli Körzeti Mezőgazdasági Hitelszövetkezet megalakulása.
- Pesti Hírlap 10. évf. (1888), 251. sz., 1888. szeptember 11. 11. Debrecen virilistái.; 11. évf. (1889), 1. sz., 1889. január 1. 7–8. (Halálozás.); 14. évf. (1892), 44. sz., 1892. február 13. 11. Nyilt-tér.; 14. évf. (1892), 46. sz., 1892. február 15. 4. (Temetések.); 14. évf. (1892), 51. sz., 1892. február 20. 10. Nyilt-tér.; 14. évf. (1892), 301. sz., 1892. október 31. 5. (Gazdát cserélt nagybirtok); 15. évf. (1893), 255. sz., 1893. szeptember 15.; 18. évf. (1896), 268. sz., 1896. szeptember 29. 9. (Feltűnést keltő kikeresztelkedés)
- Pesti Napló 47. évf. (1896), 169. sz., 1896. június 20. 2. (Esti kiadás) Halálozás.; 48. évf. (1897), 242. sz., 1897. augusztus 31. 7. Gyászrovat.
- Radics et al. 1997. Debreceni alapítványok a XX. században. Szerk.: Radics Kálmán. Munkatársak: Gazdag István, Major Zoltán László, Ölveti Gábor, Radics Kálmán, Szendiné Orvos Erzsébet, Szilágyi Gáborné. Debrecen, 1997. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 28.)
- Radics–Uri 2002. Debrecen város egyesületi katasztere 1833–2001 között. Szerk.: Radics Kálmán. Összeáll.: Uri Sándorné. Debrecen, (2002). (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 28.)
- S. Szabó 1922–1923. A debreceni Református Főgimnázium Értesítője 1922–1923. Szerk.: S. Szabó József. Debrecen, 1923.
- Tüdős 1890. A debreczeni Ref. Főgymnasium Értesítője, 1890–91. Szerk.: Tüdős János. Debrecen, 1891.
- 156squadron.com  
[http://www.156squadron.com/101sqn/view\\_aircrew.asp?pCrewId=16380](http://www.156squadron.com/101sqn/view_aircrew.asp?pCrewId=16380)  
[http://www.156squadron.com/101sqn/display\\_missionhdr.asp?MissionId=419](http://www.156squadron.com/101sqn/display_missionhdr.asp?MissionId=419)
- Ancestry
- Cwgc.org Commonwealth War Graves Commission  
<https://www.cwgc.org/search-results?term=selenyi&name=selenyi&fullname=selenyi>



FamilySearch.org

Gallery.hungaricana.hu

A Debreceni Első Takarékpénztár palotája, 1912. <https://gallery.hungaricana.hu/bu/OSZKKepek-lap/9608/?list=eyJxdWVyeSI6ICJkZWJyZWNLbmkgZWxzX-HUwMTUwIHRba2FyXHUmMGU5a3BcdTAwZTluenRcdTAwZTFyIHBbbG90XHUmMGUxamEijQ&img=0>

Geni.com

<https://www.geni.com/people/Michael-Steinfeld/600000009980791890>

<https://www.geni.com/people/Rozsa-Etelka-Adelheid-von-Dirsztay/6000000016578269181>

<https://www.geni.com/people/ERN%C3%96-JoszeF-Ferenc-Leopold-Ignaz-M%C3%A1ria-Zichy-de-Zich-et-V%C3%A1sonke%C3%B6/6000000019169201746>

Mapire.eu

The Historical Map Portal.

Habsburg Birodalom – Kataszteri térképek (XIX. század).

<https://mapire.eu/bu/map/cadastral/?layers=osm%2C%2C4&bbox=2350987.156132006%2C6010114.138871311%2C2471986.9719074396%2C6048332.653013899>

<https://mapire.eu/bu/map/cadastral/?layers=osm%2C%2C4&bbox=2390076.9651830015%2C603686.1.60044456%2C2391967.587304493%2C6037458.764728039>

Rootsweb.com

<https://wc.rootsweb.com/cgi-bin/igm.cgi>

## Szakirodalom

Csobán–Herpay 1940.

Debrecen sz. kir. város és Hajdú vármegye. Szerk.: Csobán Endre, Herpay Gábor. Bp., 1940. (Vármegyei szociográfiák. 12.)

Gazdag–Mervó 1975.

A debreceni iskolák. Levéltári segédlet az iskolatörténeti kutatáshoz. Sorozatszerk.: Gazdag István. Összeáll.: Mervó Zoltáné. Debrecen, (1975). (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 8.)

Gedeon 2011.

Gedeon Magdolna: Az osztrák polgári törvénykönyv bevezetése Magyarországon. In: Klió, 20. (2011) 4. sz. 78–83.

- Gellér–Vadász 1987. Gellér Ferenc, Vadász György: Debrecen műemléki katasztere 1987. (2., bővített kiadás.) Debrecen, 1987.
- Gonda 1971. Gonda Moshe Elijáhu: A debreceni zsidók száz éve. Tel-Aviv, 1971.
- Hetey 1986. Hetey Sándor György: Debrecen és vidéke a lovasparádéken 1920-ig. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1986. Szerk.: Gazda László, Módy György, Ujváry Zoltán. Debrecen, (1987). 305–333.
- Mocsár–Taár 1964. Mocsár Gábor, Taár Ferenc: Tanyavilág – bomló világ. Bp., 1964.  
MZsL Magyar Zsidó Lexikon. Szerk.: Ujváry Péter. Bp., 1929.  
<http://mek.niif.hu/04000/04093/pdf/u-v-w.pdf>
- Nemestóthi–Ollé 1926. A cs. és kir. 12. huszárezred a világháborúban. Összeáll.: Nemestóthi Szabó Béla, Ollé Vilmos. Bp., 1926.
- Pallas 1893–1897. A Pallas Nagy Lexikona. III–XIV. kötet. Bp., 1893–1897.
- Papp 2015. Papp József: Debrecen zsidó építészet. Adalékok a zsidóság debreceni letelepedésének történetéhez. In: Debreceni Szemle, 23. (2015) 4. sz. 332–349.
- Román 1981. (1983.) Román Márta: Debrecen és a millennium. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1981. Szerk.: Dankó Imre, Módy György, Ujváry Zoltán. Debrecen, (1983). 243–260.
- Sőregi 1935. (1936.) A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1935. Összeáll.: Sőregi János. Debrecen, (1936).
- Sz. Kürti 1982. (1984.) Sz. Kürti Katalin: Tóth András (1858–1929) élete és művészete. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1982. Szerk.: Dankó Imre, Gazda László, Módy György. Debrecen, 1984. 535–556.
- Veress 1999. Veress Géza: Vásáry István politikai pályája. Debrecen, 1999.
- Virág 2006. Virág Zsolt: Magyar kastélylexikon. Hajdú-Bihar megye kastélyai és kúriái. Bp., 2006.
- Vörös 1979. Vörös Károly: Budapest legnagyobb adófizetői 1873–1917. Bp., 1979.
- Zoltai 1927. (1928.) Jelentés Debrecen szabad királyi város Múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1927. évi működéséről. Összeáll.: Zoltai Lajos. Debrecen, (1928).
- Zoltai 1928. (1929.) Jelentés Debrecen szab. kir. város Múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1928. évi működéséről. Összeáll.: Zoltai Lajos. Debrecen, (1929).
- Zoltai 1934. Zoltai Lajos: A zsidók letelepülése Debrecenben. In: Magyar Zsidó Szemle, 51. (1934), 1–5. sz., 18–32.

**Bihari-Horváth László – Kóvári Emese**

### **Vértesi Református Egyházközség Rozsnyai István Muzeális Gyűjteménye**

A Rozsnyai Gyűjtemény, mint muzeális intézmény, ritka esete a rendkívüli értékkel bíró magánműkincsek közérdekű felajánlásának, s kiváló példája az egyházi muzeális intézmények megszervezésének.



*1. kép. Magánarchívum – Rozsnyai Gyűjtemény bejárata.*

A debreceni Rozsnyai család 2007-ben határozta el, hogy kiállítótermet építtet annak a gyűjteménynek, melyet a család fiatal tagja hozott létre. Dr. Rozsnyai István apai nagyanyja, Máté Katalin gyűjteményét kezdte bővíteni. Máté Katalin már a két világháború közötti években gyűjtötte szülőföldje, Kalotaszeg népi kultúrájának tárgyi emlékeit: festett bútorokat, kerámiákat, hímzett textileket, viseleti elemeket, háztartási eszközöket. Id. Rozsnyai István, a Vértesi Református Egyházközség lelkipásztorának elhivatottsága, munka- és közösségteremtő gyakorlatias tevékenysége kulcsfontosságú volt az intézmény létrehozásában. A Rozsnyai Gyűjtemény megalapítása több szempontból is igen figyelemre méltó. Egyrészt ritka esete a rendkívüli értékkel bíró magánműkincsek közérdekű felajánlásának, másrészt kiváló példája az egyházi muzeális intézmények megszervezésének, amely 2007-ben egy családi kezdeményezéssel vette kezdetét. A debreceni Rozsnyai család ekkor határozta el, hogy kiállítótermet építtet annak a gyűjteménynek, melyet a család fiatal tagja, Dr. Rozsnyai István, debreceni gyógyszerész hozott létre. Ennek törzsanyagát kisebb egység képezte, melyet még a gyűjtő apai nagyanyja, Máté Katalin állított össze a kalotaszegi Ketesden. E lokális jelentőségű együtttest az unoka Dr. Rozsnyai István az 1990-es évek közepén bővíteni kezdte. A fiatal gyűjtő figyelme egyre inkább a népi kerámiára irányult, gyűjtőterülete pedig a Kárpát-medence egészére kiterjedt. A lokális gyűjteményből így csakhamar országos jelentőségű tematikus kerámiagyűjtemény lett, amely jelenleg a Tiszántúl legnagyobb és egyik legjelentősebb népikerámia-gyűjteménye.

A család másik tagja, id. Rozsnyai István lelképásztor a gyűjtemény kialakítását megelőzően is a Debrecenhez közeli Létavértesen, a Vértesi Református Egyházközségnél szolgált. Munkája eredményeként Vértesen több közszolgálati, idősgondozási intézmény létesült. Diakóniai elhivatottsága, munka- és közösségteremtő gyakorlatias tevékenysége tette lehetővé a muzeális intézmény megszervezését is. Erre akkor került sor, amikor a család elhatározta, hogy az értékes magángyűjteményt közgyűjteménnyé alakítja.

A családi tervek megvalósítására 2007-ben adódott lehetőség, amikor az Észak-Alföldi Operatív Program keretében megnyílt a vidéki turisztikai attrakciófejlesztés támogatási forrása (ÉAOP-2007-2.1.1./C). Ezt a jelentős uniós támogatást nyerte meg sikerrel a Vértesi Református Egyház. A presbitérium 15%-os önerő részét (közel 8 millió forintot) biztosított a pályázat megvalósulásához. Az összértékben több, mint 70 millió forintos, az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében megvalósuló fejlesztés 2009-ben kezdődött és 2010-ben fejeződött be. Az infrastruktúra kiépítése mellett a pályázat támogatta a későbbi muzeális intézmény szakszemélyzetének a megszervezését is.

Dr. Rozsnyai István kerámiagyűjteménye így került az egyház egyik használaton kívüli épületébe, amely műemléki környezetben, a klasszicizáló stílusú Lédig-kúria parkjában található. Ez a kúria 1998 óta az egyház szeretetházának ad otthont. Az egyház 2002-ben jelentősen fejlesztette az intézményt, több apartmansort építve a kúria mellé. 2010-től az egyik ilyen épület alagsori szintje ad otthont a Rozsnyai Gyűjteménynek. A pályázati támogatás lehetővé tette, hogy a meglévő helyiség kiállítási célú átalakítása mellett, ahhoz egy új, központi épület is hozzáépüljön. Ebben a kétszintes épületrészben került kialakításra az időszakos kiállítóterem, valamint a muzeális gyűjtemény fogadótere és kávézója. A kulturális örökségvédelem irodája által is felügyelt építkezés során fontos szempont volt, hogy a külső homlokzat a Lédig-kúria klasszikus stílusát kövesse.

A műemléki környezethez tartozó múzeumépület összesen 320 m<sup>2</sup> alapterületű. Ennek közel kétharmadát a kiállítóterem foglalja el, egyharmadában pedig fogadótér, műtárgyraktár, kiszolgáló-, munkahelyiségek találhatóak. A múzeumépülethez egy 2400 m<sup>2</sup>-es múzeumudvar is tartozik, melyet az egyház a fenti pályázat támogatásából egyrészt parkolóvá, másrészt parkká alakított. A múzeumpark kiváló helyszíne a kültéri múzeumi rendezvényeknek.

A múzeumépület befejezése után, 2010-ben készült el az állóvitrintes rendszerű kiállítás-technika.



2. kép. Magánarchívum – Kárpát-medence népi kerámia művészete c. állandó kiállítás.

Az állandó kiállítások tematikáját a gyűjteménytulajdonos, Dr. Rozsnyai István jelölte ki, a kiállításokat pedig Bihari-Horváth László etnográfus, a térség muzeológusa rendezte be. Az állandó kiállítás két egységre különül. A kiterjedtebb egység a Kárpát-medence kerámiaművészetét mutatja be, ezen belül is hangsúlyosan szerepelnek az erdélyi díszkerámia együttesei. A Rozsnyai Gyűjtemény legjava, a hagyományos népi fazekasság közel 70 központjának 1000 darabos anyaga látható ebben a 100 m<sup>2</sup>-es egységben. Különösen értékes a Kalotaszeget is ellátó zilahi és tordai fazekasközpontok egysége, de csaknem az összes erdélyi központ képviselteti magát legalább 5-10 kerámiával. Reprezentatív darabjai láthatók az észak-erdélyi és a székely kerámiának, valamint a barcasági szász és a bánffyhungyadi magyar kályhás mesterségnek is. Az Alföldről páratlan együttesként került bemutatásra egy mezőcsáti butella-csoport, de kvalitásos tárgyak képviseltetik a hódmezővásárhelyi, a mezőtúri és a tiszafüredi kerámiaművészetet is. A kiállításban felföldi (gyöngyösi-pásztói, sárospataki) és dunántúli (sárközi, mohácsi) kerámia is szerepel. A területi tematika mellett kisebb egységekben a díszítő témák szerinti rendezőelv is megjelenik (növény- és állatábrázolások). A középtárlókban tekinthetők meg a legkvalitásosabb tárgyak, például egy 19. század közepén készült, a debreceni Nagytemplomot ábrázoló debreceni persely, több barokk-kori céhedény vagy a karcagi Kántor fazekas-dinasztia hatalmas (közel 120 cm magas), miskakancsót ábrázoló padlóvázája.

A másik kiállítási egység, a kalotaszegi tisztaszoba enteriőr a 19-20. századforduló hagyományos lakáskultúráját mutatja be. A Rozsnyai Gyűjteményhez ugyanis jelentős számban kalotaszegi bútorok, dísz tárgyak, textilek és viseleti elemek is tartoznak. A festett bútorok jól jelzik, hogy a Rozsnyai Gyűjtemény a kerámia mellett jelentős bútorgyűj-

ménnyel is rendelkezik. Az állandó kiállítás megnyitója 2010. május 29-én volt, azóta folyamatosan gyarapodik a kiállításban bemutatott tárgyak és tárlók száma, 2017-ben sikerült „megújítani”, illetve átalakítani a tisztaszoba enteriőrt bemutató termet is.



3. kép. Magánarchívum – Tisztaszoba.

Az intézmény megnyitása óta nagy figyelmet fordít a fiatal generáció bevonására a múzeumba, a múzeumi rendezvényekre, így elmondható, hogy igen intenzív a gyűjtemény látogatottsága. A látogatók között jelentős a csoportosan érkező turisták aránya.

A múzeumépületben időszakos kiállítóterem is található, melyben évente általában négyszer cserélődnek a néprajzi kiállítások és a képzőművészeti tárlatok.



4. kép. Magánarchívum – Faragott csodavilág.



5. kép. Magánarchívum – Mesék, balladák, legendák...



6. kép. Magánarchívum – „A vonat nem vár...”



7. kép. Magánarchívum – A protestantizmus öt évszázada.



2011-ben kialakult a Rozsnyai Gyűjtemény közművelődési programkínálata is, mely évről évre megújul, szélesedik. Jelentős eredmény, hogy a közeli települések iskoláinak tanulócsoportjai rendszeresen részt vesznek az intézmény múzeumpedagógiai foglalkozásain, illetve negyedik éve, a Múzeumok Őszi Fesztiválja országos programsorozathoz kapcsolódóan „utazó múzeumként” határon túli településekre is elviszünk különböző foglalkozásokat.



8. kép. Magánarchívum – Faragott csodavilág – Székelyhíd.

Emellett továbbra is szeretnénk, hogy az általunk szervezett, NKA által támogatott pályázati forrásból megvalósított időszak kiállításainkat más intézmények számára is elérhetővé tegyük, erre jó példa volt 2016 májusában a Székelyhídon megnyitott Faragott Csodavilág c. kiállítás vagy a 2018 szeptemberében megnyitott „A vonat nem vár...” című vasúttörténeti kiállítás, mely 2019-es év folyamán a 107-es vasútvonal menti településekre vándorol.

A közönségkapcsolat tovább erősödött 2012-ben, amikor az egyházközség a gyűjtemény szomszédságában felépítette ifjúsági szálláshelyét, a Bihari Jurtatábort, amely lehetőséget kínál a honfoglalás kori hagyományok felelevenítésére, ápolására. A tábor egy idilli parkban fekszik, ahol kültéri kemence és közösségi terek járulnak hozzá a kényelemhez. A tábor területén 33 fő befogadására alkalmas 7 darab jurta található. Ezek a honfoglalás kori sátrakat idéző, ám a mai igényeket kielégítő kerek hajlékok villanyvilágítással és áramvételi lehetőséggel ellátottak, kényelmes ágyak, asztal, székek, éjjeliszekrények, fogasok alkotják berendezésüket. Vízhatlan ponnyvával vannak borítva, a tetőkarikat fedő külön takaró elhúzásával és az oldalponnya felhajításával kellemes huzat hozható létre, mely a

nyári hőségben is rövid idő alatt átszellőzteti a sátrat. Külön melléképületben lettek kialakítva a zuhanyzók és mosdók.



*9. kép. Magánarchívum – Bihari Jurtatábor.*

A tábor területén található még egy 600 m<sup>2</sup>-es fedett rendezvényter, ingyenes parkoló az udvarban, illetve igényesen kialakított, tűzhelyek, főzőhelyek. A vendégek számára ingyenes bogrács-használat, konyhai felszerelések és jutányos áron tűzifa is rendelkezésre áll. Általános iskolai és középiskolai osztályok számára is kiváló választás a Bihari Jurtatábor kirándulások tervezésekor. A fiatalok egy különleges hangulatú szálláshelyet fedezhetnek fel, hiszen honfoglaló eleink jurtájának komfortosított változataiban lelhetnek szállásra. Igény szerint nemcsak a szálláshely idézheti meg az ősi kort, de a honfoglaló magyarok életmódjába is betekintést nyerhetnek látogatóink. A korhoz kapcsolódó kézműves foglalkozások (pl. tarsolylemez-készítés, nemezelés, sámándob-készítés) is igényelhetők, melyeken egyszerű dísz- vagy használati tárgyakat készíthetnek és vihetnek haza emlékül a kirándulók. Tábortűz gyújtására, szalonnasütésre, közös éneklésre, táncolásra is lehetőség van. A szállóvendégek részére napi háromszori étkezést a Vértesi Református Egyház Szeretetház konyhája tud biztosítani előzetes egyeztetést követően. Az étterem a tábor közvetlen szomszédságában helyezkedik el.



10. kép. Magánarchívum – Múzeumok Éjszakája 2018.

Számos színes programlehetőséget kínál az idelátogató családoknak, csoportoknak, egyéneknek a Rozsnyai István Muzeális Gyűjtemény, ahol szakszerű tárlatvezetés során megismerkedhetnek a vendégek a Kárpát-medencei fazekasság történetével és gyönyörű alkotásaival. Az intézmény honlapján múzeumpedagógiai és kézműves foglalkozások gazdag kínálatából válogathatnak az érdeklődők.

**Vár mindenkit hatalmas szeretettel a Rozsnyai Gyűjtemény és a Bihari Jurtatábor!**

***Elérhetőségek:***

4283 Létavértes, Irinyi u. 7.

[www.rozsnyaiagyujtemeny.hu](http://www.rozsnyaiagyujtemeny.hu)

[www.biharijurtab.hu](http://www.biharijurtab.hu)

Tel.: +36 52 376 763/113-as mellék, 30 1999 437

## HONISMERETI PÁLYÁZAT 2019

A Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni Honismereti Egyesület a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárával együttműködve írott forrásokon alapuló dolgozatok készítésére hirdet pályázatot Bihar és Hajdú vármegyék, Hajdú-Bihar megye és településeikre vonatkozóan, honismereti-helytörténeti témákban, eddig még nem publikált és más pályázatra (például: OTDK) be nem adott anyaggal.

**A dolgozat leadási határideje: 2019. október 15.**

**Eredményhirdetés: 2019. november 5-én a 46. Hajdú-Bihar Megyei Levéltári Napok első napján**

Terjedelem: kb. 1 ív vagy 40.000 leütés (12-es betűméret, 1,5 sortávolsággal gépelve)

A dolgozatokat papír alapon (személyesen vagy postai úton) a 4024 Debrecen, Vármegyeháza u. 1/b. címre vagy elektronikusan a [hbml@mnl.gov.hu](mailto:hbml@mnl.gov.hu) e-mail címre várjuk.

Az első három helyezett a kiírók és a megyei közgyűjtemények által felajánlott kiadványokból összeállított könyvcsomagban részesül. Az arra érdemes dolgozatokat – a bíráló bizottság javaslata alapján – az Új Nézőpontban, az egyesület online folyóiratában is megjelentetjük.

A dolgozatokat szakértő bizottság bírálja el.

A pályázatban nem vehetnek részt a Magyar Nemzeti Levéltár jelenlegi és volt munkatársai, valamint a történelem-, irodalom- és nyelvtudomány területén tudományos fokozattal rendelkezők.

A pályázattal kapcsolatban érdeklődni lehet: a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában (IV. emelet) személyesen, illetőleg telefonon (52/503-296, 52/503-297).

Debrecen, 2019. május 2.

Dr. Szendrei Ákos  
a Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni  
Honismereti Egyesület elnöke

Szendiné dr. Orvos Erzsébet  
a Magyar Nemzeti Levéltár  
Hajdú-Bihar Megyei Levéltára igazgatója

# SZERZŐINK FIGYELMÉBE

A TANULMÁNYOK MAXIMUM 40000 KARAKTER,  
A MŰHELYMUNKÁK MAXIMUM 20000 KARAKTER,  
A FORRÁSKÖZLÉSEK, ADATTÁRAK ÉS HONISMERETI ÍRÁSOK MAXIMUM 40000 KARAKTER,  
A RECENZIÓK MAXIMUM 5000 KARAKTER TERJEDELEMBEN KERÜLNEK KÖZLÉSRE.

A KÉZIRATOKAT DOC FORMÁTUMBAN, AZ ILLUSZTRÁCIÓKAT MELLÉKELVE, PDF, ILLETVE JPG FORMÁTUMBAN KÉRJÜK ELJUTTATNI AZ IMPRESSZUMBAN MEGADOTT E-MAIL CÍMRE. AMENNYIBEN EZT A TERJEDELEM NEM TESZI LEHETŐVÉ, ELŐZETES EGYEZTETÉST KÖVETŐEN VESSZÜK ÁT A SZERZŐTŐL.

KÉRJÜK, HOGY A KÖZÖLNI KÍVÁNT ILLUSZTRÁCIÓK KÖZLÉSI ENGEDÉLYÉT IS CSATOLJÁK A MEGKÜLDÉSRE KERÜLŐ KÉZIRATHOZ!

A FOLYÓIRAT KIADVÁNYKÉSZÍTÉSI GYAKORLATÁT ELFOGADOTT SZERKESZTŐI ÉS KIADÓI NORMAKÖNYVEK ELŐÍRÁSAIVAL ÖSSZHANGBAN ALAKÍTOTTA KI, EZÉRT CSAK A KÖVETELMÉNYEKNEK MEGFELELŐ APPARÁTUSSAL ELLÁTOTT DOLGOZATOKAT FOGAD BE ÉS JELENTET MEG.

FELHÍVJUK TISZTELT SZERZŐINK FIGYELMÉT, HOGY A LEADOTT KÉZIRATOK KAPCSÁN FELMERÜLŐ VALAMENNYI SZERZŐI ÉS TULAJDONJOGI KÉRDÉSBEN (PÉLDÁUL ILLUSZTRÁCIÓK TULAJDONJOGA) A FELELŐSSÉG A KÉZIRAT KÉSZÍTŐJÉT TERHELI!

[HTTP://UJNEZOPONT.BIHARKUTATAS.HU](http://ujnezopont.biharkutatatas.hu)